

CONTEMPORANUL

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

IEȘIE DE DOUA ORI PE LUNA.

REDACTORI:

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică.

I. Nădejde

No. 10, 11 și 12. an. IV.

Iași 1885.

**Privim ca abonați pe D-nii ce vor bine vroi a
primi două numere unul după altul.**

CĂDEREA STAMBULULUI

saŭ

O VISIUNE A UNUI BUN OTOMAN.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Óre sunt reale cele ce aud ?

Simt și ved eu bine tot ce mă'ncunjórá ?

Alah ! nu pot crede ca să fii tu crud !

Póte e părerea care mă'nfiórá :

Eat'ó négră Nópte că cu-a sale cóme

A încins Stambulul de jur împrejur !

Acum e. tăcere.... totul par'că dórme ;

Nimic nu să vede.... totul e obscur.

Vai ! Alah vra óre a ne-amenința ?

Căci Tăcerea fuge.... o voce turbată

Furióasă vine spre a domina

In locul Tăcerei, deja detronată ;

Căci aud strigarea Undei din Bosfor,

Căre nu produce ca odiniórá,

Acel dulce sunet ce inspiră dor....

Acea melodie, lină și ușórá

Ca pe când Zefirul în lenosu'î sbor,
Cu a lui întinse aripi de azur,
Lovea fața undeî, lin, încetisor
Și sonurî plăcute respândea 'mprejur....

Nu! căci eată colo monstrul fioros....
Eată Uraganul.... cu cătă turbare,
Cu aripa'î dură, cu-aspectu'î feros
Bosforul turmentă fără încetare!...

Unda atacată face munți de valurî,
Cată să se lupte, strigă, urlă, geme...
Și înfuriată sare peste malurî....
Totul amenință.... de nimic se teme....

Eat'o cum deschide gurî nenumerate
Cari amenință a ne înghiți!...
Vaî! în contra noastră tóte's revoltate!
Ah! Alah! Caî milă, nu tîneb părăsîi!

Din Stambul sinistra pasere de nópte,
In cadenți trimite un lugubru gemet,
Care ca un Echo cu bocinde șópte,
Cu tristeță 'ngână pe al Undeî urlet...

Alah! pe noi singurî óre ne privesce
Augurul ista saú pe lumea tótă?...

Cerule!... aice.... ce se mai zeresce?
Póte e părere?... O nu, nu, căci eată:

Un mormânt se vede.... eată'l se despică....
Și din el mai négră chiar și decât nóptea,
O fantasmă esse ce'ncet se redică,
Fiorósă încă mai mult decât mórtea....

Gréptenă pământul cu hidósa'î ghiéră,
Membre deșirate têrăe cu sine,

Ride cu sarcasme impiósă fěră,
Ș'amenințetóre vine cătră mine....

Eat'o că m'ajunge... voiñ sě fug... nu pot...
Tremur mě pětrunde... stañ încremenit...
Cerul sě'nvărtesce și pământul tot...
Ah Alah! se vede că m'ai părăsit!

A! ce vėd acolo? colo'n departare?
Nėgra cómă-a noptii eat'o despicată,
De o furiósă rază arđetóre,
Puregând din crucea ce mi se arată.

Ea cu Ghiaurĩ vine, fără a se teme,
Spre Stambulul nostru fără de viață....

• • • BCU Cluj / Central University Library Cluj •
Sórta vai comandă căci mormintul geme....
Il aud... mě chiamă... sângele'mi înghiață....

Dar păginul vine și voios suride,
Pe când respirarea'mi se opresce'n pept....
Spectrul vai! mě trage... mormintul sě'nchide!...
Ah Alah părinte! cât ești de nedrept!

V I A Ț A.

Simțim Timpul cum se scurge,
Cum torentu'ı pe Pământ
Tot restórnă și distruge.
Timpul curge,
Viața fuge,
Și cu-acéstă suspinare
Ne těrăsce la mormint:
„O Nimic! cât ești de mare!“

T I M P U L.

Nóptea 'ntinse majestósa'í mantă négră peste lume.
Și Misterele din sinu'í sburănd lin se respândiaū,
După sine cu sfială tērând șoptele în sume,
Șopte dulci ce cu-a lor curse souvenirile repiaū.

Păstorița 'nbrăcișată de plăpânda voluptate,
Presereadă de pe buze'í pe-a Naturei sin smaltat,
Multe șopte în catene de estase parfumate
Șintrerupte în restîmpurî d'un ardinte sērutat.

Riul, flórea și zefirul, valea și codrul frunzos,
Ca să cānte-a lor regină, armonii au intonat.
Numai Timpu'n gelosie se frământă furios, ⁽¹⁾
Se încruntă, se repede, ca gândirea a sburat....

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Un mormînt remăne.... Timpul peste dînsul
Cu lene pășesce... Se aude-un clopot, ⁽²⁾
In Natură jal-a și la Păstor p'ānsul....
Spaciul resună d'a timpului hohot.

D O R I N Ț A.

Négra nópte majestósă cu tăcerea 'mbrăcișată
Sbórá lenos peste vasta lume de ea neuitată.

Trista Lună 'ncet pășesce spre cerésca'í colivie,
De pe palida ei frunte revărsind melancolie.

Totul tace, totul dórme, nu veghedă decât chinul;
In Natura adormită nu aud decât suspinul

1) Varianta. *Singur* Timpu'n gelosie se frământă furios,

2) Varianta. *Ostenit* pășesce... Se aude-un clopot,

Turmentatei mele inimă ce esclamă cu putere:
O frumoasa mea brunetă, dulce angel de plăcere !

Fă'mi viața ca să fie un vis dulce și ușor
Dă'mi o rață din speranța unui pur și sânt amor

DEDICAȚIUNE.

Veți dragă Brunetă cum se retăcesce
Printre floricele Unda din părău ?
Audi tu ce gingaș și'ncet îți vorbește
Că nimic nu'î dulce ca numele tău ?

Audi tu zefirii cum se joc prin frunze
Cu mister șoptindu'ți cât ești de frumoasă ?
Audi pentru tine suspinuri confuze
Prin vaea adîncă, prin pădurea deasă ?

Când Natura 'ntrégă 'ți suspină cu dor,
Nu'mi permiți și mie să spun că te-ador ?

Nu veți stîncea ascuțită
Cu abisul lîngă ea
Cum ascéptă să te 'nghită ?
Unde-alergî inima mea ?

MEDITAȚIUNE.

Peste spiritu'mi s'ntinde a Ideilor torent
Ce alérgă'n întuneric dup'un țel ce se departă !...
A mea inimă'î cuprinsă d'a Neliniscei turment,
Ce m'ndémnă, mă oprește, mă desperă, mă transportă....

La Schînteile divine adreseş doru'mî ce arde...
Dar de murul Ignoranţei earăşi creeru'mî se frînge !
Strabat codrul cu mistere, unde's Spiritele'n hórde,
Unde Ramurele ţipă, şi'ntrre frunde Vîntul plînge...

Intreb Vîntul, el suspină...
Intreb flórea, ea se'nclină...
Intreb Unda, ea se teme,
Şi cu frică fugînd, geme....

O! raspunde dar tu spirit ce animî aceste tóte :
Pentru ce şi pă'ă unde acest sum şi acest fum?
Printre şoptele confuze a Naturei speriate,
Se strecóră până 'n peptu'mî acest echo : *esci nebun!*

Me arunc prin Vecînicie cu aripa cugetărei...
Retăcesc în negrul chaos ... în acest etern mormînt...
Ş'un oribil întuneric sfărmand scara înălţarei,
Cu blestemele pe buze cad sdrobit ear' pe pămînt !...

V. Conta.

TREI MORTI

(după Lew Tolstoi)

I.

Ieră toamnă. Pe drumul mare două trăsuri boeresti mergese
în goană. În cea de di'nainte şedeau două femei ; o eueoană slabă
şi galbenă şi-o slujnică rotofee cu obrazii rumeni şi lucii. Mîna'i ro-
sie, zărindu-se prin plesniturele mînuşei, dădea pe ceafă un păr
scurt şi aspru. ce ieşea de sub o pălărie terfelită. Pieptu-i bulbu-
cat, coperit cu'n şalişor de lînă ieră plin de vieată ; ochii ũei negri,
neastîmpăraţi urmăreaŭ, pe fereastra butcei, ogoarele ce fugeau ori
se îndreptaŭ, pe furiş, spre stăpîna sa şi seormoneau colţurile tra-

*) Această nuvelă s'a luat după traducerea franceză a d-ũei E. M^e
de Vogüé tipărită în *Revue des Deux-Mondes*, din 15 Aug. 1852.

surei. Sub nasu-i se legănă pălăria cucoanei acățată într'o rețea, un cățelus îi ațipise pe genunchi, iar picioarele-i ridicate erau rezemate pe scuturile așezate în fundul butcei, cari se ciocneau una de alta cu'n zgomot ne'nterupt și năbușit de salturiile răzoarelor și zingănitul geamurilor.

Cu mâinele cruciș, puse pe genunchi și cu ochii închiși cucoana se legănă încet pe colțurile grămădite la spetele sale : O tusa rea nu-i da răgaz și-i oțerea mereu fața. Pe cap avea o bonetă albă iar grumazul său uscat și ofelit iera legat cu o naframă albastră. O cărare dreaptă, ce se zărea sub bonetă, despărțea părul-i galbăn și lins; albeața pielei astei largi cărări îi îmfația ce-va mort și uscat. Pelita-i vestedă și în floarea plumbului, înroșită la umerii obrăjilor, nu mai ținea pe oasele feței gingașe și subțiri, curgea în jos. Buzele-i ierau arse și'n neastîmpăr, genele rari și bătoase. O haină de drum, de postav, înșiră creții săi drepți pe sinul iei uscat. Și cu toate că ținea ochii închiși, chipul drumețului păstra urmele unei oboseli, unei slăbăciuni, unei îndelungate suferinți.

Un fecior, dormea zgribulit pe capră ; surugiul, chiuind de-ți luă auzul, da zor cailor bleașcă de sudoare și'n răstîmpuri se întorcea cătînd la surugiul trăsorei din urmă, cînd chiotele acestuia ajungeau până la dînsul. Largele urme paralele săpate în țerna glodoasă a drumului se desfășurau de sîc potrivă și cu răpegiune. Ceriul iera a ploaie și friguros ; o pîclă rece împînzea cîmpii și drumul. În trăsura o înădușală cumplită, și-un miros de colonie și colb.—Bolnava lasă capul pe spate și deschise ochii încetisor, niște ochi mari, strălucitori și'ntunecoși.

— Iear... zise iea răsrit slujnicei, împingînd eu mîna-i frumoasă și slăbită, poala cațaveicei, ce-i atinsese piciorul.

Gura sa se încrêți cu oțerire, iar Matrioșa își strinse cațaveica cu amîndouă mînele, se ridică pe zdravenele-i picioare, se așeză mai încolò și din rumănă ce iera se făcu stacojie. Frumosi ochi ai bolnavei urmăreau cu rivnă mișcările astei fete. După o vreme apăsîndu-se cu amîndouă mînele pe perina trăsorei, bolnava încercă să se ridice ca să-și schimbe statul ; dar nu avu destulă putere. Și din nou gura i se încrêți și fața-i luă o îmfațosare batjocuritoare plină de ciudă și desnădăjduire.

— Ajută-mă încaltea !... Ori nu, nu ie nevoie ; voiû putea singură.—Altă dată să faci bine să nu-mi mai pui la spate pernele tale... Hai, lăsă, nu pune mîna, dacă nu te pricepi la nemica.

Cucoana închise ochii, apoi răpede îi deschise și-i aținti asupra slujnicei. Matrioșa se uită la iea mușcîndu-și buzele. Un suspin dureros ridică pieptul bolnavei și se sfîrși într'o tusa. După ce-i trecu tusa iea închise din nou pleoapele și din nou își luă statu-i neclintit.—Trasurile întrau într'un sat. Matrioșa își scoase

groasa-i mână de sub blană și-și făcu cruce.

— Ce-i ? întrebă stăpîna sa.

— Poșta, conită.

— Te întreb de ce-ți faci cruce?

— O beserecă, conită.

Bolnava se plecă spre oblon și încet, încet de tot își făcu semnul crucei, privind cu ochi mari, măhăloasa beserecă a satului pe dinnaintea căriea treceau.— Amîndouă trăsurile se opriră la poarta poștei ; din cea deschisă se coborî bărbatul bolnavei și un doftor. Amîndoi veniră lînga butcă.

— Cum vă mai simțiți întrebă doftorul pipăind pulsul bolnavei.

— Iei, cum îți mai iese, dragă ? Nu iești obosită ? Vrai să te dai jos ?

Aceste întrebări le făcuse bărbatul în franțuzeste, în vreme ce Matrioșa stringînd buchelele și cutiile se înghesuea în colț ca să nu supere pe vorbitori.

— Iea așa. Nici mai bine, nici mai rău, răspuse bolnava. ...Nu mă dau jos.

După ce mai stătu puțin, bărbatul, se îndreptă spre casa poștei și intră înuntru. Matrioșa sări jos din trăsură și prin glod, în virful degetelor alergă până la ușă.

— Pentru că-mi te reu miea, nu trebuie să rămăneți ne mincați zise bolnava zimbînd doftorului care rămăsese la oblon.

Doftorul se depărtă încet, apoi suî răpede treptele cerdacului.

—Nici unul nu-mi duce grija, zise drumeța în sine. Se simt sănătoși și de alții nu le pasă Doamne !... Doamne !

Bărbatul ieși întru întimpinarea doftorului zimbînd și frecîndu-și mînele.

—Știi una, Eduard Ivanovici,... am poruncit s'aducă scatulca cu băuturi :... ce zici ?

— Minunat ! răspuse doftorul.

— Ei, cum merge ? întrebă bărbatul, mai încet, suspinînd și încrețînd sprincenele.

— V'am spus ; nu numai că nu va ajunge în Italia, dar Dumnezeu știe de va duce-o până la Moscova ;... mai cu samă pe vremea asta !

— Ce-i de făcut ? Of, Doamne !... Doamne !

Și bărbatul puse mîna la ochi...

— Dă-o încoace, strigă iel feciorului, care aducea scatulca cu băuturi.

— Nu trebuia să plecați, urmă doftorul stringînd din umere.

— Dar mă rog, ce puteam face ?... Ce n'am zis, ce n'am făcut doar voiți opri-o ? I-am spus de cheltueală, de copii, cari trebuia să rămîie singuri, de interesele mele lăsate baltă ; n'a luat nemic

în samă! n'a vrut și pace!... Își face norme de trai prin străinătate ca și cum ar fi însănătoșită. Să-i spuî în ce stare, ar fi să-i dai o lovitură de moarte!

— Vasile Dimitrievici, trebuie să știi că lovitură de moarte a primit-o de mult. Nime nu poate trăi fără plămîi; și plămîi nu se fac de tocmală. Ie trist, ie dureros, dar n'ai ce face. Noi nu mai avem altă datorie de cît de a căta să-i ușurăm moartea pe cît stă în putința noastră. Are să trebească un preut.

— Ah, Doamne sfinte!...Vai de mine și de mine! Ce păcate! Trebuie să o întreb cari-i sînt ultimele vroinți... Fie ce-a fi, ieu unul nu-i dau lovitură asta. Știi cît îi iea de bună.

— Încearcă, cel puțin... Fă-o să aștepte o cale de sanie, zise doftorul dînd din cap; alt felii drumul nu se mîntuie cu bine.

— Acsiusa! Acsiusa!...hei Acsiusa! strigă, surorii sale mai mică fetița căpitanului de postă coperindu-și capul cu polca și țupăind în glod pe prispa din dosul casei, vin de vezi pe conîta din Cîrchina! Zie c'o due în nuntru pentru o boală de plămîi. Oare cum îs oftigoșii?

Acsiusa sări pragul, și amîndouă fetele, ținîndu-se de mîna, dădura o fugă până la poarta ogrăzei; apoi di'nnaîntea trăsorei își dămoliră mersul și cătară pe geamul deschis. Bolnava întoarse capul spre ieale și gîcîndu-le gîndul, înereți sprinceana și se trase înapoi.

— Doamne sfinte! zise fata cea mai mare, ferind iute înt'o parte; iea care ieră așa de frumoasă uit'te ce-a ajuns: te iea groaza! Ai văzut! ai văzut Acsiusa!

— Da, și cît ie de slabă! Hai să ne mai uităm o dată; să ne facem treabă la fîntîna.—S'a întors, iear am văzut'o! Ce grozăvenie, Maș'o!

— Da, și ce flioscăraie! respunse Mașa.

Și amîndouă fetele o luară la fugă spre casă.

— Trebuie să fiu de spăriet, gîndi bolnavă. Ah! de-ași trece granîta mai degrabă! mai iute!... Acolo m'oiu îndreptă îndată!...

— Cum îți mai iese dragă?... zise bărbatul, care se întorcea la trăsura molîiînd.

— Vecinic aceea-și întrebare! gîndi cucoana în sine :.... și încă, mîinîcă!...

— Tot așa, șopti iea între dinți.

— Știi una dragă? mă tem să nu-ți fie reu în drumul ista, pe așa vreme. Eduard Ivanovici ie de aceea-și părere. Hai, să ne întoarcem înapoi!...

Iea tăcea și părea nemulțamită.

— S'a mai îndreptă vremea poate că s'a pune cale de sanie,... te'i simți mai bine :... și atuncea vom plecă cu toții...

— Să mă scutești ! Dacă nu te ascultam din capul locului, am fi de mult în Berlin ; și-acuma ași fi bine de tot.

— Ce să fac dragă ? Ieră peste puțină, știi tu singură ;..... chiar și acuma dac'ai vra să mai îngădui înc'o lună te-ai îndreptă cu totul, mi-ași regulă întereșele și am luă și copii cu noi.

— Copii sînt sănătoși și ieu sînt bolnavă !

— Dar înțelegi dragă, că pe vremea asta dacă-ți ie mai reu pe drum !... A casă, cel puțin !..

— A casă ! să mor a casă !...înterupse iea cu furie.

Dar fu vădit, că vorba „să mor“ o înspaimintă, căci ținti o privire întrebătoare și plină de rugămintă asupra bărbatului său, care puse ochii în pămînt și tăcu. Buzele bolnavei se strinseră, înțifnoșate ca ale unui copil mic și lacrimi țizniră din ochii săi ; iear bărbatul, aseunzîndu-și fața în basmă, se depărta de trăsura.

— Nu, voi merge înaintea ! zise iea nălțind ochii la cer.

Apoi încrucișă mările și șopti cîte-va vorbe fără șir : Doamne !... De ce ?....

Și lacrimile iei se rostogoliră tot mai răpezi, tot mai dese și cu evlavie și cucernicie se rugă iea îndelung... Dar aceea-și zgîrcire dureroasă îi strîngea pieptul obosit ; ceriul, cîmpii, drumul ierau tot așa de cenușii, tot așa de bleașcă ; aceea-și piclă de toamnă, nici mai deasă, nici mai rară se lăsa pe glodul din drum, pe coșurile caselor, pe butea și pe cojoacele surugiilor, cari în hohote și vorbind vesel între iei ungeau roțile și înhămau caii la trasuri.

II.

Caii ierau puși, dar surugiul buteei nicăieri ; iel întrase în izba rîndașilor, unde domnea întunerecul, o nădușală cumplită și-o duhoare de pîne caldă, de curechiu murat, de ființi omenesti și de piel de oaie. Cîți-vă surugii stăteau grămadă în singura odaie, bucătăreasa se învîrtea pe lîngă cuptoriu, pe care zăcea un bolnav, culcat sub un cojoc.

Surugiul, un flăcăoandru, întră în casă cu cojocul în spate, harapnicul în mîna și cu glas tare grăi bolnavului :

— Moș Fedor ! Moș Fedor !

— Ce-i, ce vraî dugleşule ? Ce ai cu Fedka ? respunse unul din tovarășii săi, nu vezi că te așteaptă cei cu trăsura ?

— Vraî să-i cer ciobotele ; ale mele 's bucăți, urmă flăcăul, aruncîndu-și pletele peste cap și vîrîndu și groasele-i mînuși în eurea. Ce, doarme ?... Iei, moș Fedor !

— Ce-i ? șopti un glas slăbănogit, și un chip uscat și roșovan se plecă de pe cuptoriu. O mîna lată și păroasă, fara culoare și fără cîrnuri ridică sumanul pe niște umeri slabiți, coperiți cu'n cămeșoiu soios. De băut, prietene.., Ce vraî ?

Flăcăul îi întinse o ulceică cu apă.

— Apoi dă moș Fedia, zise iel cam înginînd... Mne-ta poate n'o să mai ai nevoie de ciobote nouă. Dă-mi-le mie, că n'ai să mai umbli... negreșit...

Bolnavul plecă capu-i obosit pe ulceica de lut și bău hiltav, muindu-și în apa turbure mustețele-i rari, plecate în jos și barba-i murdară și încleită; iear pleoapele-i slăbite, fără putere se ridicau cu greu spre surugiū. Cînd s'fîrși de băut, vru să-și șteargă buzele cu mîna, dar neavînd destulă putere și le uscă cu mîneca sumanului. Își trase greu suflarea pe nas, își adună puterile și cătă țintă la flăcău fără să desclește gura.

— Poate le-ai juruit cuia-vă, urmă acesta, atunci îi prea tîrziū! Vezi, afară ie fleoșcăraie mare, am de lucru, trebuie să plec; ... și am chitit... dă... hîn, ce zice? ..

Un sughiț ardică pieptul bolnavului, care se rupse în două, înecat de o tusa sacă neîntreruptă. Cînd de o dată bucatărița începu a vui cu glas ciudos.

— La ce i-ar sluji ciobotele? Iaca două luni de cînd n'a pus piciorul în pămînt. Se stinge, reul îi în lăuntru, n'ai de cît s'ascuți. Ce nevoie are de ciobote! Doar n'or să-l îngroape cu ciobote nouă! Și zeū, doamne ieartă, i-a sosit ceasul de mult! Nici nu se mai poate ținea!... Măcar duca-l într'altă izbă, ori și unde. Sint spitale în oraș! Știi ori ba? Tot cuptiorul îi al lui. Pace! nu mai ai unde te înghesul... Și-apoi mai zi să ții curat!

— Hei, Serioja! Hai pe capră! Boerii așteaptă! strigă de afară căpitanul de poștă.

Serioja făcu un pas spre ușă, fără să mai gîndească la responsul bolnavului, dar acesta împiedecat de tusa, îi făcu semn din ochi că vrea să-i vorbească.

—... Iea ciubotele, Serioja, zise iel cu glas răgușit și țîindu-și tusa; numai ascultă! Să-mi cumperi o piatră cînd oiți muri!

— Mulțămesc, moșule, le ieau și ma prind să-ți cumpăr piatra.

— S'a învoit, ați auzit feții miei! mai putū glăsui bolnavul. Tusa il apucă din nou și-i îndoi mijlocul.

← Auzit, roști un surugiū!—Hai, Serioja, pe capră! uit'te vine căpitanul; coana din Cîrchina îi bolnavă.

Serioja trase în pripă ciobotoaele lui sparte ciur și le aruncă sub o laiță. Cele nouă ale lui Fedor îi veneau ca de tocmeală; și flăcăul ieși pe ușă cîtînd mîndru la iele.

— Ha, mîndre ciobote! Stăi să ți le ung, zise surugiul care se întorcea cu cutiea de unsoare, în vreme ce Serioja se suea pe capră adunînd hăturile. Ți le-a dat de geaba?

— Ce, îți fac cu ochiul? respunse Serioja țîindu-se țanțoș și

învălidu-și picioarele cu poalele cojocului. Lasă, dă încolo !.. Hi, copii !... strigă iel la cai plesnind din harapnic.

Și amîndouă trăsurile cu drumeții, valizele și sipetele lor porniră în treap de drumul glodos și se făcură nevăzute în aburii și piela tomnei.

Surugiul bolnav rămăsese pe cuptoriu în zăduful izbei. Numai tușea; slab de tot, se întorsese pe partea stîngă și-acum stă nemișcat. Dusul și venitul urmă înaintea, spre sară cu toții mîncară, bolnavul tot nu se mișcă. După aprinsul luminărilor bucatăreasa se sui pe cuptoriu și coperi picioarele lui Fedor cu'n cojoc.

— Nu te supăra pe mine, Nastasi'o 'n curînd ți-oîu da locul înapoi, șopti iel.

— Bine, bine, nu-i nemic ! mornăi Nastasiea. Und'te doare moșule ? Spune.

— În lăuntru ! Parcă-mi roade toate mărunțiile. Dumnezeu știe ce ieste.

— Te doare gîtlejul, cînd tușești ?

— Tot trupul mă doare ; îi semn că mi-a sosit veleatul. Ai ! Ai ! gemu bolnavul.

— Acopereți picioarele, ieaca așa....

Nastasiea trase cojocul pe iel și sări jos de pe cuptoriu.

Noaptea, un opaet lumină puțin izba. Nastasiea și vre-o zece surugii dormeau, unii la pămînt pe podele, alții pe lăiți ; cu toții horăeau amarnic. Numai bolnavul hîrciea încet, tușea și se întorcea pe cuptoriu, spre ziua înse tăcu și iel și nu mai vișeni.

— Doamne, ce vis reu ! zise bucatărita, întinzîndu-se în zori zilei. Am visat că moș Fedor se coborea de pe cuptoriu și mergea să tae lemne, zicîndu-mi : „Stăi, Nastasie'o, să-ți ajut.“ Cum ai să poți despică lemnele ? îi zisei ieu. Dar iel înșfăcă toporul și se puse pe lucru ;... și lovea, lovea atît de tare în cît surcelele săreau hăt încolo. „D'apoi bine, nu ierai bolnav până mai adineoarea ?“—„Nu, response iel, is sănătos ;“... Și rotî nu știu cum toporul că mă umplu de spaimă. Am țipat și m'am trezit. Oare n'o fi murit !... Moș Fedor ! Hei , moș Fedor !..

Nici un respuns.

— Oare nu-i mort ? Iean să vedem, zise un surugiul ce se desmetecea.

Mina-i osoasă, coperită cu păr roș, atîrnînd de pe cuptoriu, ieră rece și albă.

— Parc'a murit ; Să spunem căpitanului.

Fedor nu avea rude și ieră di'ntr'un loc departat. A doua zi, îl îngropară în ținterimul cel nou, di'ncolo de pădure. Iear Nastasiea povesti, cîte-vă zile în șir, la toți cîți întilnea, cum visase și cum văzuse pe moș Fedor înaintea celorlalți.

III.

Primăvara sosise. Pe stradele umede ale oraşului, pri'ntre grămezile de sloiuri glodoase, se răpezeau şopotind mici riuleţe, totul ieră vesel, în lumea ce foaia, veselă ieră culoarea hainelor şi vesel resunetul glasurilor. În grădiniţe, după zaplazuri, mugurii pomilor plesneau cu'n zgomot nabuşit, ramurile tremurau sub vîntul de miează noapte. Din toate părţile se prelingeau şi picurau picături străvezii. Vrăbiile se ciuguleau şi săltau pe aripioarele lor. În partea soarelui, pe case, pe pomi, pe garduri totul strălucea şi ieră în neastîmpăr. Tineretă şi veselie ieră în ceriū, pe pămînt şi'n inimele omenesti.

Pe una din uliţele principale, întinseseră paie înaintea unei curţi boeresti. În astă casă se află bolnava, care acum cîtă-va vreme, se grăbea să treacă hotarul. La uşa închisă a camerei sale, bărbatul şi o femeie în vîrstă stăteau în picioare; un preut şedea pe un divan, plecînd ochii în pămînt şi ţinînd ce-va sub patrahir; într'un colţ o cucoană bătrînă, muma bolnavei, răsturnată într'un jilt mare plîngea cu lacrimi fierbinţi. Lîngă iea o fată din casă ţinea gata o basmă curată, aşteptînd ca să o ceară, alta ştergea tîmplele stăpînei şi suflă peste capu-i cărunţ, pe deasupra bonetei.

— Du-te, dragă, şi domnul fie cu tine, zicea bărbatul cătră cucoana în vîrstă, care sta cu iel la uşa, are atîta încredere în tine,... numai tu ştii cum s'o iei. Îndeamn'o, dragă cum vei şti, du-te... Şi întinse mîna să deschidă uşa, vară-sa înse îl opri, îşi şterse de cîte-va ori ochii cu basmaua şi clătina din cap.

— Se mai vede c'am plîns? întrebă iea şi crăpînd de-abiea uşa intră în odaie.

Bărbatul ieră într'o vînjoleală cumplită, părea zdrobit cu totul. Iel se îndreptă spre bătrînă; dar după ce făcu doi paşi, se întcarse înapoi, trecu în celălalt capăt al şalei şi veni lîngă preut. Acesta cătră la iel şi ridicînd ochii la ceriū suspină. Barba-i stufoasă şi albă întovărăşind mişcarea ochilor se ridică şi se lasă în jos.

— Doamne! Doamne! scînci bărbatul.

— Ce se faci? îngînă preutul şi din nou ochii şi barba se'nălţară şi se plecară.

— Şi mumă-sa care ie aci! zise bărbatul cu desnădăjduire. Lovitura asta are să o gătească. O iubeşte atîta!... atîta!... Ce are să facă? Dumnezeu ştie!... Părinte, ce nu încerci s'o linişteşti, s'o faci să se îndepărteze.

Preutul se sculă şi se apropie de bătrînă.

— Drept ie că nime şi nemica nu se poate furisă în inima unei mame.... dar îndurarea cerească ie fără margini.

Chipul bătrînei se zbîrci cu iuţală şi un sughiţ isteric îi zguduî tot trupul.

— Mila Domnului ie fără margini, urmă preutul după ce se mai liniști bătina. Cu voea Dumnea-voastră, vă voi spune că pri'ntre poporeni miei ieră unvl, bolnav mult mai reu de cît Mariea Dmitrievna, și cu toate acestea! un lucrătoriu l'a lecuit în scurtă vreme numai cu buruiene. Și tocmai lucrătoriu ceala ie acum în Moscova. Am spus și lui Vasili Dmitrievici:... de ce nu cereați... cel puțin, ar fi o mîngîiere pentru bolnavă. Totul ie cu putință la Dumnezeu.

— Nu, nu mai ie scăpare, gemu bătina. Doamne! de ce nu m'ai strîns pe mine în locul iei... Și sughițu-i isteric începu din nou cu atîta tărie încît baba leșină.

Bărbatul își ascunse fața în mîni și ieși răpede din sală. În-tăea ființă ce întilni în cale fu un copil de șase ani, care se în-nădușă fugind după o fetiță.

— Se duc conașii la conia? întrebă dădaca.

— Nu, nu vra să-i vadă, o supără.

Băiețașul statu locului o clipă, cătă lung la tata-său, apoi în-virtindu-se pe călcăie, o rupse din nou la fugă strigînd vesel:

— Iea îi calul, nit'te tată!

În vremea asta, în cealaltă odaie, vara ședea la căpătaiul bolnavei și cu vorbe cîntărite cercă s'o pregătească cu gîndul morței. Lîngă fereastra doftorul scutura un șip cu doctorii!

Bolnava toată în alb, întinsă pe pat, încunjurată de perini, privea în tăcere pe ruda sa. De o dată îi luă vorba din gură și începî cu răpegiune:— Ah! draga mea, nu mă luă drept o copilă. Sînt creștină și pricep... Știu că n'am mult de trăit... și dacă bărbatul mieu m'ascultă mai degrabă, ași fi acum în Italia... ași fi poate ... de sigur chiar însănătoșită. Toată lumea i-o spunea. Dar dă? Se vede că așa a fost voea Domnului... Cu toții păcătuim pe lume, știu, dar nădăduesc în mila ceriului... Iel va iertă toate... trebuie să ierte!... Caut să-mi amintesc... Multe am pe suflet, dragă; dar și de suferit cîte am suferit!.. Am cătat să sufăr, cu răbdare, toate nenorocirile și durerile mele!..

— Să chiem preutul, dragă? întrerupse vara. Te vei simți mai liniștită, știind că ai iertat tuturora.

Bolnava plecă capul în semn de învoire.

— Doamne sfinte, ieartă-mă! șopi iea.

Vara ieși, făcu semn preutului și întorcîndu-se cătră bărbatul bolnavei zise cu ochii în lacrimi. Ie un înger!

Bărbatul plîngea. Preutul trecu pragul odaiei. Bătina ieră tot leșinată; și șala remase în adinecă tăcere.

Peste cinci minunte, preutul se ivi păturindu-și patrahurul și netezindu-și pletele.

— Domnul fle laudat! cuconia s'a mai liniștit, vă poștește.

Barbatul și vara intrară. Bolnava plîngea încet, fără suspine, cu ochii țintă la sfintele icoane.

— Te felicit, dragă, zise bărbatul.

— Mulțămesc... Cît mă simt de bine acum! ce plăcută sfișala simțese! și un zimbet ușor lunecă pe buzele-i subțiate. Cît de îndurătoriu ie Dumnezeu! nu ie așa? Îndurătoriu și a tot puternic!... și din nou cu o călduroasă rugă ochii săi plini de lacrimi se îndreptară spre icoane.

De-o dată, până să-și amintește ce-va și făcu semn bărbatului să vie mai lîngă iea.

— Nici o dată nu vrei să faci ce te rog, zise bolnava cu glas mai stîns și nemulțamit.

Bărbatul întinzînd gîtul, ascultă cu supunere.

— Ce ie dragă?

— De cîte ori nu ți-am spus că doctorii iștiea nu știu nimic, sînt leacuri băbești cari vindecă.. Ieaca, Sfințiea-sa îmi spunea de un lucrătoriu... Trimite să-l chieime!...

— Pe cine dragă?

— Doamne! Nici că vra să înțeleagă!

Bolnava încreți sprincenele și închise ochii. Doctorul înaintă și-i luă mîna. Pulsul slăbea văzînd cu ochii. Doctorul făcu un semn bărbatului. Bolnava zări acest semn și cătă la iei cu spaimă.

Vara întoarse spatele plîngînd cu hohot.

— Nu plînge, îți faci reu și ție și mie, zise bolnava și asta-mi nemicește puțină tărie ce mi-a mai ramas.

— Iești un înger! strigă vara sărutîndu-i mîna.

— Nu, sărută-mă pe obraz, numai morților li se sărută mîna.

În sara aceleași zile, bolnava nu mai ieră decît un leș, întîns într'un seeriu, în mijlocul salonului. În astă odaie mare cu ușile închise, ședea numai un dascâl, mornăind pe nas și pe același glas, psalmii lui Dăvid!... Din naltele sfeșnicare de argint, lumina făclilor cădea pe fruntea ofelită și senină a moartei, pe greoaie-i mîni de ceară, pe creții drepți și țapeni ai giulgiului, bulbucat de genunchi și degetele picioarelor... Și dascâlul cînta psalmii încet și fără a pricepe vorbele rostite... care se'nălțau și pierău cu resunete ciudate în tăcerea salonului... Iear din vreme în vreme de prin camere depărtate, străbăteau zgomote de glasuri și tropăituri de copii...

— „Îți ascunzi chipul tău și iei se cutremura, zicea psalmul, „chieră la tine duhul tău și iei mor și întra în țerîna lor. Trimeti duhul tău și iei se scoală și îmfațoșarea lutului s'a înnoit. „Slavă ție în vecii vecilor, slavă ție!“

Chipul moartei ieră strășnic și măret. Nemic nu se mișcă nici pe fața'i înghietată, nici pe buzele-i strîns încestate... Iea luă aminte!... — Pricpea iea oare acuma, aste vorbe mari, mari cît jumea!

IV.

La luna un altariu de marmură se înalță pe mormintul răposatei. Pe al surugiului nici piatră nu ieră ; numai iearba verde coperea movila, singurul semn că un train omenesc se sfîrșise acolo.

— Reu faci, Serioja, zise într'o zi bucalărița,—reu faci că nu cumperi piatră lui Fedor. Până acu ieră vina fernei, dar acu, ce nu-ți ții cuvîntul? Ieram față cînd te-ai prins! A venit odată să, ți-o ceară de nu-i cumpără, are să mai vie și are să te zugrume.

— Vai de mine, zic ieū ba? respunse Serioja, i-oiu cumpără piatra juruită, i-oiu cumpără una de o carboanța jumătate.. N'am nitat, dar piatra trebuie adusa din tîrg, cînd oiu găsi prilejul să mă duc la tîrg, i-oiu cumpăra-o.

— Pune-i batir o cruce! adăugă un surugiu bătrîn.

— Zeu, nu ie bine,... îi porți ciobotele.

— Dar de unde să ieū cruce? Poți s'o faci di'ntr'o despica-tură?—

— Cine-ți spune de despicaură. Iea-ți toporul, du-te la pă-dure și taie-ți. N'ai de cît să culci un frasin tinerel și ai de unde-ți dură crucea cît de mare îi vrea. Dar du-te de mînecate, eaci alt-feliū trebuie să cinstesti pădurariul,—și, nu-i nevoie să mai dai ra-chiū pentru un fleac. Ieaca ieū, mai dăuna-zi, se stricase crucea oiștei, m'am dus, mi-am taiat o cracă și-am făcut una nouă ; și erie-nit'a cine-vă?

A doua zi, de mînecate, abiea se crăpă de ziuă cînd Serioja lua toporul și puresce la pădure.

Roua se lăsă încă, împînzind pe toată firea un văl luciu și închis, ne luminat încă de soare. Răsăritul albea puțin, resfrîngindu-și sficioasă-i lumină pe bolta cerului, vătuit cu nori ușurei. Nemic nu se mișcă, nici un fir de iarbă pe pămînt, nici o foaie pe lungile ramuri ale copacilor. Din cînd în cînd o bataie de a-ripi în frunziș, o fosnătură mai pe pămînt și atita tot ; nemic alta nu înterumpea liniștea pădurei. Cînd de-odată, ca din senin, un zgomot ciudat, străin glasurilor naturei, resună și peri sub poalele erîngului. După o vreme zgomotul resună din nou și din timp în timp urmă mereu, zgomotul pornea de la rădăcina unuia din copaci ce stăteau nemîșcați. Un virf tremură, frunzele lui pline de vieață șoptiră ce-va ; o privighitoare șueră pe-o cracă, sălta în doua rînduri și-apoi se lăsă pe alt copac, țiindu-și coada întinsă.

Toporul lovea mereu la rădăcina tulpinei, lovea tot mai nă-bușit, surcele albe și cleioase zburau pe iearba udă ; loviturilor nă-bușite urmă un trosnet ușor. Copacul se elăti din tot trupul său, se plecă, se'ndreptă cu repegiune, șovăind de spaimă pe rădăcinele lui... Un picușor de tăcere, copacul se plecă din nou ; încă un tro-

snet gemu în tulpina... și zdrobindu-și tinerele vlăstări, repezindu-și ramurile, se prăbuși pe pământul ud. Zgomotele toporului și ale pasurilor se stinseră. Privighitoarea șueră și săltă în văzduh. Ramura atinsă de aripele sale tremură o clipă, apoi ea și celelalte remase nemiscată cu toate foile sale.. Iear virfurile copacilor, neclintite, straluciră mai vesel în proaspătul luminis.

Întăile raze ale soarelui, spărgînd norul ce le sta în cale, scîntecă pe ceriu, luminînd pământul și văzduhul. Valuri, valuri pîcla se grămădea prin vogaunele văilor, mărgăritare de rouă selipeau în verdeată, nourii albicioși ca sedeful, își pripeau fuga pe sub bolta albastrie. Păserile făceau larmă în trunziș și ca nebune ciripeau ce-vă dulce și ferice. Frunzele lucitoare sopteau taine vesele și blînde; și ramurile copacilor în vieată se clăteau a lene pe de-asupra celui mort, lungit la pământ....

V. G. Morțun.

Despre inteligența animalelor. .

(urmare).

În „Revue scientifique“ No. 20, 16 Mai 1885 cetim:
„Iată două fapte cari dovedesc la animale oare-care judecată.

„Un cîne turbat întră, nu-î mult de atuncea, în ograda unui castel vecin, mușcă cu furie, cincî orî șese cîni, apoi ieșind afară apucă la goană pe drumul cel mare. Se liniștise; întilni mai mulți oameni și nu le făcù nemi-că, trecù prin tîrg și deși mai întilni mulțime de copii ieșind de la școală nu se răpezi să-î muște. După ce ieși din tîrg, dădù de o babă care-si păștea măgariul pe lîngă drum. Măgariul, bleg de blind ce ieră, avea numai o patimă pe lume, dar ștrașnică; nu putea suferi cîniî. Cum vedea unul, sărea la dînsul, și dacă-l putea ajunge, îl lovea cu picioarele, îl mușcă cu dinții, în sfîrșit îl judecă urit de tot.

„Baba, vîzînd că vine cînele, gîndi: *Uită-te, măgariul are să-l chelfăneze și pe acesta!* Și, în adevăr, cum l'a vîzut, se și răpezi la dînsul, cu capul plecat, cu urechile ciulite; dar, cînd ajunse la ciți-va pași de cîne, se opri și dînd semne de mare spaimă se întoarse înapoi.

„Baba nu mai putea de mierare, nu mai văzuse să i se poarte așa de prost măgariul, dar înțelese în curînd pricina, cînd sosiră o mulțime de oameni alergînd din răsuputeri, innarmați cu puști și cu furci de fier, ca să omoare cînele.

„Se vede deci că măgariul, deși cînele ieră liniștit, cunoscuse că ieră turbat. Oamenii s'ar fi înșelat, iel nu.”

Redacția „Revistei” pune aice o notă în care zice că poate fi vorba mai degrabă de instinct de cît de inteligență.

Alt fapt. „Un doctor de sat mergea la bolnavi cu trăsura. Viziteul pătimea de ametală și apucîndu-l boala tocmai atunci, căzù de pe capră și scăpă friele, calul spăriindu-se luă vînt, rupse hamurile și răsturnă trăsura.

Adoua-zî voiră să-l puie la altă trăsură, dar calul cum se văzù între hlobe, iear se spărie și începù a sări și a svîrli.

„Până aice nici o minune; dar începe a fi ciudată urmarea. Doctorule avea încă un itcal, dar bătrîn și neîntrebuințat de cît la mari nevoi: cînd îl chemau prea des bolnavii. Vroind să-l înhăme atunci, calul cel bătrîn înse, deși nu putuse ști prin sine însu-și despre întîmplarea din ziua trecută, cum se văzù înhămat începù și iel a zvîrli și a se zmunci în cît n'a fost chip să-l puie la trăsură. Se poate oare să-i fi spus cum-vă celalalt ce-vă despre întîmplare ?

„Orî cum putem scoate măcar următoritul sfat practic: *dacă un cal s'a spăriet orî a luat vînt, nu-l puneți în grajdii împreună cu ceialalți, ci țineți-l deosebî!*”

Aceste observații le-a trimes Dl. *Honoré Sclafér*. Ieată altă istorie reproducă în acela-și număr din *Revue scientifique* după *L'Eleveur*.

„În privința inteligenței animalelor, vom aminti o istorie publicată de mult într'un jurnal, *Les trois Règnes de la nature*, al cărui director ieră *M. Chenu* și redactori mai însemnați *G. de Cherville* și *V. Meunier*.

„Ie vorba de un act de inteligență la porc.

„Pe o corabie în care ieră *B. Franklin* țineau un porc

și un cîne; dobitoacele se împrieteniseră bine. Mincău dintr'acela-și vas, se primblau împreună și se culcau unul lângă altul la soare.

„Numai într'o privință nu se înțelegeau totdeauna și a nume pentru culcuș.

„Nu iera de cit un culcuș pentru amîndoi, și aceala dormea într'insul care apucă a intra mai întăiū.

„Într'o sară bătea vîntul tare, porcul, ne simțindu-se de ajuns de sigur pe pod, crezū înțelepțesc lucru de a se aciua iel în culcuș.

„Degeaba rugă inse pe cine să-l lese pe dînsul, prietenul se făcea că nu înțelege; atunci porcul născoci o viclenie prin care reuși minunat.

„Luă o farfurie de costoriū în care fuseseră cartofe, o duse aproape de culcuș și începū a se face că mîncă; o izbea făcînd zgomot și clefăind strașnic.

„Cînele auzind așa petrecere, nu se putū stăpîni: se răpezi pe pod, ca să-și iea și iel partea cuvenită și chiar viri botul în farfuria goală. Porcul se aruncă ca o săgeată, și se așezase în culcuș, cînd cînele descoperi în sfirșit picileala.

„Cine ar fi crezut că porcul va fi fiind așa de plin de șirielic?“

Faptul următoriu îl găsim reproduc în revistă din *Nature*.

„*Nature* citează, în unul din numerele din urmă, faptul cu o pasere de pradă care s'a priceput a întrebuiță drumul de fier ca hăitaș la vînatul său.

„Știind din experiență că locomotiva cînd trece spărie păserelele ce staū ascunse prin gardurile de pe lângă drum, a început a însoți regulat trenul între două stații. Zboară la 5 orī 6 metri deasupra mașinei și cum vede vre o păserea spărieată zburînd din gard, rîpitoriul se răpede, o prinde și-o mîncă. Amploiații de la tren cunosc foarte bine planul acestuī vînătoriu ciudat; degeaba caută a-l alungă cu pietre: se ferește bine. Așa de iute zboară în cît dacă remîne ce-vă în urmă ca să-și mînce

prada, în cîte-va secunde ajunge din nou trenul, care pe acolo merge cu mare înălțime, și se pune la pîndă iar lângă fumul locomotivei.“

În „Revue scientifique“ No. 18, 2 Maiu 1885, cetim o scrisoare de la Dl. R. Lefébure de Fourcy, în privința unui cine. Autorul scrisorii crede că animalele superioare au idee de mcarte și aduce ca dovadă următoarea întâmplare.

„M'am dus într'o zi la vînat avînd cu mine un cine de soiî englezesc.

„Pe la amiează, obosit de îmblătură și de căldură m'am întins pe ierabă ca să dorm la umbră și cum m'am culcat am și închis ochii.

„Cinele spăriet, după ce a umblat de cîte-va orî împrejurul mieu, mi s'a suit în spate și s'a culcat peste mine, simt încă cum căută să-mi acopere tot trupul.

„Ce vroea? Negreșit căută să mă încălzească.

„Pentru ce? Pentru că ieram întins și cu ochii închiși.

„Cinele credea că murisem și știind că morții sint reci, vroea să mă încălzească ca doar m'ar mîntui din primejdie.“

* * *

Dl. Briot ingineriî al provinciei Scutarî (Turcia) trimete următorul răvaș la „Revue scientifique“

Doctorul Ch. Letourneau, citează în conferința-i despre *Evoluția moralei*, fapta unui babuin bătrîn care s'a înturnat să apere și să scoată din primejdie un puiî ce rămăsese în urmă și ieră să fie sfășieat de cînî.

Ieu am fost de curînd martur la o faptă de acela-și felî dar cu atîta mai de mîerat cu cît un animal tînăr a dat ajutorîî unuia bătrîn.

„În luna-luî octomvrie 1883, ieram la Alesio, unde cercetam locurile pentru a face o șosea. În fie-care sară, întorcîndu-ne de la lucru, ne odihneam pe malul Drinuluî așteptînd masa, Tocmai în luna luî octomvrie se coabară munteniî Albaneji în văi pentru iernatec.

„Sosese în mare număr minîndu-și caii, vacile și oile, ducînd de frînghie porci : iar femeile merg ducînd copiii cei mici în spate, bărbații înarmați din cap pînă în tălpi veghează și păzesc averea.

Pe celălalt mal în fața noastră sosise o ceată de munteni, trebuia să-și treacă vitele în not. Nu ieră chip să le treacă cu șaica, de vreme ce de abia ar fi încăput într'insa cîte două-trei o dată. Riul în urma ploilor venise mare și ieră lat peste 200 de metri : cu șaica le-ar fi trebuit cel puțin 24 de ceasuri

Cu chiote și cu lovituri izbutiră muntenii a vîri în apă vr'o două-zeci de cai, priîntre cariî cinci ori șese iepe cu minzi în vîrstă de cîte trei luni.

De o dată văzurăm cum o ieapă bătrînă cu șea mare în spate remănea în urmă și o luă puhoiul. Bieata vită nu mai avea chip de scăpare ; ieră acolò o șaică, dar pînă ce ar fi ajuns la ieapă de bună samă că ar fi trecut prea mult.

În vremea aceasta ceialalți cai ajunseră la malul pe care ședeam noi și minzii zburdînd de bucurie, ierau pe lîngă mamele lor : numai unul alergă nechezînd pe lîngă turmă. Atunci furăm marturi la o privesite în adevăr minunată și pe care nu voiî putea-o uită nici o dată.

Mînzul se întoarse pe malul nalt acolò de patru ori cinci metri. O clipă stătù nemișcat, cu ochii învăpăiați, forăînd pe nări. Apoi necheză ascuțit, arătînd o durere cu neputință de descris : văzuse pe mă-sa dusă de puhoiî 300 de metri la vale, și ne mai cercînd măcar să scape.

Sărînd de sus de pe mal, mînzul ajunsese în riu. De o camdată se acufundă, apoi ieși la față, înnaintînd cu tărie în spre mă-sa deși valurile îl împiedecău de a vedea, înnotă nechezînd și azvîrlîndu-se, cu gîtul întins, aproape jumătate afară din apă, deși puțin înnainte de abia putuseră să-l mie în riu împreună cu ceialalți cai.

Mă-sa ridică capul și respunse prin horcăiturî neînțelese la nechezatul lui.

Ai zice că instinctul de a trăi o însuflețise pentru un timp. Dar de ce nu rîlicase capul cînd se apropia șai-ca, pe care o deslegaseră de la țerm și o mînau spre dînsa?

Mînzul ajunsese la ieapă: îi sprijinea capul afară din apa cu umărul, și o ducea spre mal: ast-feliu o scăpă de la pieire.

Pe mal sburdăturile începură și mînzul tot alergă în jurul mîni-sa și o izbea cît se putea cu copitele de di'n-napoi în pîntece. Se vede că așa își arată mînzii iubirea pentru părinți..”

(*Revue scientifique* No. 1, 5 Iulie 1884).

* * *

Dr. *Émile Bouant* publică în „*Revue scientifique*” de la 6 Sept. 1884, No. 10.

„In anul 1872 ieram în Périgueaux. Într'o demineată, mîța mea năvăli în odaiea de culcare cu o vrabie în gură. Cum intră, slobozi paserea, gîndind să se joace cu dînsa, cum fac de obicei mîțele cu șoarecii înainte de a-i mîncă. Vrabiea, avînd o aripă ruptă, nu putea să zboare, dar plină de curaj se puse în poară cu mîța și-i trase lovituri, zdravene de cioc peste nas. Mîța văzù că nu-i de șagă și o lă-ă în țace.

„De atunci, mîța și vrabiea, ne mai gîndind la instinctele lor, trăiră în bună înțelegere. Ba chiar ajunseră prietene bune. Mîncău, dormeau, se primblau împreună. Adesea vedea vrabiea șezînd în spatele mîței și imblînd ast-feliu prin odăi, alte-orî mîța ducea vrabiea în gură și o lăsă în dată ce dădea semn că s'a săturat de acest joc.

Vrabiea, ieră tiranul mîței: aceasta nu avea voie să guste din supă pînă ce-i nu se sătură mai întăi vrabiea.

Mulți prietenî venind la mine au văzut petrecîndu-se cele ce am spus.

Dar toate aū sfîrșit. Într'o demineată, vrabiea, vâzînd fereastra deschisă și simțîndu-și aripele ieră-și cu vlagă, zbură. Drept iese că și mîța nu muri de supărare.”

* * *

În No. 26, de la 22 Dec. 1884 cetim despre inteligența broaștei țistoase.

„Nu voiŭ vorbi nici despre cine nici despre miță, dar despre un animal căruia i s'a tăgăduit orî ce inteligență, fără să-și dea înse cine-vă osteneală să afle cum iese în adevăr. Ie vorba de o broască țistoasă din specia *Testudo mauritanica*.

„Nu știŭ să fi scris cine-vă despre însușirea ce are acest animal de a-și pune în legătură și de a-și sintetiză simțirile.

„Broasca de care voiŭ vorbi ieră să fie mîncată, de niște soldați; Ieu înse văzînd'o micuță, ca țestul strălucitoriŭ și cu izvod frumos pe dînsul am cerut'o. Mi-au dat'o cu bucurie.

„O dusei în odaia mea; o hrănii bine; mîncă și bea netrecîndu-i prin cap că văzuse hăt de aproape moartea.

„Timp de cite-va zile, ieră tot selbatecă, se ascundea la cel n.ăi mic zgomot și nu ieșea din cotlonul întunecos în care ședea. Încet în încet, prinse curaj văzîndu-mă că mă port bine, se mai îmblînzi și-și alese de culcuș un pantof de ăi miei. Dar nu trecu mult și nu-i mai dădŭ voie să se cuibărească într'însul, căci de curățenie avea mare îngrijire.

„Cînd mă trezeam, ieră destul să șuer ca șerpî și o vedeam alergînd la mine. Une orî, venea încetișor, îndată ce auzea că mă trezesc. Dacă o chemam mai cu stăruință și-i spuneam cuvinte dezmierdătoare, șărmana broască, grăbindu-se prea din cale afară cădea pe plastron.

„Cum ajungea lîngă pat, ridică capul, se uită la mine, îmi mozolea degetul, mă lăsă s'o netezesc, s'o dezmierd nu arătă nici o frică și nu cătă să se ascundă sub țest.

„Cînd îi dădeam de mîncare, une orî țineam bucățile sus; ieră nostim de tot s'o fi văzut întinzînd laba și lungînd gîtul ca să le apuce. I se întîmplă chiar să cadă pe spate; dar nu-și făcea inimă rea și după ce se întorcea cum se cade mîncă înainte.

„O făceam să vie după mina mea înșelînd'o cu vre un fir de iarbă; mai pe urmă se ținea de mine întocmai ca un cățeluș: își potrivea mersul după gustul mieu. Une ori se primbla plină de ifos, se suea pe ciubota mea, mă trăgea de strae ca să bag la dînsa samă.

„Lucru și mai însemnat, cunoștea sunetul glasului mieu, și dacă vre un ofițeriu vroea să se joace cu dînsa, se miniea și se strîngea sub țest și nu ieșea de cît cînd o strigam ieu.

.... Cînd am plecat din Tunisia am dat'o ca semu de amintire doctorului B... care mi-o cerea. Acuma iese la Paris, sănătoasă tun. *H. Boisse* veterinariu.” * * *

Concepțiunea Progresului.

(*Conferință populară ținută în sala Universității din Iași
Bînă ziua/ den 10 Martie 1885*). Cluj

Sînt foarte convins, onorat auditoriu, că ideile ca și cuvintele progres și conservare nu sînt ce-va nou pentru Dv. și dacă m'ași fi luat după meritul noutăței, fiți siguri că nu v'ași fi rîpit o oară ca să vă vorbesc de dînsese.

Progresul și conservarea au preocupat tot-deauna, mai mult sau mai puțin conscient, pe oameni, au dat adesea naștere la lupte înfierbîntate și în special progresul, adevăta tendința de a merge mai departe, avînd un caracter mai impulsiv, mai activ, a produs o mulțime de martiri, începînd de la Socrate, Hristos etc., pînă la cei cari în timpurile noastre dau de lucru spînzurătorilor rusești sau umplu ocele Siberiei din pricina prea marelor dragosti pentru cei împilați.

Ideea de progres se poate aplica la universul întreg, la întreg sistemul solar, la natura care ne încunjoară, la omenire, la societatea particulară din care facem parte și la noi ca individ, ca atom social.

Dacă ași examina progresul din toate aceste puncte de vedere cheștiunea ar fi prea complexă, și știți vorba ceea, *qui trop embrasse, mal étreint*, în cât ași risca să remîn sau prea abstract sau prea superficial. De aceea să-mi dați voie a examina progresul numai

din punct de vedere omenesc, întru cît are legătură cu fericirea omului.

Mai întăiu să examinăm părerea celor care contestă în principiu existența progresului. Las, bine înțeles, de o parte pe cei ce contestă progresul bazati pe idei religioase, pentru aceștia viața omului pe pămînt ne fiind de cît o mică călătorie de curiozitate și de încercare în timpul căreia trebuie să-ți dai toată îngrijirea ea la cea dintăiu chiemare să te întorci ieară-și cătră cel de Sus. A vorbi serios unor asemenea capete de isprăvile oamenilor și de idealul lor pe pămînt iese un non-sens.

Mă voiți ocupa înse de aceia care contestă progresul bazati pe date științifice. Așa ni se face următoarea argumentațiune : „Știința ne spune că în ultima analiză tot ce există se poate reduce la materie. Înrudirea între un fir de colb și cel mai puternic geniu este foarte apropiată—deși se pare că există o distanță imensă.—Tot știința ne spune că nimic nu se creează din nimic, dar nici nu se pierde nimic în natură, deci materia este eternă și ea atare nici nu scade, nici nu sporește. Atunci unde mai poate fi vorba de progres ?“

Premisele acestei argumentări sînt, onorat auditoriū, strict științifice și în adevăr examinînd lumea așa de sus, principiul cel mai general care cuprinde pe toate celelalte este principiul conservării materiei.

De pe un deal toți oamenii din vale ni se par de aceea-și statură și de pe un munte înalt într'o depărtare mare un om ie tot atît de neînsemnat ca și un fir de ierbă. Apoi existența omenirii, a sistemului solar chiar, din punctul de vedere al infinității timpului ie nemica. Toate acestea înse nu împiedecă ca ie un om să găsească deosebire între un urieș și un pitic, între un fir de ierbă și un om, să găsească durată vieții unui om ie ce-va, că durată vieții omenirii ie mult, că durată sistemului solar ie grozav de mult. Aveam dar dreptate să mă scobor și să examinez ideea de progres și conservare din punctul de vedere al omului.

Chiar din acest din urmă punct de vedere ie firesc ca concepțiunea progresului să facă ie însă-și progres, să varieze de la o epocă la alta în măsura în care se dezvoltă inteligența noastră și știința ce avem despre natură și despre om.

Ceea ce pentru o epocă ie idee progresistă poate să fie pentru epoca următoare o idee conservatoare și chiar reacționară.—Așa în vremea lui Mihail Sturza, înainte de fericitul întru amintire, 48, monarhia constituțională iera visul de aur al celor mai înaintați din generație aceluși timp și cu toate acestea afară de cei ce trag vr'un cîștig real și fără multă trudă din starea actuală de lucruri, nime din generațiunea nouă nu mai ie încîntat de o așa

stare și caută alt ce-va, care li se pare mai bun. Pe vremea cînd sclăvia iera generală și a tot puternică starea de șerbie iera un vis, ieară salariatul iera o nebunie sau o utopie, după cum se zice în termeni mai delicați. De robie, astăzi nime nu mai îndrăznește să mai vorbească, cel puțin pe continentul european, șerbiea a mai rămas poate în capul câtor-va reacționari—și de fapt, dacă nu de drept există chiar în țară la noi—cu menținerea salariatului toată clasa stăpînitoare ar rămănea încîntată, iear munca pentru sine adevă să ai drept resplată produsul integral al muncii tale ie utopia timpului actual.

Dacă ideea de progres ie ce-va relativ, care ie concepțiunea cea mai înaltă a ac-stei idei pentru timpul în care trăim? La această întrebare mi-am propus să răspund, în limitele unei conferinți populare bine înțelese.

Ie de nețagăduit dar că materia în cătime nici nu sporește, nici nu scade, principiul cel mai general ie dar un principiu de conservare, dar înnauntru acestui principiu de conservare progresul ie posibil. Materia eternă ni se prezintă ca veșnic în mișcare, schimbându-se neconținut, întrupîndu-se în diferite forme, trecînd de la o formă la alta. Ieș om găsece că unele din aceste forme sînt mai superioare, mai în progres decît alte forme. Sa luăm e-semble din materia inorganică: Materia întrupată, în năsip și pămîntul negru pe care poți face semănături bogate; din lumea organică un vierme și un om. Nu însece ori ce schimbare ie progres, schimbarea poate fi și regres. Așa omul se schimbă toată viața lui, însece nu ie tot-deauna în progres. Vine o epocă cînd omul începe a scădea și fizicame și intelectualmînte, în acea epocă de și ie o schimbare, acea schimbare ie un regres, nu un progres.

Avem noi vr'o măsură, *vr'un criterium*, cu care măsurînd un lucru, o stare de lucruri, să știm dacă acel lucru sau stare de lucruri constituie un progres? Dacă examinăm de aproape chestiunea vedem că ideea de progres, ideea de superioritate ie legată cu scopul, destinațiunea, *finalitatea*, ca să întrebuițez un termen filosofic, ce atribuim acelu lucruri. Acest principiu îl putem verifica și asupra lucrurilor din natură și asupra omului. Așa voim să facem o masă, vom găsi lemnul de stejar superior lemnului de brad și lemnul de stejar uscat superior lemnului verde, de și din alt punct de vedere stejarul uscat ie o scădere, un regres față cu stejarul verde.

Să-l examinăm la om. Cea d'întăiu chestiune care și-a pus'o omul a fost aceea a chiamării sale. Ce căutăm aici pe pămînt? Natural că în anii de copilărie ai minței omenști răspunsurile a trebuit să fie tot pe atît de greșite, pe cît de pripite—și iele constituiesc mare parte din credințele religioase,—dar falșitatea lor n'a împiedecat pe om să-și îndrepte activitatea sa după aceste răspunsuri.

Așa să examinăm răspunsul dat de religionea budistă asupra destinațiunii omului. După budism lumea aceasta ie un loc de mizerii și nenorociri și cel mai bun lucru ie să te schingiuești, să te nemicenicești ca să intri în Nirvana, D-zeul superior. Credincioșii acest-i religiiuni socot pe un om cu atît mai superior cu cît se va schingiui mai tare. De aceea vedem admirați oamenii cari trăese în peșteri, ori Loghii care sed numai într'un caleaiu, își astupă urechile și nările, și stradanuindu-se printr'un exercițiu gradat ajung mai să nu resufle, cad într'o stare de catalepsie, de nesimțire complectă.

Trecînd la Greci vedem că acești oameni destepti și practici făcuseră pe Zei după chipul oamenilor și le însușiseră toate slăbăciunile și patimile omenesti, așa intrigile amoroase, atribuite lui Zeus și celorlalți zei și zeite. Natural că asemenea zei trebuia să fie îngăduitori cu slăbăciunile oamenilor și să le respecte toate pornirile trupesti și sufletesti. De aceea la oamenii cel puțin din clasa de sus, vedem că progresul stătea în desvoltarea armonică a facultăților fizice și intelectuale.

Vine creștinismul care împrumută o mulțime de absurdități de la religiunile orientale. În om sunt două lucruri, sufletul și trupul. Sufletul ieste ce ieste fiind că ie vecinic, din suflarea lui D-zeu, iar trupul, „din terîna a iesit și în terîna se va întoarce“. Omul pe lumea aceasta nu nu ie decît un trecătoriu efemer... Iel n'ia venit aici decît ca să se pregătească pentru lumea viitoare. Sufletul a fost unit cu trupul pentru încercare. Trupul trage sufletul la toate păcatele, de aceea sufletul, dacă vra să nu fie pedepsit pe ceea lume, trebuie să înfrîneze trupul, și în adevăr bietul trup plătește toate gloabele. Dar trupul doborit cu ce remîne sufletul? Dacă toată lumea ar fi urmat *à la lettre* povețele creștine ruinîndu-și puterile fizice prin tot felul de posturi apoi și puterile sufletesti ale omenirei ar fi fost așa de doborite în cît cu deșteptăciunea unui provoslavnic creștin n'am fi ajuns nici unde sîntem, și am fi nevoiți poate, să umblăm, acuma în veacul al 19-a, cum serie la carte că umblă Ioan înainte mergătoriul, îmbrăcați cu păr de cămilă și mîncînd miere selbatecă.

Pe aceste explicări religioase s'au hultuit explicările politice. Așa vedem teoria monarhică de la începutul perioadei moderne: Regele ieste loc-țiitoriul lui D-zeu pe pămînt, poporul a fost creat ca se aibă regele pe cine stăpâni, deci poporul va fi cu atît mai bun, mai plăcut lui D-zeu, cu cît va sluji mai bine pe rege; iar regele va avea datoria d'a ținea poporul în calea Domnului și fiind că Domnul și cu dînsul ierau una, deci să-l ție în calea lui, adecă să-l ducă după cum il vor povățui interesele sale de rege. Nu-i vorba că iel ieră cam nevoit să împartă stăpînirea cu preuții și cu

magnații cari la un loc ierau mai tari decît regele și cari la rîndul lor ziceau că și iei au teșcherea în regulă de la D-zeu ca să ocîrmuească poporul.

Regele întrecîndu-se cu dragostea pentru popor, o parte din acel popor care prin comerț și industrie își cîștigase mijloace cu cari să înceapă lupta contra stăpînitorilor, pe cari cei mai deștepți d'între dînșii îi știeau că-s oameni ca toți oamenii, chemară la răsvrătire pe toți apăsății. Filosofii veacului al 18-a detronează explicările religioase ale chemării omului și dau altă explicație întemeiată pe *Rationne* la *Raison* cu R mare, cum serieau iei, și se naște democratismul modern, după care chemarea omului ie traiul în societate, în care toți să fie liberi, egali și ca frați. Libertatea, Egalitatea, Fraternitatea, fu deviza acelei revoluții.

Proclamația revoluției franceze a fost un ce frumos, dar care a ramas numai pe hîrtie; s'a întîmplat cu dînsa cea ce se întîmplă cu mesagiile regale, cari vecinic făgăduesc fericirea poporului și cu toate acestea dacă bietul popor s'ar lăsa numai pe făgăduințele mesagiilor, zeu nu știu cită parte de fericire ar avea pe acest pămînt. Și pentru ce Revoluția franceză n'a putut îmbunătăți soarta marelui multimi: soarta gloatei; pentru ce n'a putut ajunge la visul său de libertate, egalitate, fraternitate? Pentru că a căzut în același păcat ca și creștinismul, s'a îndreptat *la om*, la individ iear nu *la mijlocul social*. Revoluția franceză sfîtuște pe oameni să fie frați, să respecte libertatea și să-i privească ca egali, dar nu schimbă organizația socială așa ca să deie unora mijlocul de a-și căpăta drepturile lor, iear pe alții să-i puie în neputință de a abuza de putere. De aceea sfatul s'a pus la dosar și cei puternicii au urmat a-și împlini poftele pe spetele celor slabi. Zisese-m că revoluția franceză a căzut în același păcat ca și creștinismul. În adevăr Hristos propeveduise și iei libertatea, egalitatea și fraternitatea între oameni, dar dînd Chesarului ce ieră a Chesarului adevărat respectînd organizația socială de atunci, ideile lui de egalitate nu s'au putut realiza. Și în loc de a schimbă societatea după ideile lor, creștinii a trebuit să se potrivească iei mijlocului în care trăeau, de aceea vedem ierarhia ce domnea în lumea profană intrînd în țagma preuților, apostolii egalității, așa că astăzi avem în aceea și țagmă pe Papa cu venit de zeci de milioane și pe călugării cersitori cari se hrănesc ca păsările ceriului, pe unde găsesc; vedem pe mitropoliți cu miș de lei pe lună afară de cutiea milelor, afara de felii de felii de venituri ce pot să-și alcătuească și pe călugării de la mănăstirea Neamțului cu 16 galbeni pe an; cu toate că și unii și alții au tot aceeași rațiune, sau mai bine nerațiune, de a fi. Apoi dacă o religie care pune în lucrare roțița cea mai puternică ce poate să miște un om, nemurirea, fericirea în

vieața viitoare și tot n'a putut împiedeca mersul lucrurilor, ce va putea face alt sistem care vorbește numai rațiunii omului și sentimentelor sale altruiste cari-s așa de slabe de cite ori nu se potriveșe cu sentimentele egoiste! (de ex fabricantul).

O formă mai nouă a democratismului ie democrația Cezariană, reînnoită de Napoleon III, după democratismul Cezarilor Romeni. După acest sistem ieată menirea omului de la care atîrnă concepțiunea progresului. Omenirea îi împărțită în cîrmuiți și cîrmuitori. Cîrmuiții, poporul, au, cel mult dreptul d'a cere să aibă hrana de toate zilele, dar alte drepturi nu pot pretinde. Vai de cel care va mai critici cînd pîntecele îi va fi plin. *Le progrès dans l'ordre*— ieră formula acestui democratism, dar mai la urma urmei ordinea înaintea de toate. Napoleon ieră un felu de St. Simonian, dar să fi asigurat traiul poporului n'o știm, că i-a răpit toate drepturile înse o știm cu toții. Acest democratism Cezarian îl vedem reproduș în Germania de Dl Bismarck cu omeopaticul său socialism de stat, îl vedem chiar în republica franceză, caci Dl. Ferry a declarat anul trecut că „Republica va fi republica țeranilor sau nu va fi” și aceasta pentru că lucrătorii de prin orașe încep a se deșteptă și a cere reducerea puterii cîrmuitorilor și stăpînilor pe pe cînd țeranul de la țară ie mulțămît cînd plouă și cînd prețul produselor ie bûn și nu-știmăi bată sicapubrec omenie alta, nu se mai interesează de ce fac cîrmuitorii și cînd ie vorba de vot merg ca oile după primariu și suprefect. Și cînd și țeranii se vor deșteptă ca lucrătorii țirgurilor, zeu nu știu a cul va mai zice că ie republica, dacă nu cum-va va mărturisi drept că ie a sa și a prietenilor săi.

Acest democratism Cezarian domnește și în Rusia, în Austria, etc. precum și în capul multor oameni politici de la noi. Acest principiu l'am văzut reproduș de ziarul „Tribuna” din Transilvania, care strigă, tocmai în momentul cînd sfortările Romînilor cătră emancipare se manifestă mai puternic: „*Poporul român, nu-î trebuie drepturi, ci hrana de toate zilele*.”

În alte societăți nici acest democratism nu există, ci scepticismul și desordinea cea mai mare domnește în toată puterea cuvîntului, fie-care face ce poate—fie-care pentru sine. Pe ici pe colea minorității radicale cari vād că mașina o să facă explozie și cută supape de scăpare prin care-cari paliative.

Oare desvoltarea inteligenței omenestii și progresul știinților nu ne poate duce de cît la scepticism, la desordine, la indiferență și oare nu putem avea, bazați pe date științifice, o concepțiune mai solidă despre progres în omenire și despre chipul de a-l realiza? Ieu cred că da. Să cercăm. Știința nu mai admite finalitate. Ori ce s'a făcut în lume, s'a realizat în mod fatal, după legi fixe, ieră

nu după plan anumit. Religiea ne spune că pe lume totul a fost creat pentru om, regele creațiunii. Soarele să-l încălzească, luna să-l lumineze în timpul lipsei soarelui, numai nenorocirea ie, că în nopțile nouroase, atunci cînd am avea mai mare nevoie de lumină, atunci luna se acunde și ie! Știința a răsturnat toate acestea dovedind că pămîntul relativ la soare și celelalte astre nu ie nemică și că mai degrabă pămîntul ar fi făcut pentru ie. Darwin a dat lovitura de moarte teoriei finalității arătînd că admitîndu-se această teorie se pune plugul înaintea boilor. Așa după teoria cauzelor finale, D-zeu a dat vulturului ochi așa de buni ca să poată vedea prada de sus. Darwin înse explică aceasta prin selectiune, prin lupta pentru traiu. La început vulturul nu avea ochi așa de puternici cum îi are acum, dar întîmplîndu-se ca o varietate de vulturi să vadă mai de departe prada, acea varietate a trăit mai bine, a învins în concurență pe ceilalți și trăind mai bine a trăit mai mult și a lăsat urmași numeroși. Iar cei cu ochii mai slabi, cu timpul au fost învinși și au trebuit să dispară. Tot așa și cu buratele, de ex. care la început nu se deosebea de culoarea broaștei, dar varietatea aceea care se apropria mai tare de culoarea frunzelor copacului, care se putea ascunde mai bine de ochiul dușmanului a învins pe cei cari deosebindu-se de culoarea frunzelor puteau fi vzuți mai lesne și mai de departe.

Decă trecem la om, se înțelege că după știința omul nu are nici o chiamare. Ce caută omul pe pămînt? Nemic nu se poate răspunde. Materia combinîndu-se în anume proporțiuni a produs pe om. Dar îndată ce existăm, ținem foarte mult să trăim cît mai îndelung și mai fericiți, adecă mai lipsiți de dureri. Instinctul de conservare ie cel mai puternic din instinctele omenești. Omul face ori-ce ca să trăească și cînd vieța-i ie amenințată, ce nu dă ca s'o scape, dă chiar fericirea, preferă să trăească în dureri și gîndește ca poetul : „că moartea ie cel mai grozav remediu.“

Deci în măsura în care acest instinct de conservare va fi satisfăcut în aceeași măsură se va realiza și progresul relativ la individ. Dar ca vieța să socotesc numai momentele de cari avem conștiința, pe cari le simțim, căci în starea de letargie omul ar putea să trăească cît de mult dar aceasta nu ar mai fi vieța în deplinul înțeles al cuvîntului : *Vieța ie o serie de senzațiuni conștiente*. Aceste senzațiuni ne dau noțiune de durata vieței. Simțirile sînt plăcerile și durerile. Plăcerile satisfac mai bine instinctul de conservare, căci ie lungesc vieța pe cînd suferințele o scurtează, de aceea vedem pe om umblind neconținut după plăcere. Dar în ce stă plăcerea? *În împlinirea nevoilor și în exercițiul potrivit al tuturor facultăților omului*. Cu studiul nevoilor și facultăților omului se îndeletnicește Fiziologia și Psihologia, și ieată pentru ce Sociologia are nevoie de aceste două științi.

Nici Fiziologia, nici Psihologia nu au ajuns la maximul lor de dezvoltare, dar ele au stabilit destule adevăruri pentru ca Sociologia să poată ieși din starea sa de empirism.

Fiziologia arată trebuințele fizice ale omului, așa îea ne spune că avem nevoie de atita cătîme de materii azotate (300 grame) de atita materie carbonată (1000 grame) precum legume etc; avem nevoie de aer care să cuprindă cutare cătîme de oxigen, avem nevoie de cutare cătîme de liquid etc., avem nevoie de adăpost ca să nu suferim schimbări răpezi de temperatură și căldura trupului să se păstreze la temperatura cuvenită. Omul care își îndestulează toate aceste nevoi ie în progres asupra celui ce nu și le poate mulțami și *progresul va crește cu cît va crește și ușurința pentru a și le îndestula*. Așa dacă asemănăm în această privință omul selbatec cu omul civilizat, vedem că selbatecul ca și animalul umblă tot timpul numai după împlinirea nevoilor sale fizice, pe cînd omului civilizat—cel puțin unei părți din oamenii civilizați—îi remîne încă timp pentru mulțamirea și exercitarea facultăților intelectuale și morale. Îndestularea nevoilor fizice să nu credeți că ie lucru de mîna a doua, din contra trebuie să-i dăm locul de căpetenie, căci prelungește de a dreptul viața și ie temeliea pe care se dezvoltă viața sufletească a omului. Chiar cei vechi ziceau: *Mens sana in corpore sano*. Fiziologia, în unire cu cei vechi ne spune că unui crier dezvoltat, sănătos, hrănit de sînge bogat și curat, îi corespunde și o inteligență dezvoltată.

Pe lîngă aceasta, ușurința sau greutatea de a mulțami nevoile fizice a grăbit sau întîrzieat alcătuirea societăților. Oamenii nu s'au întrunit în societate după cum s'a zis, din pricină că țineau unii la alții. Vorba filosofului Hobbes că: „Homo homini lupus” dacă nu-i adevărată pentru societatea de a-zî ie foarte adevărată pentru omenirea în stare de selbatăcie. *Simpatiea ie mai degrabă urma-rea traiului în societate de cît pricina*. Și dacă n'avem documente pentru asemenea inducție apoi sîntem în drept a o face prin analogie luînd samă la animalele superioare. Așa animalele erbivore cari își găsesc foarte ușor hrana, cărora semenii nu le făceau nici un neajuns trăese în turme mari pe cînd animalele carnivore cari își găsesc mai cu greu prada, trăese singuratece ca lei și tigrii sau în cete mai mici ca lupii cînd au de luptat cu prăzi mari și puternice pentru doborîrea cărora un lup sau doi nu ar fi de ajuns.

Nevoile fizice au creat industria și comerțul și chipul producțiunei lucrurilor ce îndestulează aceste cerinți sînt factorul de căpetenie care hotărăște ca societatea să fie alcătuită în cutare sau entare felii. Robiea, șerbiea și salariatul corespund cu trei chipuri de a produce, după cum folosirea de produsul integral al muncii va corespunde unui nou felii de a produce: producerea socială, în comun.

Trecem la nevoile intelectuale ale omului. Sub acest punct de vedere oamenii se deosebesc foarte mult. Pe cînd nevoile fizice sînt aceleași pentru toți de la împărat pînă la cel din urmă proprietariu. Ie de neîngăduit că aplecarea intelectuală, dorința de a ști le înnașcută în om și poate și în animalele superioare. Așa n'avem de cît să observăm curiozitatea copilului: cu ce luare aminte atînteste iel ochii la tot ce-l încunjoară, apoi cînd începe a vorbi cum și cît ne necăjește cu nesfîrșitei întrebări și la urmă cu ce poftă strică toate jucăriile ca să vadă ce conțin. Cu toate acestea omul mai tîrziu ne fiind pus în împrejurări, ca să-si exercite această aplecare o pierde. Așa pătesc ebiar oamenii cari și-au închiegat ce-va instrucție, cari începuseră a duce o viață intelectuală, dar că- rora mulțămirea nevoilor zilnice ne dîndu-le nici un răgaz, cad ieară-și într'o viață josnică, și ți spun singuri cînd întrebi pe vr'u- nului di'ntre aceștia: Ce mai faci? Iea vegetez. Progres din punct de vedere omenesc *va fi numai cu cît omul va simți mai multe ne- coî intelectuale și va avea mijloacele să și e mulțămescă.* Așa între țeranul, prost și lenit la mîntie prin felul traiului lui, care nu vrea să-și dea copilul la școală zicînd că după cum a trăit iel și părintii lui fără învățatură poate trăi și copilul său și între acel ce simte nevoia să-și deie copilul să învețe măcar a ceti, a scrie și ce-va aritmetică, știind că ast-felii va fi o leacă mai înarmat con- tra celor ce vor cercă să-l înșele, progresul ieste cu cel de al do- ilea. Di'ntre cel ce se mulțămeste, în privința întimplărilor naturii ce-l încunjoară, cu respunsurile interesate sau ori cum proaste ale celei di'ntăiu religii, își face dogme din superstițiile babelor din sat și acel care caută cu multă trudă să vadă ce lamuriri îi dă știința pozitivă din timpul său, cel de al doilea ie superior. Di'ntre cel ce așteaptă pornea primariului, subprefectului, comisariului, etc. pen- tru ca să știe cum să voteze și acel care se silește a-și da samă ce-i politica, cari sînt drepturile și datoriiile oamenilor, superiorul ie al doilea. Di'ntre tînărul care a trecut bacalaureatul și crede că știe tot ce poate ști un om cult, și încîntat de inteligența și cultura sa, se mulțămeste a se pune *à quatre épingles*, însă ră saloanele cu vază zvîrlind cu ifos în dreapta și'n stînga fraze întortochiate, în- vătate pe de rost din romanurile *à la mode* sau din vr'un „Ma- nuel du bon ton” și mai trecînd cel mult cite un examen de drept pe an, pregătît pe din afară după cel mai pe scurt rezumat, și tînărul care simte că deși a trecut bacalaureatul nici n'a ajuns încă *să priceapă* tot ce se poate pricepe din știința timpului său, și prin urmare că abiea de acuma începe, în adevăr, munca intelec- tuală,... superioritatea ie pentru cel din urmă. Di'ntre o femeie de so- cietate care după ce a mîntuit de dat pornei slugilor, porneste cu stafeta din casă în casă spuind ici ce a auzit colo, se înțelege cu

adausuri cît se poate mai reutacioase și femeea care știe că mîntea femeescă nu-i așa de scurtă cam zic unii bărbați, care ține mai mult la cărți de știință sau de literatură decît la sindrofii, cărți de joc, danț și alte mahalagilicuri... superioritatea ie pentru aceasta de a doua.

Pe lîngă toate acestea desvoltarea intelectuală servește direct instinctul de conservare. Omul are de luptat contra forțelor naturii și nu poate lupta cu puterea-i fizică, căci ie slab, dar luptă cu iscusința, cu inteligența sa. Și în adevăr n'avem de cît să observăm cum omul civilizată trage folos din toate forțele naturii. înaintea cărora omul primitiv tremură și pe care le adoră. Omul civilizată se încearcă a reduce chiar spațiul și timpul și din acest punct de vedere s'a făcut un progres imens în veacul nostru, prin drumul de fier de ex, după care mini poimîni vor veni călătoriile în balon și așa mai departe.

Omul nu ie numai stomah numai inteligența ci ie și sentiment. Se înțelege că sentimentul cel mai puternic în om ie egoismul, dar înăuntru acestui egoism progresul, din punct de vedere social, ie posibil. Ast-feliu unii găsec satisfacerea egoismului lor în satisfacerea intereselor lor materiale personale, alții găsec plăcere —tot o satisfacere a egoismului— în a-și face datoria către aproapele, în a produce plăceri semenului lor. Ast-feliu sînt oamenii cinstiți în relațiile lor, generoși. Nu ie vorba că de multe ori generozitatea ie întovărășită de un egoism foarte grosolan. Așa cu baturile de bine facere, la alcătuirea cărora multe cucoane ieau parte numai ca să-și arate tualetele și grațiile săă ca să li se tipărească numele prin gazete. Tot asemenea și cu cei generoși pentru motive religioase, cari fac bine cu condiție ca D-zeu să le deie de-o mie de ori mai mult. Ei bine, oamenii cinstiți, în cari viează sentimente altruiste puternice, sînt cei mai folositori vieței sociale, fără de cari omul nu ar fi mai ieșit din selbătăcie și de sigur societatea —și deci vieța omenească— ar fi peste puțină dacă toți oamenii ar căută să trăească numai pentru dînșii.

Deci ieată, după mine, care ie concepțiunea progresului: *Satisfacerea nevoilor fizice, deșteptarea de nevoi intelectuale cît se poate mai multe și deșteptarea sentimentelor altruiste.*

Realizatu-s'a mult din acest progres în societatea în care trăim? Pentru unii da, pentru alții nu. Așa în privința nevoilor fizice o mică minoritate stă bine. Case mari, luminoase, serate, vara băi și primblări la aer curat, prin munți; mîncare substanțială și de ajuns; mijloace de îndreptare la caz de boală. Marea majoritate înse, țeranul, trăiește în bordeie săă în case rele prin cari vîntul trece, ferești cît pumnul în cît casele lui nu sînt mult mai luminoase de cît peșterile prin care trăiau răsstrăbunii noștri și în cari

locuște la un loc cu dobitoacele ca și strămoșii noștri. Mîinîcă mămăligă cu sare sau cu borș de buruiene, din cînd în cînd ce-va brînză și lapte și rar de tot—de Paști și de Crăciun—carne. Cînd se îmbolnăvește greu, moare, ne avînd cu ce se căută; copii face mulți, dar, din acele-ași pricinî, foarte puțini se ridică. În apus vedem chiar că mor muncitorii de foame, ne găsînd de lucru, fiind că s'a produs prea mult. Se poate oare o organizațiune socială mai absurdă!? În privința intelectuală tabloul ie și mai desnădăjduitoriu. Progresul intelectual, la noi, ie în doză de tot omeopatică. Abiea 3-4000 cetesc gazete și peste tot cam pe atîția cetesc o carte, două, 90 la 100 nu știu marea serie și ceti, adecă nu au nici instrumentul cu care să-și agonisească cunoștinți. Și dacă examinăm feliul petrecerilor noastre, vă întreb, în cîte case găsești discuții inteligente, deși joc de cărți affi mai în toate!?

În privința morală poți număra cîți au o milă adevărată, iar nu platonice ori de fală, pentru cei de jos, pentru cei în nevoi și cîți nu văd un dușman în egalul lor.

Cum se face că progresăm așa de încet? Aceasta vine din mai multe pricinî. Mai întăiu chiar cei cari doresc progresul nu încep reforma socială de unde trebuie — poate că nu-l doresc din toată inima.— Iei vreau îmbunătățirea socială pe cale sentimentală. Apoi noi am văzut că nici creștinismul care mișcă omul printr'un interes cum nu se poate mai puternic — Nemurirea și fericirea în viața viitoare—nu a putut reuși; apoi putea-vor reuși niște simpli moralisți? Așa de pildă: s'a produs prea mult. Cutare produs nu se mai cere. Fabricantul trebuie să închidă fabrica, căci alt-feliu se ruinează. Închizînd'o lasă pe drumuri mii de muncitori. Poți să-i tot spuî că aceasta ie o crimă; te va ascultă? De sigur nu! Fiînd că nu poate călcă, de cît cu pierderea intereselor sale, legile economice ale organizărei sociale în care trăește.

Alții zic: trebuie mai întăiu să fie toți luminați și apoi numai se va putea realiza progresul. Apoi cum să te luminezi cînd nu ai nici mijloace, nici vreme, căci tot timpul ți-l dai pentru agonisirea celor de prima necesitate? După aceea cînd toți vor fi instruiți, credeți că nu vor mai fi oameni cari să moară de foame.— În apus se vede deja acest fenomen. Și cine din noi nu știe că atunci cînd n'ai parale, n'ai ce ți trebuie, puterile intelectuale îți sînt scăzute mai bine de jumătate. Cei ce doresc progresul ar trebui să înceapă de la temelie, de la organizarea materială a societăței, să facă ast-feliu ca toți să aibă cu ce-și împlini nevoile de prima necesitate. Spencer dovedește că societatea ie un organism analog organismului omenesc, numai mai complex. Recunoaște înse că actualminte ie pe cale de formare și solidaritatea diferitelor părți ie încă slabă ca la unele animale inferioare pe care dacă le tai în

bucăți, toate bucățile urmează de a trăi. Astăzi o clasă de oameni poate trăi răzleață de celelalte și-și poate zice: *mai întâii pentru noi și apoi pentru ceilalți*.—cînd și-o mai zice— dar cu cît integrațiunea va face progres cu atîta solidaritatea între părți va deveni mai mare ca în organismul uman, în cît dacă una nu ar respecta drepturile sau nevoile celeilalte, organismul întreg s'ar îmbolnăvi. Așa de ex. la om după masă stomahul are mai multă nevoie de singe de cît înnaînte și atunci celelalte organe sînt nevoite să-i respecte nevoia, căci de ex. dacă crierul s'ar pune să lucreze și ar cere și iel singe atunci sau mistuirea nu s'ar face sau ne-ar apuca durere de cap și tot organismul ar fi în stare rea. Ceea ce se întîmplă acum în trupul omenesc cu singele, se va întîmpla cu societatea cînd organismul social va ajunge la desăvârșita sa dezvoltare organică în privirea lucrurilor de prima necesitate: *va trebui să se deie fiecărui după nevoile sale*.

Și afară de această greșală în metoda de a trata lucrurile progresul merge greu din pricină că spiritul de progres ie învins de spiritul de conservare—de spiritul de stare pe loc. La acest spirit de conservare contribuiesc mai mulți factori :

1) Interesul celor cari au puterea în mîna și cari is mulțamiți cum stau și tocmai aceștia fiind privilegiații, cei mai instruiți, sînt singurii cari ar putea face mult pentru progres; dar iei nu fac ind că ar lovi în interesele lor de clasă privilegiată. Aceștia admit, cel mult, din cînd în cînd, cîte o idee nouă nevătămătoare intereselor lor și de aceea găsești oameni cari-ți spun că cutare idee ie *bună pentru noi* dar *nu pentru toată lumea*. Dacă toată lumea s'ar sluji de bunătatea ideilor nouă, ce ar mai însemna privilegiile ?!

2) Religia cu neștrămutarea iei zicînd că fericirea nu ie aici pe pămînt ci în lumea viitoare și că fericirea va fi tocmai răsplata suferințelor de pe acest pămînt, face pe om să se lase în prada suferințelor, să fie mișel și să nu lupte din toate puterile pentru a scăpa din aceste suferinți. (Fericirea a 8-a zice : *Fericiți cei gonii pentru dreptate că acelora ieste împărăția cerurilor*. a 9-a: *Fericiți veți fi cînd vă vor ocări pe voi și vă vor goni și vor zice tot cuvîntul reu împotriva voastră mințind pentru mine*).

3) Toate instituțiile existente. Spencer arată în „Introduction à la science sociale“ cum un progres realizat poate fi piedecă realizării altui progres. De pildă cu drumurile de fier : Inglezii ar vra să schimbe drumurile lor de fier ca să introducă sistema americană. Dar schimbarea șinelor existente și lăsarea la o parte a materialului de pînă acum ar costă enorm. Ieată cum o ordine de lucruri, prin aceea numai că există, împiedecă întroducerea unei alte ordini de lucruri mai folositoare. Totalitatea instituțiilor sociale constitue

mediul în care se dezvoltă indivizii și mediul are putere așa de mare în cît schimbă indivizii după dînsul. Adaptarea la mediu ie condiția traiului îndelungat și numai oamenii superiori de tot nu se duc într'una după înriurirea mediului, ci-și păstrează individualitatea lor chiar cu primejdiura vieții. Dar cîți sînt de aceștia? Puțini de tot! Cei mai mulți se dau după lumea în care trăiesc.

Chiar instrucția—cu toate că se zice din potrivă—ie o dovadă că instituțiile existente împiedecă progresul. Prin instrucție se prefac mințile cum vrea cine-va, mai ales în întăii ani, și știm că marea majoritate se oprește la această instrucție. Instrucția oficială, actuală, produce înaintea de toate conservarea stărei actuale. Așa să luăm o carte care se pare foarte înaintată „Manuel d'instruction laïque“ de Edgar Monteil. Această carte ie obligătoare în școlile comunale din Paris, și în unele părți ie așa de înaintată că dacă un profesor de la noi ar îndrăzni să spue asemenea lucruri, nu școlărilor din clasele primare, ci celor din cursul superior ar fi de sigur destituit pe dată și pus la carantină.

În adevăr această cărtică începe prin un capitol intitulat „Despre Dumnezeu“ în chipul următoriu :

I. — Ce este D-zeu ?

R. — *Nu știm nimic despre aceasta.*

I. — D-zeu ieste acela care a creat și guvernă totul.

R. — De unde știi ?

I. — Zie unii.

R. — Aceia nu-l cunose și noi nu-l cunoaștem mai mult decit dînsii.

I. — Nu cunoști dar o ființă superioară și diriguitoare ?

R. — Ce nevoie ? Demonstrați trebuința sa. Aratați-mi-l.

I. — Nu pot.

R. — Atunci ie de prisos a mai vorbi de dînsul.

Și capitolul se încheie ast-feliu :

I. — Decî, nu trehue să credem în D-zeu.

R. — N'avem să ne ocupăm alt-feliu de dînsul.“

După cum începe mai că ai strigă plin de bucurie, ca Arhimede: Eureka! Ieată un autoriu care scrie pentru toată lumea împins numai de dragostea adevărului. Amară înșelăciune! Cîte-va fețe mai încolo autoriul se arată cine ie și pentru cine scrie, căci rezumîndu-și doctrina zice la pagina 129 „Crestinismul ieste înca *mai condamabil ca socialism* de cît ca religie!“

Apoi ce se mai zici de celelalte cărți din cari se adapă și din cari se formează mințile fragețe, cari toate sfîrșesc cam în sensul d-lui Monteil și care din nenorocire nu au măcar începutul cărței sale!

Un alt factor puternic pentru conservare ie existența unor na-

turi ominești cari fac cutare lucru sau se țin de cutare idei fiind să așa au apucat de la părinți. Aceasta, de altmintrelea ie mai tot deauna un semn de inferioritate intelectuală și îmi aduc aminte de următoarea experiență a unui doctor german care prin o placă de steelă despărți un avuz în două părți, într'o parte ieră o știucă, în cealaltă peștișorii; timp de trei luni, știuca doritoare de a prinde peștișorii se bătù neconținut cu capul de despărțitura transparentă, în sfîrșit fu convinsă de neputința sa și nu mai încercă. Atunci placa de steelă fu scoasă. Degeaba înse ! știuca apucase a se deprinde cu idea unei despărțituri neînvinsă și nu se mai încercă să prindă peștișorii. După mine nu văd nici o deosebire între feliul inteligentei știucei și feliul de inteligență al multor oameni cari se țin de o idee fiind că așa au apucat'o de la părinți.

Încă o dovadă că plăcerea de a rămîne în ideile ce le ai, ie semn de inferioritate intelectuală ieste că această stare sufletească se manifestă mai la toți oamenii la vrîsta înaintată cînd puterile fizice ale omului—și prin urmare și cele intelectuale—încep a scădea : și în adevăr ie cunoscut de toți că crierii oamenilor bătrîni, aproape fără escepție, sînt inaccesibili ideilor nouă.

Natural că cu toate piedecile progresul s'a realizat. Aceasta însămnă ca instinctul de propășire ie puternic în omenire. Dar la faza de dezvoltare la care am ajuns ar trebui se ieșim din starea de progres instinctiv și să trecem la starea de progres inteligent, conștient, și de aceea cei ce înțeleg și iubesc progresul trebuie să se pregătească ca prin priceperea și energia lor la luptă să fie la înălțimea piedecilor ce au de învins.

Celor ce voiese ca dezvoltarea omenirei să nu se oprească de feliu, li se face următoarea obiecție : un om după cîte-va ceasuri de lucru are nevoie de odihnă multă sau puțină după puterile vitale ale acelu om. Iei bine, adaugă iei, așa trebuie să fie și cu'n popor... Progresul nu poate fi neînterupt ci trebuie să vrîsteze cu stări pe loc, cu răstimpuri de repaos, de improspătare de puteri.

Acestor conservatori li se poate răspunde în chipul următoriu și cu aceasta sfîrșesc. Pascal a zis că omenirea prin solidaritate generațiunilor cari-si transmit una alteia cunoștințele cîștigate, poate fi considerată ca un singur om care-ar învăța neconținut. Această idee foarte justă se poate aplica și la progres.

Relativ la aceasta să-mi permiteți o comparație cam vulgară dar foarte potrivită : în vremea pe cînd în țară la noi călătoream cu cu căruța de poștă n'asteptam să se odihnească caii, dar înhămăm alții și ne urmam drumul. Cred că ceea ce sînt schimbările de cai pentru căruța de poștă trebuie să fie generațiile ce se urmează pentru carul progresului

Generațiile nouă de cîte ori vor vedea carul progresului a-

menințat să stea pe loc, din pricina istovirei generațiunii ce le-a precedat, să puie umărul și să nu-l lase să se oprească; și aceasta ie cu atât mai de nevoie în timpurile noastre cînd trăim în epoca aburului și a electricității, cînd spațiul și timpul chiar se par că nu mai înșamnă nimic pentru om, cînd concurența între popoare și între indivizi ie așa de mare și cînd prin urmare cel ce vrea să trăiească nu trebuie să lase pe mîni ceea ce poate face a-zî!

Al. A. Bădărău.

DOUĂ MAME.

— Cuconiță, a venit fata babei Catrina.

— Zi-î să aștepte.

Cuconița ieră soacra proprietariului din satul Chitești. Avea poate între 40 și 50 de ani; de stat mijlocie, cu o îmbrătoșare chipeșă, părea mult mai tînără de cît ieră; se vedea cît de colo că nu dusese lipsă în viață.

După ce găti țigara și cafeaua, se roti puțin înaintea oglinzei și ieși în balcon.

— Iei, Anic'o, vin încoace.

— Sărutăm dreapta, cuconiță.

Anica ieră o fată naltă, roșcovană, plină de putere, cum se mai zărese încă la țară ici colea cîte una Îmbrobodită cu tulpan cărămiziu, la florii măscat, cămeșă-î ieră groasă dar curată, și catrința-î cafenie vîrstată, la o parte ridicată în brîu; ea podoabă n'avea de cît un ghior-dan și cîte-va șiraguri de mărgele roșii ca și brîul.

Vedeai că nu se țirgovețise încă.

— Iei, Anic'o, știi la ce te-am chemat?

— Dă, cuconiță, Gheorghe al Mariei mi-a zis să mă răpăd până la curte.

— Par'că ai un copil, de cîte luni îi?

— Apoi, cuconiță, cele multe înainte, a împlinit patru la Sîn Toader.

— Dar ai țită de ajuns, îi voinic?

— Slavă Domnului am, și să nu fie de deochi, cum n'aude nimic așa să nu-î fie nemică, îi voinicuță.

— Atuncia ai s'o poți lăsa cu baba și să întri la mănecie; știi că așteptăm să facă duduca.

— Să iertați, cuconiță, ieu chitesc că-i prea mică încă: și-i păcat de Dumnezeu s'o întiresc de pe acum, ce poate iea mîncă? Fără țită moare Ilenuța mamei, moare, cum a murit a leliței Marghiola, dar în caltea iea n'are păcat că i-a înterecat țita cînd a fost bolnavă de lungoare.

— Iei Doamne, fată hăi, și mare pagubă, dacă a muri, o nevoeșă mai puțin pe lume; aibă pe suflet cel ce te-a scos din minte.

— Dă, nu m'ar fi lăsat iel pe la ușile oamenilor, dacă nu l'ar fi luat în oaste: și dă, vorbind la dreptul, ce-i vinovată sărmanica de dînsa ca să răbde de foame?

— D'apoi vom poronci la odae să-i dea în fie-care zi lapte. Pe semne n'aveți vacă?

— Nu că ne-au luat'o pentru dări; iear juncuța pe care o așteptăm să fete am vîndut'o cînd a murit tătucu, n'aveam lețcae în casă și popa n'a voit să-i cetească stilpii pînă nu i-am plătit.

— Apoi așa. Anic'o, așa, nu mai stă la gînduri întră, la curte are să-ți fie bine; îi avea ca hac 500 de lei proști pe an, un cit de rochie, un bariz, o păreche de papuci și alte daruri, numai să te porți bine. De te-ai potrivi plodului mori în casă de foame. Iean vezi sfătuește-te cu baba și fii gata, a-zî, mine duduca poate să facă.

* * *

Peste vre-o septămină duduca a născut o fată, cam slăbută, cam bicisnică, așa că de frică să nu moară ne creștinată au botezat'o pe la miezul nopței. Doctorul și moașa i-au încredințat să n'aibă grijă, copila are să trăească numai să cate mance voinică. Cuconița hotări să cheme pe Anica cît ieră și doctorul: s'o vadă de n'are vre-un beteșug.

A trimes un fecior boeresc des demineată în ponoare la baba Catrina, să chiepe pe Anica.

Iele ședeau într'o căsuță mică acoperită cu paie : o tindă o odae cum sunt toate casele țerenești. În lăuntru ȳerau două laiți, un pat ȳn fundul casei, pe pat o albiuță ȳn care ȳeră culcată copila, ȳnvălită ȳn niște peteci vechi la capătul patului o ladă cu cȳte-vă perne pe ȳea : pe coar-dă stăteau aruncate niște strae : o măsuță rătundă cu trei picioare gătită să răstoarne mămăliga pe dȳnsa, ședea lingă vatră, ȳear ceaunul forfotea pe pirostii.

— Hai, Anică, să mȳncăm, s'a face mămăliga creme-ne și cirul s'a răci.

— Doamne, mamă, nu mi-ȳ foame de feliu ; de cȳnd a fost Gheorghe și-a zis să merg la curte par'că mi-a dat cu'n cuțit prin inimă.

— Nevoea, dragul mamei, te duce pe unde nu țȳ-i voea.

— Mămucă, ai să mergi cu mine până la curte.

— Oiu merge dacă zici ; dar la ce ?

— D'apoi doar să aduci pe Ilenuța acasă, o mai ȳeu cu mine, pe drum mai suges mititica, că pe urmă nu i-a mai da mama țȳță.... Of, mămucă, mămucă, ai zis D-ta să ȳntru, dar nu știi cum oiu școate-o la capăt.

— Dă, fată, ce să facem ; nu vezi că n'avem fir de faină ȳn casă ; de angajat ne am angajat pe toată vara, ȳeri am fost la cȳntelerie și vȳtavul a spus că nu mi se vine nemic.

— Na, Ilenuță, suges, suges, dragul mamei, nu mai rȳde, știi că de-amu mămuța țȳță nu țȳ-a mai dă, și ȳn brațe e ȳne știe cȳnd te-a mai țȳnea.

Demineata ȳeră rece și jilavă, ceata nu se rȳdicase ȳncă. Tot drumul Anica grȳmădea țȳța ȳn gura copilei, parcă ar fi vrut să-ȳ dea laptele tot, tot, să remie fără pic de țȳță, s'o hrȳnească, s'o sature, să n'aibă nevoie un an ȳntreg. Ajungȳnd la curte ȳntară ȳn bucȳtȳrie ; Anica des-fășe copila, ȳi puse bulendruțe uscate, dȳnd'o mai pe aproa-pe de foc doar i-ar trece sughițul. O mai luă ȳn brațe, ȳi mai așeză tulpȳnașul, ȳi stropi țȳță ȳn ochi, o mai le-gȳnă pe mȳni privind'o cu jale.

— Draga mamei cît îi șede de reu cu peteca asta de tulpan, las, aresă-î cumpere mama o bonetică roșie.

— Haide muncă, te chiamă cuconița sus.

Și încetîșor Anica dădû copila în brațele babei, parcă s'o dea să n'o dea, îi făcû un benchiû în frunte, o sărută de vre-o două orî și se porni să ieasă.

— Uită-te, mămucă, ieră cît pe ce să uit, cînd îi merge a casă să cați în pălămida lăzei ieste o bucățică de zahar și-un covrig, iea cite-o fărîmă mestecă și pune într'o petecă curată de dă Ilenuței să sugă, doar s'ar mai luă, mititea, până va uita țîța.

— Da, las'o c'a mîncă și mămăligă cu mujdeiû, doar nu-î fată de boeriû s'o înveți cu cofeturî și scumpeturî, zise o țigancă bătrîna.

Cum a venit sus, doctorul a ascultat'o la piept, a cătat'o la ochi, a găsit'o deplin sănătoasă și bună de lapte.

— Anic'o, du-te jos să te laî, să te piepteni și am poroncit jupinesei să dea strae să te schimbi. Într'un ceas să-mi fii gata, ai auzit?

Cum s'a zis s'a și făcut. Anica schimbată și curățită a venit în odaea de alătura cu etacul cucoanei. Ce mai mîndrețuri, gindea Anica. Înnaintea leagănului remase mai cu samă bezmetecă; un leagăn de bronz căptușit cu atlas roș, innăuntru copila mai nu se vedea din horbote și cordele. Nu trecû mult și începû a plînge, dar așa de slab, semănă mai mult cu mirolăitul unei mîțe lihnite. Moașa și cucoana se răpeziră la leagăn, cea di'ntăiû luă copilul în brațe.

— Manc'o, iean șterge-ți țîțele cu buretele, stoarcele; nu-i bine să dai lapte stat. Brava, ai bune gurgue, are să le poată ușor apucă duduîța iast' mare.

— Stăi ici pe canapea; să-î mai punem o perinuță sub cap, bagă de samă să nu o ții nicî o dată cu capul strîmb.

Cu mare năcaz copila apucă țîța, cucoana și moașa priveau cu bucurie. Anicăi parcă un fier roș îi trecû prin inimă.

Sara începù pregătirea de scăldat, adusese un fere-deu mic de stejar lnerat cu ghibăcie, un burete de toaletă, pomadă de frecat copilul, prostirile, albiturî și alte mărunțușuri.

— Haide, manc'o, uită-te cum se scaldă, n'ai s'o scalzi doar ca pe ai voștri, zise moașa.

— Pune mîna de vezî cît de caldă trebuie să fie apa.

— Da oare nu-î rece cucoană? De-î o țiră mai caldă, îi priește că nu se strînge.

— Vorbă să fie, pesemne tu crezi că la dînsa ie pielea groasă ca la tine. Uit'te bine, mancă, o speli peste tot trupul cu buretele; dar să nu te puie cum-vă păcatul să-î înercușezi mînele cu picioarele cum aveți obiceiū.

— Dă, cucoană, copilul se strînge, dacă nu-î întinzî o leacă vinele.

— Iean tacî că la voi orî ce boală îi tot strîns.

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ieră vara, Bombonica multămită țitei imbielșugătoare a Anicăi avea obrazul grăsuț, mînuțele curmate, în sfîrșit ieră destul de imvălițică.

— Dudue, dudue, iean privește cum ride Bombonica noastră, ce ochi vioi are, cît de bine îți samănă, par'că ie un amoraș, zise cuconița.

Într'o zi copila sugînd se uită multămită în ochii mancei; sătulă, lăsă de supt, începù a ride și-a gânguri. Anica poate în dorul Ilenuței, pe care n'o văzuse de mult, căci boeriū băneau de venea baba cu iea; sărută copila fără să bage de samă că duduca ie pe-acolo.

— Ah manc'o, ți-am zis de atîtea orî să nu-mî săruți copila, nu înțelegî cînd îți zic că sărutatul slăbește copii!

* * *

Într'una din zile Anica ne mai putîndu-se răbdă, rugă pe Gheorghe al Mariei să treacă pe la babă și să-î spue

ca într'o demineată pe vremea ce dorm boerii să vie cu Ilenuța până la curte.

Duminecă des de demineată baba Catrina, îmbrăcată cu cămeșă albă, împrejurată cu catrința pe care i-o lăsa-se Anica, porni, spre curte cu Ilenuța în brațe; Bieata copilă iera cu fața trasă și pirlită.

— Stăi, mătușă, colea pe scări, am să zic Anicăi să ieasă, zise fata din casă.

Anica deschise încetisor ușile și mergînd în vîrfurile degetelor, ieși la scările din dosul casei unde așteptă baba.

— Ce mai faci, mămuică, de mult nu te-am văzut,— Doamne, Doamne, par-că ai mai îmbătrînit! Da Ilenuța mamei, cum a mai slăbit!?

— Adă două, Ilenuță, la mama, adă două; uit'te mama ți-a da mărgele.

— Te-a uitat, ȧan vezi cum ascunde capul, se teme de tine; s'a deprins Ilenuța cu baba.

— Da, dă mi-o, mămuică, o leacă în brațe s'o văd grea-î. BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Na-ți-o fată, dar are să țipe și-a trezi boerii.

— Iea-o mamă, ȧea-o, nici s'o sărut nu vra, draga mamei, dragă, cum se teme ȧea de mine, tare m'a uitat.

— Zi mai bine că nici n'a avut vreme să te cunoască; dacă ai lăsat'o de patru luni!

— Ieu ȧs de vină?. D-ta ai zis s'o las.

— Uit'te i-am făcut o rochiță roșie, de-ar tăcea ași îmbrăca-o, să văd cum o prinde

ȧipetul Ilenuței trezi pe cuconita, care deschise ușa la odăea mancei și nevăzînd'o luă răpede șalul și ieși în cerdac.

— Dar ce-mi faci, manc'o, cum de lași duduia singură? Și cine-ȧ pe scări? Baba cu fata! Nu cum-va ai dat țita în gura plodului?

— D'apoi ȧi intercată, mititica, unde vrea ȧea să sugă, zise baba.

— Da așa, i-a fi dat de gust, știu ȧeu cum aveți voi obicei. Haȧ, cară-te și-ȧi șterge țitele cu apă, mi se pare că plînge duduia. Dar, ai auzit? Șterge-te.

— Și tu babă, iești bătrână și nebună, ce mai vii să innădești fata? Am zis, cînd îți trebuie ce-va să spuî lui Gheorghe al Mariei, orî să vii singură.

— În spre sară duduca în costum de voeaj sosi de la feredee. Sprintenă și veselă sări din trăsura; iear feciorul ajută boierului să se dea jos. Cucoana Ilencu, manea cu duduța în brațe, și slugele toate le ieșiră întru întimpinare.

— *Bon-jour, maman, bon-jour.* și sărutările nu se mai sfîrșau.

— Ce faci, Bombonică, ce faci? Cît de mare și grăsuță s'a făcut! Ce minuți curmate! Uită-te, *maman*, nu mă cunoaște; cum se ține de gîtul mancei! Ha! ha! ha! cît ie de nostimă!...

Sofea Nădejde.

LUI ȘTEFAN-VODA

BCU Cluj / Central University Library Cluj
(epigramă).

Cînd te uiți și bagi de samă
Bine, zeu, că-i de aramă;

Că de ar fi de carne frate, nici n'ar sta ea să-l privești:
Ar plecă la București.

A. C. Cuza.

Femeea îndărăptnică

(anecdotă populară).

Un romîn avea săracul o nevastă hărăgasă,
Îndărăptnică la culme și cu toane, buelucasă,
În cît n'avea cap bietul de ce-vă s'o sfătuească
Că ica 'ndată din potrivă s'apucă să făptuească.
Îi mersese acum buhul în tot satul ba și-afară.
Și doar tot spunea Romînul: „Brea, iești prea din cale-afară,
„Măi femeie, fii mai moale, bagă-ți mințile în cap,
„Ți-ai găsit să-și bată capul, o ținea mereu într'una
Și făcea la boroboate'n toată ziua cîte una!

Într'o zi îl vine 'n minte să se duca la prins pește
La o apă curgătoare de pe aproape și pornește
Și'mvîrtindu-se prin apă, nu știu cum a lunecat
Într'un ochi și de îndată acolo s'a și'nneecat.
Mai sub sară vede omul că nevasta nu mai vine,
Își inchipue îndată că zabava nu-i a bine.
Se pornește cu grăbire și începe-a o cătă
Și-ajungînd la gîrlă prinde'n susul apei a'nnotă.
Tot înnoată și se uită, se afundă și tot cătă
Dar mereu în susul apei socotind că ar să poată
S'o găscască... Cînd îl vede un Român care-l întrebă;
De ce-aleargă'n susul apei, unde are așa treabă
Iel îi spune că nevasta-i a-zî acolo s'a'nneecat
Și-ar vrea trupul să-i găscască să nu-l lese ne'ngropat.
— „Apoi bine, bre Romîne, spune iești tu om cu minte
„De o tot cați în susul apei, du-te'n colò înaintea
„Încotro se scurge apa dacă vrei ca s'o găsești.
„Dar în sus cine s'o ducă? În zădar te ostenești.“
— „Ba nu bade, căci neveste-i, Dumnezeu s'o odihnească,
„Îi plăcea tot din potrivă ori și ce să săvîrșască
„În cît cred că și acuma cînd a fost de s'a'nneecat,
„S'a fi pus tot din potrivă și în sus va fi plecat.“

N. G. Ț.

Studii geologice și paleontologice asupra unor tărîmuri terțiare din unele părți ale României

de

G. Cobălcescu

profesor la șc. militară, la Universitate și la școala normală su-
perioară din Iași.

București. Stabilimentul Socec & Teclu 1883 *)

(urmare).

**Tărîmuri oligocene. Greziul de Măgura. Formațiunea
menilitică și marnel inframenilitice.**

În basinul Slănicului, în Pîrscov, se află sub tărîmul
cu sare niște pături alcătuite din piatră de năsip, adecă
din greziu.

*) Vezi No. 6, 7, 8, 9. Cont. an. IV.

În fig. 12 fața 63, pune dl. Cobălcescu o tăietură care ne înfățișază malul drept al Slănicului. Într'insa vedem munții: Coasta Țiganului, Zariștea și Poiana Greului. Munții ne dau prilej de a cunoaște bine greziul de Măgura. În muntele Zariștea pe coasta NNV în spre pirăul Greului vedem între păturile de greziu una de lut cu *ozokerit* și mai dedesupt multe pături în cari se află izvoare de păcură.

Peste greziul de Măgura se razimă, cum am spus, pături salifere și se poate vedea suprapunerea la poalele muntelui Țiganul. Greziul de Măgură vine peste pături menilitice, cum se vede în muntele Poiana Greului. În general bancurile de greziu vîrstează cu pături lutoase.

Formațiunea menilitică se poate cercetă foarte bine în țermul Slănicului, și ie alcătuită „mai cu samă din „schisturi lutoase tari, învîrtoșate prin silice și cari se „sfarmă ușor în fragmente colțuroase, din luturi bituminoase și, în sfîrșit din straturile ce cuprind menilit saū „sînt formate în întregime din acest mineral. Ce iese mai „mult suprafața acestor roci iese ades acoperită de o pulbere gălbie, ce are aspectul sulfurelui“.

Formația aceasta, tot cu asemenea caractere a fost aflată în Galiția Bucovina și nordul Ungariei și în basenul Oituzului (acolo de Herbich). În basenul Someșului constituie formațiunea numită *straturile cu solzi de pește* de la *Honda*, contimporană cu formațiunea aquitanică a lui Meyer.

Sub formațiunea menilitică vin păturile cunoscute cu unmele de *marne inframenilitice*.

Toate aceste trei formațiuni oligocene sînt foarte dezvoltate în Moldova, în județul Buzelui nu s'au putut constată încă marne inframenilitice (formațiunea de Hajo). Din potrivă tocmai această formațiune se află în împrejurimile Moineștilor, Solonțului, Cimpenilor, Tețcanilor etc., și cuprind bogate izvoare de păcură. Se arată și la Hirja (Chersa) unde formează o îndoitură convexă pe care se razimă depozitele menilitice descrise de dl. Herbich în „Das Sze-

klerland“. Marnele oligocenului inferior cuprind petroleu și acolo.

În județul Neamțului iese alcătuit din sistema menilitică și din greziul de Măgura lanțul ce se întinde la stînga riului Neamțul, de la Pipirig până la intrunirea riului citat cu Nemțișorul. Tot așa iese și cu lanțul ce desparte Domesnicul de Secu, cu cel di'ntre Secu și Topolița, numit Sirghiea, cu lanțul Sihlei care să întinde dealungul basinului Crăcăului până la Pietra, lîngă care greziurile formează munții Pietra și Pietricica. La amieză de tîrg tot aceste două sisteme formează muntele Cer-Negura (mai drept cerne-gora, munte negru) și se întinde spre apus până în Pirăul Vadurilor. Spre amieză se întind până la izvoarele Tazlăului, alcătuesc lanțul Tazlăului și în mare parte basenul cu acest nume.

În basenul Uzului și al amînduror Doftianelor se află peste greziul de la Măgura și peste paturile menilitice formația cu congerii.

Cele două formațiuni superioare din oligocen se mai află în jos de locul unde se varsă Doftana mare în Trotuș și alcătuesc mai tot Berzunțul; fac parte și din lanțul di'ntre Doftana și Slănic și formează partea apusană a lanțului di'ntre Slănic și Oituz precum și a lanțului di'ntre Oituz și Cașin.

Se află și mai la amieză, dar nu-s încă deajuns de cercetate.

Izvoarele de păcură din basinul Tărcăului precum și cele de la Hirja (descrise de dl. Herbich în basinul Oituzului) sînt în paturile inframenilitice. Nivelul gisementelor de păcură sînt în pături de lut tare și cuprinzătoare de *damurit*.

După acestea ajunge autorii la vrîsta paturilor ce formează amîndouă lanțurile între cari curge Slănicul (acesta se varsă la Oena în Trotuș), precum și a greziurilor ce alcătuesc munții Măgura și Dealul-Sărei între cari se află însuși orașul. Lămurindu-se vrîsta greziurilor tot o dată se hotărăște și vrîsta păturai cu sare din Dealul-Sărei, adică a păturai în care iese Oena.

Dl. Cobălcescu nu primește părerea lui Coquand care credea că sarea se află în o pătură mai veche de cît greziul de Măgura.

Dl. Coquand a mai scris încă de pe la 1874 că greziul de Măgura cuprinde *Chondrites intricatus* și deci sarea ar fi eocenă.

Dl. Cobălcescu n'a găsit nici o asemănare între greziul de la Măgura și între macigno sau albereză, de asemenea cu toate cercetările îndelungate atît ale D-sale cît și ale D-lui ingineriū Drăghiceanu nu s'au putut găsi *chondrites intricatus*. Pe urmă greziul zace în stratificație concordată peste păturile oligocene numite menilitice. Dl. autoriū a mai dovedit că greziul din dealul Sărei iese cu totul deosebit de cel din muntele Măgura, tot ast-feliū iese și cu laturile de sub greziu. Greziul din Măgura iese alb, cu grăuncioare de o potrivă de marî, aproape fără ciment, nu fierbe cu acidele, nu cuprinde gips nici prund de loc. Din potrivă cel din dealul Sărei iese galbiu necurat, cu grăuncioare marî, cuprinde prund mărunt, fierbe cu acidele și are și bucăți de gips și pe lîngă acestea iese schistoid. Greziul din urmă iese cu desăvîrșire de o potrivă cu cel cuprinzătorii de sare în județul Buzeului și se deosebește numai prin culoare de greziurile salifere superioare studiate lîngă Neamț și la Călugăra (aproape de Bacău). Luturile de sub greziul din dealul Sărei, cari cuprind sare, samănă de asemenea cu luturile cu sare din Buzeu și nu se potrivesc de feliū cu formațiunea menilitică orî inframenilitică.

Din cele spuse urmează că dealul Sărei iese alcătuit din formațiunea saliferă, iar muntele Măgura din greziu oligocen și că formațiunea cu sare se razimă în stratificație discordantă pe greziul de Măgura.

La fața 71 iese o secțiune prin dealul Sărei și prin muntele Măgura, această secțiune am publicat'o în Con-tîmporanul No. 16, anul al III-lea, pag. 610.

Ținînd samă de aceste cercetări se poate responde în privința vrîstei păturilor din cari ies izvoarele minerale

de la Slănic. Părerea d-lui Cobîlcescu iese singură îndreptătită prin fapte, Domnii Coquand și Tschermak s'au înșelat reu. Dl. Coquand a aflat (cum și iese) că izvoarele ies din schisturi bituminoase și din niște greziuri așezate peste schisturile acestea; a greșit înse socotind amîndouă păturile de vîrstă eocenă. Dl. Tschermak a fost chemat de epitropia Sf. Spiridon tocmai pentru a cerceta băile și în scrierea ce a publicat la 1880 spune că schisturile și greziurile pomenite aici sînt din perioada cretacee; despre izvoare crede că vin din adîncime, din niște pături cu sare.

În adevăr înse atît greziul de la Slănic cît și schisturile bituminoase sînt oligocene și anume greziul ie cel de Măgura și schisturile sînt formațiunea menilitică. Dl. Cobîlcescu a urmărit amîndouă păturile pînă la Oena unde cum am spus formațiunea cu sare se sfîrșește la poalele muntelui Măgura. Păturile de la băile Slănicului se pot urmări și spre Hirja și le vedem cum trec prin culmea Paltinului. Aceste pături au fost studiate în țara Securilor de D-nii Herbich și Paul și găsit tot ca oligocene și deci oligocene sînt și prelungirile lor în Moldova. Dl. Tschermak crede că a găsit *Chondrites intricatus* în greziul de la Slănic, Dl. Cobîlcescu tăgăduiește existența acestei alge. Așă de puternice sînt dovezile stratigrafice în cît chiar dacă s'ar și găsi *Chondrites* tot n'am avea alta de facut de cît să admitem că specia aceasta a trăit pînă în perioada eocenă. Ca să răspundem la întrebarea practică de pot fi întărite izvoarele de la Slănic, ar trebui să cunoaștem bine alcătuirea dealurilor și plecarea păturilor, etc. Ieste înse de crezut că unirea mai multor izvoare ar fi cu putință, dar Dl. Cobîlcescu ar putea singur răspunde în cunoștința de cauză.

* * *

La pag, 73 începe un capitol (al V-lea) despre Vulcanii de glod din Pîrșcov. Locuitorii îi numesc *Pîlce ori Bihle*.

Dl. Cobîlcescu spune că așă zișii vulcani de glod se

află pe o linie dreaptă care ar purcede de la Berca și s'ar sfirși tot mergînd spre nord, lîngă Policiorii. Pe linia aceasta sînt patru locuri în cari se află grupe de conurele de glod.

Din glodul gros și bituminos ies bulbucî de hidrogen carbonat. În locurile unde cîtimea de gaz iese mare se întîmplă erupții de glod și se clădesc conuri d'intr'însul. Pricina acestor vulcani iese apa ce curge pe sub pămînt împreună cu hidrogenul carbonat din păturile cu materii cîrbunoase.

* * *

După acestea vine partea paleontologică a memoriului. Această parte cuprinde descrierea a mulțime de specii nouă de moluște descoperite de Dl. Cobîlcescu în păturile cu Congerii. Mai însemnat iese subgenul *Psilodon* întemeiat pe cercetarea fosilelor de la Pîrscov. Cu drept cuvînt îi păstrează numele dat de D-sa încă de la 1881; căci pe de o parte Tournouyer nici n'a caracterizat bine subgenul, neavînd exemplare destule și complete, iar pe de alta determinarea D-lui Cobîlcescu iese mai veche.

Toate speciile descrise sînt și figurate în planșe minunat făcute și cari fac cinste lucrătorilor D-lui Socec.

În scurt Dl. Cobîlcescu a muncit foarte mult pentru a adună faptele cuprinse în memoriul ce am analizat și a reușit a lămuri cît se poate de bine geologia celei mai mari părți din Moldova ba și a unei părți din Muntenia, a îndreptat greșeli făcute de oameni cu nume în știință, (Tschermak) și ceea ce iese și mai greu a studiat fosilele nouă ce a aflat și le-a pus la locul cuvenit lor în șirul ființelor ce au locuit pămîntul în trecut.

Ne mierăm, și socotim că se va mieră împreună cu noi ori cine va vroi să cugete serios, de ce Academia romîna a găsit acest memoriu, așa de însemnat ca știință și ca muncă, nevrednic de premiul cel mare de 12000 de franci ba chiar și de cel mic.

Ce semăluire poate fi făcută între Terapia ce s'a în-

fătoșat ca concurență memoriului acestuia și între lucrarea D-lui Cobîlcescu? Tare am dori să cetim raportul D-lui Dr. Brînză ca să vedem cum a judecat, și-l vom căpăta noi cînd-vă.

Mai întrebăm dacă iese cuviincios lucru să se dea premii mari pentru lucrări lipsite de însemnătate, ca nu mai știu care din piesele D-lui Alexandri, și să se lese neîncurajate lucrări ca ale D-lui Cobîlcescu.

Poate academiștii socot că prin piesele D-lui Alexandri va vedea lumea cultă Europeană ce groznic am propășit în România !

Sîntem încredințați acuma ca și mai înainte că Dl. Cobîlcescu va fi prețuit cît se cuvine în străinătate. Noi vom face cunoscute părerile învățaților străini asupra acestui memoriu îndată ce vom putea să le aflăm.

Sîntem siguri că în curînd vom ceti și alte lucrări ale acestui însemnat geolog și paleontolog Român și că nedreptatea ce i s'a făcut de Academie nu va avea de urmărire desgustul pentru cercetarea științifică curată.

Să nu se zică înse că Dl. Cobîlcescu a făcut reu de și-a trimes lucrarea să concureze pentru premiu ; căci Academia așa a găsit de cuviință să lese pe autorii să-și trimată singurii scrierile pentru cari pretind premii ! Dar tot ie bine și așa. am avut priveliște hazlie, am admirat modestia D-lui V. Ionescu, profesorul de românește de la școala normală Vasile Lupul, care a trimes cercetările(?) sale cele deochete asupra bieteii limbe romîne.

Ioan Nădejde.

Trei comedii ale lui L. I. Caragiali.

În articolul din No. 8—9 am vorbit de schița dramatică a lui V. G. Morțun. Acoló am arătat cît de mare interes pot să deștepte în noi persoanele zugrăvite într'o schiță chiar, dacă întîmplarea și persoanele sînt luate din viața reală. Acuma trecem la un scriitoriu realist, care

a scris trei comedii întregi, care a avut, pentru țara noastră, o reușită ne mai auzită. Avem de vorbit despre un scriitoriu a căruia fizionomie literară s'a hotărât bine, care a ridicat polemică în ziarele noastre, care ie apărat de unii și învinovățit de alții, care a avut timpuri de triumf și timpuri de cădere. Vorbim de L. Caragiali.

Am spus mai de demult că reușita comedilor D-lui Caragiale nu poate de cît să ne bucure, vedem începutul unui viitoriu mai bun pentru literatura noastră în general și în special, pentru cea dramatică care până acuma fusese monopolizată ori de traduceriile celor mai proaste melodrame franțuzești ori de drame patriotico-istorico-naționale cari întreceau până și pomenitele melodrame prin stil înflătorit, prin scene prost întocmite și prin lipsă înspăimântătoare de talent. Ivirea D-lui Caragiali pe arena literaturii dramatice și mai ales reușita lui nu putea să nu ne bucure.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Cea di'ntăiu comedie, acea prin care s'a arătat publicului acest scriitoriu plin de talent, „Noaptea furtunoasă“, ieste după noi și cea mai bună din toate trele. În această comedie autoriul ne descrie acel strat social care poartă numele de „mahala“.

Într'o broșură scrisă de pseudonimiul Stemi și Niger pentru apărarea D-lui Caragiali cetim că unii găseau de reu pe autoriu, de ce a luat să descrie tipuri din mahală și nu din saloane și buduare. Dacă în adevăr s'au găsit asemenea oameni, nu putem de cît să-i plîngem pentru lipsă așa de mare de pricepere.

Mai înainte de toate un autoriu descrie și trebuie să descrie acel strat social pe care-l cunoaște mai bine și afară de aceasta, cum am zis aiurea, (*) mahalaua de la 1848 în coace are din ce în ce mai multă însemnătate în vieța noastră socială. Despre însemnătatea

(*) „Drepturile Omului“ din București.

măhalalei în viața noastră politică nici nu vorbim, fiecare știe că de la mahală atîrnă alegerile în orașe, fiecare știe că un guvern care ar pierde sprijinul mahalalei n'ar putea-o duce mult. Mahalaua mai are și altă însemnătate; di'nt'r'insa iese burtă-verzimea îmbogățită, burghezimea noastră națională. Un crîsmariu, un cherestegiu, îmbogățindu-se, cine mai știe cum, ajunge bancheriu, lipsescan, neguțitoriu național. Influența acestor „burtă verde“ cu punga plină asupra vieții noastre întregi, de bună samă că nimene nu va nega-o. Un „Titirică inimă rea“ îmbogățit își mărită fata după vre un urmaș ruinat de ai fanarioților, împodobit înse cu vre un titlu de prinț, orî după vre un funcționariu înalt și ast-feliu, mulțămîtă pungei, se înrudește cu „buduarele“ în cari începe a domni „Zița“ fiind că a adus 50,000 de galbeni zestre. „Titirică inimă rea“, în ciuda aristocrației fanariote, are prin banî putere strașnică asupra buduarelor. Dar ziaristica? Care ziar va putea trăi fără subvenție, dacă „Titirică inimă rea“ nu-l va cumpără? Burtă verzimea, „Titirică inimă rea“, are iniurire foarte mare asupra tuturor manifestărilor vieții noastre sociale și mahalaua iese răsadnița burtă-verzimei noastre.

Am fi putut să zicem multe încă în privința mahalalei, dar ajung și cele spuse pentru a arată cît de mare interes trebuie să avem pentru mahală și cît de recunoscători se cuvine să fim D-lui Caragiali că a adus'o pe scenă.

Nu vom arăta cuprinsul comediilor D-lui Caragiali, fiind că cetitoriî le cunosc, apoi nici loc nu avem. Persoana de căpetenie în „Noaptea furtunoasă“ iese Dumitrachi zis și „Titirică inimă rea“, cherestegiu, „comersant“, și căpitan în garda civică. Jupînul Dumitrachi iese în adevăr cel mai tipic reprezentant al mahalalei. Am spus că puterea mahalalei începe de la 1848, cînd au căzut boierii și pe terenul vieții sociale a început a ieși burtă-verzimea, cînd domnia privilegiului s'a înlocuit prin a banului. Jupînul Dumitrachi iese reprezentantul mahala-

lei, unul din reprezentanții domniei banului și iel își simte bine puterea, o cunoaște chiar lămurit. De la 1848 în coace peste mahala a trecut civilizația europeană și a lăsat urme cari au schimbat în cit-vă viața de mai înainte, din nefericire înse schimbarea a fost numai în forme în tocmai ca și în păturile mai înalte, boierești, ale societății. Jupînul Dumitrachi se îmbracă acum altmintrelea, se duce la „Junion“ să asculte canțonete, ie de părere că: „o dată ce barbatul nu ie *levant*, ce feliu de casă să mai fie ș'iaia?“, cetește jurnale. Dar cu toate acestea schimbarea ie numai la față, în adîncime înse iel a păstrat firea-î selbatecă, care se arată prin chipul cum se poartă cu băietul Spiridon. Jupînul Dumitrachi îl bate, cînd îl găsește treaz, întrebîndu-l de ce nu doarme; iar de-l găsește dormind îl bate, găsindu-î pricină că de ce n'a stat treaz. Obiceiurile selbatece ies le iveala și spatele lui Spiridon sufăr. Ca om de familie, jupînul ie „levant“, dar asta nu-l împiedecă de a socoti că femeea ar trebui ținută în harem, închisă, și, ca să nu o lase în voie, îi pune străjeriū pe băietul din prăvălie. Chiriac, ca s'o păzască, adecă are un feliu de șef de harem, ca Turciū. Nu-î vorbă acuma nu-și mai esplică purtarea prin vroința lui D-zeū orī prin puterea sa, care ca băikat ie stăpîn pe viața femeei; nu, acuma spune că are „ambij“, cînd ie vorba la o adeca de onoarea sa de familist; dar numai forma ie alta. Înse jupînul Dumitrachi ie schimbat, cu desăvârșire schimbat, prin mișcarea civilizătoare, vorbește altmintrelea, se poartă altmintrelea, se deosebește cu totul de jupînul Dumitrache cel di'nnainte de 1848, cînd ie vorbă de domniea banului; căci știe și simte că acuma ie domniea sa. Jupînul Dumitrachi știe, orī măcar simte, că toată mișcarea liberală ieste pentru dînsul, „Titirică inimă rea“, că parlamentele lucrază pentru dînsul, că „Voacea patriotului național“ cu redactorul iei Rică Ventureanu combate pentru dînsul, că „sfînta constituție“ în sfîrșit ieste pentru dînsul făcută. Știe și simte, de aceea cu o mină pe burta-î grosă și cu alta pe pungă zice:

„Noi sîntem popor, nație...“ cum ziceau mai de mult boierii și cu cel mai mare dispreț vorbește despre cei ce n'au bani, adecă acel *ce*, care face pe om să fie din casta stăpînitoare. Funcționarii mici cu leafă puțină sînt la dînsul „bagabonți“, „coate goale“, „mațe fripte“ și D-sa, stăpîn pe situație, dă mandate de arest în potriua bolnavilor, bate slugile, și dacă nu umflă și pe redactorul Rică, apoi pricina nu-î frica de a bate un scîrțai-scîrțai, ci pentru că „Ieū, de! negustoriū. să mă puiū în public cu un coate goale!“ Un om sărac, pentru „Titirică inimă rea“ iese așa de jos. în cît, chiar cînd îi funcționariū, ie rușine a-l bate. Și „Titirică“ ie numai chereștegiū, ce va fi un jupîn de soiul acesta mai bogat încă? Tipul jupînu-lui Dumitrachi ie de mare interes și-i păcat, mare păcat, că autoriul n'a analizat de ajuns tipul în „Noaptea furtunoasă“, orî nu l'a făcut ȧeroul altei comedii. Noi sfătuim pe talentatul scriitoriū să ȧea acest tip și pentru scrierile viitoare. Jupînul Dumitrachi-Titirică (mai ales îmbogățit), iese un tip cît se poate de interesant și de actualitate.

Nu știm dacă autoriul a pus înadins în aceea-și comedie pe băietul Spiridon, pe tînărul Chiriac și pe jupînul Dumitrachi. Orî cum în această treime avem un singur Titirică, dar la felurite vriste. Băietul Spiridon, pe care îl crește stăpînu-su prin „sfintul Nicolai cu sfîrcuri“ pe care-l bate și trage de cap orî unde-l întilnește... Spiridon, care de mic ie deprins a bea tutun, a fură și a duce biletele de amor ale „Ziței“... Spiridon crescînd ajunge un Chiriac, băiet de prăvălie, capătă încrederea stăpînului, „consimte la onoarea lui de familist“, adecă se face păzitoriul stăpînei, pe urmă amantul ȧei și ast-feliū, fiind bine cu jupînul și mai ales cu jupîneasa, întră și ȧie cu parte în prăvălie, se însoară și se face „negustoriū“ adecă „un jupîn Dumitrachi-Titirică inimă rea. Pe urmă își destoaie pentru bătăiele suferite pe alți Spiridonî.

Credem că acuma vor vedea cetitoriî noștri ce prostie au spus cei ce ziceau că autoriul a greșit luînd tipuri din mahală în loc să le ȧea din saloane și buduare.

În „Zița“, cumnata lui Dumitrachi, vedem ce înriurare a avut civilizația asupra femeilor din mahală. Zița se duce la „Junion“, știe să facă cu ochiul, să se îmbrace, să facă intrigă amoroasă, să zică câte-va cuvinte franțuzești șoldite grozav și în sfârșit ca hrană sufletească are romane dobitocești ca „Dramele Parisului“, despre care zice „cîte au ieșit le-am cetit de trei ori.“

Rică Ventureanu, tandru poet, student în drept și redactor la „Vocea patriotului național“ ie alt tip, tot atît de cu spirit deseris și de real. Zic unii că tipul lui Rică ie prea din cale afară. Noi nu sîntem de această părere. Tinerii găgăuți, „tinerimea, speranța viitorului“, cari bat trotuarele Bucureștilor, umplu cafenelele și tunelurile, joacă toată noaptea biliard, își ruinează sănătatea și morala în casele publice și sărînd gardurile măhalalelor; acești tineri cari se pretind învățați pentru că știu să însire câte-va fraze stricate, franțuzești; acei tineri cari se fac luminațorii nației, în ziare, pentru că au învățat pe de a rostul câte-va fraze, o dinioară cu înțeles mare, pentru cari au bătut inimă mare, dar cari acuma au ajuns stereotipe, s'au pîngirit, au ajuns de ris în gura acestor Rică, Ipingescu, Titirică, etc....; acești tineri cari se fac redactori la „Vocile patriotului național“, repetînd cu patos: nație, patriotism, poporul suveran (adecă Titirică, Ipingescu și Rică). „patria ie familia cea mare,“ etc.: acești tineri, această speranță a viitorului, sînt o realitate prea bătătoare la ochi pentru a mai putea fi negată. Cît despre năstrușnica lipsă de cunoștinți a redactorului „Vocei patriotului național“, care scrie: „sunt într'o pozițiune pitorească și mizericordioasă,“ apoi prin ce ieste această frază mai gogonată de cît cea scrisă de redactorii revistei „Steluta“ din Roman, cînd zic „nutrim devotamentul de a colaboră pentru progres.“

Dacă vre un alt Rică, ori vre un urmaș al fanariotilor, mănușat, cu monoculul la ochi, ne-ar declamă în „Noaptea furtunoasă:“ „Sărmană țară, pe ce mină ai ajuns, niște demagogi, regicizi etc.“... atunci am fi avut

în comedie de o dată pe ziaristul liberal și pe cel aristocrato-conservatoriu. Se înțelege, sînt și excepții ferite în ziaristică, dar firește... nu iese vorba de dînele.

Dacă trecem de la tipurile din „Noaptea furtunoasă“ la considerații generale, trebuie să spunem, mai înainte de toate, că în adevăr autorul înțelege foarte bine scena, acțiunea iese vie, un act urmează din altul fără nici o silă, intriga iese cît se poate de simplă și de reală. Afară de acestea comedia iese de spirit în cel mai mare grad. Mai tot ce zice domnii Stemi și Neger în broșura lor „Caragiali fluerat“ despre „D'ale carnavalului“ sîntem gata a iscăli pentru „Noaptea furtunoasă;“ dar pe lângă merite trebuie să arătăm și un neajuns mare, un neajuns foarte mare, și anume: piesei îi lipsește analiza sufletească mai adîncă a tipurilor întrebuintate. Să lămurim. Pentru ca un scriitoriu să ne dea un tip, trebuie să ni-l zugrăvească și din afară, adică, să ne arăte portul, chipul de a vorbi, de a-și arăta cugetările, de a se purta cu alți oameni, ceea ce a am putea numi caracterul exterior; și pe urmă, lucru și mai de căpetenie, trebuie să ne dea caracterul năuntric, credințele și simțirile năuntrice, pricinile adînci, sufletul omului, pe acesta trebuie să-l numim caracterul năuntric. Numai zugrăvind-ne pe om din aceste două puncte de vedere, un scriitoriu cu talent poate să ne dea tipuri trainice, tipuri întregi, tipuri ce vor trăi veacuri. Pentru a scrie comedia „D'ale carnavalului,“ domnii Stemi și Neger ne spun, domnul Caragiali s'a dus la „un bărbieriu în dealul Spirei pentru a-l surprinde în exercițiul meseriei și „traiului său.“ În adevăr, pentru a zugrăvi un strat al societății trebuie să se fi strecurat într'însul, să-l cunoască trăind împreună cu dînsul. Se înțelege că pentru a ne zugrăvi mahalaua, autorul a trebuit, să trăiască între tipurile ce ne descrie și acolo în mahală, iese a putut face cunoștință cu mahalagioaica Zita, „jună și cu deducație“ putea să vadă cum schimonosește frantuzasca, putea să vadă cum se poartă cu oamenii etc... Observînd și văzînd aceste fapte, dacă are talentul și spiritul D-lui Caragiali, ne

va da pe Zita din „Noaptea furtunoasă“ Dar ast-feliu vom avea caracterul exterior al Zitei; pentru a avea in se si caracterul năuntric, trebuia să cerceteze îndelung însuşirile îei morale, credinţele, pricinele adincii, numai ast-feliu ar fi putut cunoaste tot caracterul Zitei. Acest studiu ie foarte a-nevoios de făcut. Fie-care popor are multe zicători pentru a arată cit de greu ie să cunoşti pre om, chiar văzindu-l adesea, anī si anī de abia Ńajung. Maestrii cei mari in se ne fac să cunoaştem adinc pre oameni, in cîte-va ceasuri si de aceasta tipurile ce ne dau maestrui cei mari sint nepieritoare. Intilnind apoi in vieată asemenea tip, îndată il cunoaştem, il cunoaştem aşă de bine, pare că ne-ar fi o cunoştinţă veche. Dar pentru a ne de ast-feliu de tip, autoriul nu trebuie să ne zugrăvească tipul numai pe dia afară, trebuie să-l studieze, să pătrunză in acel interior care ie ascuns pentru muritorii istialai. Se înţelege că atunci nu ne va da toate faptele si vorbele. persoanele ce va vedea, îi va alege, va intruni aceste fapte si vorbe aşă ca pentru noi să ieasă limpede si caracterul exterior si cel năuntric, psihicul omului. Nu-i vorbă dacă tipurile sint bine de-cri-e din afară, atunci cei cari le cunosc din vieată, contemporanii acestor tipuri, prin asociatia ideilor işi vor zugrăvi si caracterul năuntric, psihicul omului. Cunoşcind noi, de pildă, bine popimea, clerul nostru mirean, dacă un autoriu ne va zugrăvi un popă aşă cum ieste, cum vorbeşte, atunci de pe semnele exterioare, dacă sint bine, real descrise, prin asociatia ideilor, aceste semne vor deşteptă in mintea noastră caracterul total al popei si adincimea caracterului va atirna de cunoştinţa ce avem din vieată despre asemenea tip. Dar meritul de a cunoaste caracterul va fi mai mult al publicului de cit al autoriului. Autoriul trebuie să ne dea tipuri pe cari pentru a le înţelege să nu ni se ceară cunoştinţi adincii si nici asociatie de idei. Tipurile trebuie să fie aşă făcute in cit si acei ce nu cunosc pătura socială descrisă de autoriu si chiar urmaşii noştri după sute de anī, cetind scrierile autoriului să-şî închipue tipul întreg cum a trăit in vremea lui.

Un Hamlet, un Falstaff, un Tartufe sînt tocmai de aceasta tipuri nepieritoare fiind cã sînt zugrãvite cu aceea-și măestrie și în privința caracterului nãuntric și în a celui exterior. Dacă ne întoarcem acuma, după aceste cîte-va considerații generale, la comedia „Noaptea furtunoasă,” dacă analizăm tipurile zugrãvite de Dl. Caragiali, vom vedea îndată cã tipurile sînt zugrãvite mai mult în privința formelor văzute. Zița, Ipingescu și chiar Titirică (deși în acesta se vede mai mult studiu psihic) sînt descriși minunat în privința caracterului exterior. Autoriul ride mai ales de chipul caraghioz cum vorbesc cei de la mahală, cum vrau să se arate civilizați întrebuintînd „ale-voa” în loc de „au revoir,” „deducată” în loc de „educată,” „sinucidă” în loc de „ucidă” etc. Se înțelege cã și acestea sînt de nevoie într’o comedie de obiceiuri, dar nu-s lucru de căpitenie. Dacă am zis cã autoriul bagă în samă *mai ales exteriorul* tipurilor, nu am voit să spunem cã-î tăgăduim cu desevîrsire studiul psihic.

În „Noaptea furtunoasă” iese mai multă cercetare de acest feliu de cit în celelalte două comedii, țieată de ce credem cã „Noaptea furtunoasă” ie cea mai bună din cele trei comedii ale D-lui Caragiali. Ieste chiar o scenă minunată, care arată cît de departe ar putea să meargă autoriul, dacă ar da mai mare luare aminte și mai multă muncă pentru cercetarea psihică a persoanelor. Scena despre care vorbim iese a VIII-a, act II, între Chiriac și Veta, cînd în urma unei sfezi ar dori amîndoi să se împace, dar iubirea de sine nu-î lasă, mai ales cînd și unul și altul crede cã are dreptate; dorința de a se împacă, înse cu condiție ca celălalt să facă întăiul pas, nehotărîrea, îndoeală sînt descrise într’o singură scenă cu totul vrednică de a fi admirată. Ieată începutul scenei :

Chiriac. D-ta m’ăi chemat ?

Veta. Ieu?... Nu...

Chiriac. Spiridon mi-a spus cã ...

Veta. Da am zis lui Spiridon să-ți ducă mondiriul; l’am cusut.

Chiriac Merci!

Veta Pentru puțin (*pauză*).

Chiriac. Poarta... am încuiet'o.

Veta. Bine (*întoarce capul în fața scenei, ie mișcată*)

Chiriac. Alt nemic nu mai ai să-mi poroncești?

Veta. Ce! Ieu să-ți poronceesc D-tale?

Chiriac. Să-mi poroncești, firește; nu-mi iești stăpî-nă?... Nu sînt slugă în casa d-tale, cu simbrie?

Veta. (*Intorcîndu-se cu fața spre Chiriac*). Bine, d-le Chiriac, bine; zî înnainte, că n'ai zis destule.

Mărturisim că am cetit de multe ori această scenă și din ce în ce ne-a plăcut mai mult. Aicea fie-care cuvînt ieste la locul său, nemică nu ie de prisos ori exagerat și se cunoaște că d-nul Caragiali poate să vadă în a-dîncul inimei omenești. Din nefericire scena aceasta ie unică.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* *

Să trecem acuma la a doua comedie, la „*Scrisoarea pierdută*“.

Respunzînd d-lor Stemi și Niger la broșura „Caragiali fluerat“ am zis următoarele în „Drepturile Omului“.

„Putem ride văzînd piesa, dar cînd ne întoarcem a „casă și eugetăm, ori cînd o cetim din nou în „Convorbiri literare“ nu ne mai vine a ride, ci a plînge, a striga de durere, încleștînd dinții și stringînd din pumni eu „furie, înnaintea acestei icoane credincioase a claselor stăpînitore. Priviți realitatea scandalosă a lucrurilor: „ieată prefectul care alege pe deputați, care arestează cetățenii pentru a da de urma unui bilet de dragoste; „ieată ibovnicia prefectului cum cîrmuește tot județul, cum „face alegerile; și stupidul Trahanachi, prost ca o ciu-botă, părintele județului și reprezentantul marilor proprietari. Vin apoi șarlatanii Farfuride, găgăuța, Căța-vencu și Brînzovenescu, polițaiul model Ghiță și în sfîrșit idiotul Dandanachi. Ieată înnainte-ne toți reprezen-

„tanții claselor stăpînitoare, ieată-î pe toți aice carii n'au
„voit să dea poporului votul universal sub cuvînt că nu-
„găseau destul de luminat. Si înaintea acestui tablou
„desgustătoriu iese foarte potrivită întrebarea D-lor Stemi
„și Niger: „Dar de ce n'am ride plîngînd în acela-și timp?“
„Și în fața aceste priveliști ce ne-o dă dl. Caragiali, am
„putea responde cu prietenul nostru Saphir:

„Ba să plîngă cine poate

„Cu iubire a mai scoate

„Lacrimi de mîrgărintar

„Și să ridă numai cine

„A băut oftînd ca mine

„Al decepției păhar!“

Puțin avem de adăugit lîngă acestea. Vom spune nu-
mai că urmașii noștri de bună samă vor crede că icoa-
na politică iese exagerată, în adevăr înse a remas cu mult
mai pe jos de cît adevărul. Am avea multe de spus în
fața acestei icoane a stărei noastre politice, dar nu scriem
aice un pamflet politic ci o critică literară, apoi nici locul
nu ne-ar îngădui. Dacă trecem de la însemnătatea,
politico-socială la lucrarea artistico-literară apoi trebuie să
spunem tot cele spuse și despre „Noaptea furtunoasă“.
Piesa această iese plină de spirit, intriga foarte simplă,
tipurile deplin reale, observarea și zugrăvirea și mai de-
săvîrșită, poate, de cît în „Noaptea furtunoasă“, întru cît
ie vorba de caracterul exterior al persoanelor; dar anali-
ză psihică iese mai puțină de cît în „Noaptea furtunoasă“.
Politiail Ghiză, advocații Cațavencu, Farfuridi, proprietarul
Brînzovenescu sînt descriși așa cum îi putem vedea în fie-
care zi și mai ales pe vremea alegerilor, dar numai cum
îi vedem și nu așa cum i-am cunoaște, dacă am fi trăit mult
timp cu dînșii. Se înțelege că autoriul poate zice că a
vroit să ne dea o icoană din vieța politică și prin urma-
re n'avea nevoie să adîncească caracterele, în privința
vieței intime, și întru cît-va chiar poate să aibă dreptate
dar faptul remîne: în „Noaptea furtunoasă“ și încă mai
mult în „Serisoarea perdută“, analiza sufletească a tin-
purilor lipsește.

Se înțelege nu iese mai puțin adevărat, că meritul a-
utoriului iese mare, fiind că ne-a dat o icoană atât de ade-
vărată, din viața politică atât de plină de spirit, și nu
pentru a micșora acest merit scriem noi rindurile acestea.

Să trecem acuma la ^{*} a ^{*} treia ^{*} comedie a D-lui Caragi-
ali la „*D'ale Carnavalului*”.

Oamenii pătrunzători, chiar înainte de a fi jucată
comedia aceasta, când se cetise numai în salonul d-lui
Maiorescu, cu drept cuvânt se îngrijeau de viitorul iese.
Priciniile ce puteau să ne facă a nu avea mari așteptări
de la această comedie sînt două.

Una am arătat-o destul de pe larg, iese lipsa de a-
naliză adîncă a caracterului năuntric. Orî cît de minu-
nat observatoriî ar fi dl. Caragiali, orî cît de bine ar
zugrăvi caracterul exterior, tot nu poate găsi material pen-
tru multe comedii. Exteriorul mahalalei zugrăvit în „Noap-
tea furtunoasă” poate da materie pentru o comedie; dar
pentru a doua, a treia, autoriul va trebui să ne repete
acelea-și lucruri. Numai psihicul, fisonomia morală orî
cum am zis noi caracterul năuntric ne dă mulțime de
combinații și prin urmare material bogat, nesecat. Ieră
decî foarte firească părerea celor ce se temeau ca auto-
riul să nu se repete

A doua pricină care putea să puie pe gînduri n'am
atîns-o încă. D-nii Stemi și Niger lăudînd pe dl. Caragi-
ali zic: „expresiunea personală, la Caragiali ca la nime
„altul la noi, iese împinsă pînă la extrem. În viață ca
„și în teatru gluma curge din nesecatul său spirit... etc...”
Da, în adevăr, Dl Caragiali nu iese numai scriitoriî dra-
matic ei și satiric. Iel ride și risul iese puternică armă.
Dar tocmai pentru că și noi dăm risului mare însem-
nătate, vroim să știm ce ris anume iese acesta. Omul ride
firește, de ceea ce-î pare *luc* de ris; feliul risului urmea-
ză decî din caracterul omului, din credințele și din i-
dealurile lui. Un clerical, un credincios, nu va ride de
religie; pe cînd un ateu poate ride de credințele religi-

oase. Repetăm dară, idealul autoriului hotărăște feliul satirei, feliul risului. Și, negreșit, cu cît autoriul va avea ideal mai înalt, cu cît va stă mai pre sus de societatea ce-l încunjoară, cu atîta va găsi mai multe pricină pentru ris, cu atîta risul lui se va respîndi mai tare, va arde mai adînc, va fi armă mai strașnică. Un om însă, care nu stă mai pre sus de stratul social ce descrie, nu va găsi nemică de ris în viața ce-l încunjoară și dacă va începe a ride, risul lui va fi silit, nefiresc. Repetăm risul iese atunci de mare însemnătate cînd idealul autoriului iese mai pre sus de societatea reală. Voltaire, cu tot geniul său, n'ar fi avut înriurirea ce a avut, dacă n'ar fi stat prin desvoltare, prin ideal, mai pe sus de contemporanii săi, dacă n'ar fi fost cel mai mare revoluționariu din veacul al opt-spre-zecelea. Și tocmai fiind că avea ideal așa de înalt și de mare, de aceea risul lui a zguduit lumea atunci și a ajuns și până la noi, iar veacul al opt-spre-zecelea a putut fi numit veacul lui Voltaire.

Dacă ne întorcem la Dl. Caragiali și ne punem întrebare: cari-î sînt credințele, ce feliu iese idealul care îl face să riză de societatea de a-zî; vedem că D-sa iese conservatoriū, că idealul și credințele cari îl fac să ridă de societate sînt conservatoare. Dar a ride de o epocă oare-și care avînd însu-ți idealul în trecut, ie cît se poate de nepotrivit. Se înțelege, Zița ie de ris, cînd zice „ale-voa“, „să-mi facă afront“, „monșorul“, ori cînd face intrigă amoroase etc... și ie drept că în timpurile vechi după cari oftează conservatoriī noștri, Zița mahalagioaica ar fi vorbit românește curat, dar atunci Zița ar fi fost în toată puterea cuvîntului roaba bărbatu-so, atunci n'ar fi putut să se despartă de pastramagiū și ar fi trebuit să sufere bătăi crîncene de la Țircădău, atunci ar fi stat închisă în casă, ca femeile din harem, atunci Zița ar fi fost în toată puterea cuvîntului un dobitoc; și dacă am fi fost puși să alegem între Zița din vremea slăvită de conservatoriī noștri și între Zița din „Noaptea furtunoasă,“ apoi negreșit am fi ales pe această din urmă.

Nu se poate, repetăm, ride cu succes de o societate, cînd îți ai idealul în trecut, cum nu poți merge cu succes înaintea întorcîndu-te cu fața înapoi. Acest punct ie de cea mai mare însemnătate, pentru că după părerea noastră aceasta este pricina care a nemicit toată înriurirea grupului literar al „Convorbirilor literare“, grup care avea talente frumoase; aceasta ie pricina de ce numitul grup nici n'a avut, nici nu va avea mare înriurire asupra vieții noastre sociale și literare chiar. Altă dată vom vorbi mai pe larg despre acest punct căci merită, aice ne mărginim la cele zise. Dacă ne întoarcem la comedia „D'ale carnavalului“, apoi trebuie să zicem că oamenii cari luaseră în băgare de samă puțina adîncime a analizei psihice și idealul conservatoriu al D-lui Caragiali, puteau să prezică ce felu ie să fie și această comedie. În „D'ale carnavalului“ autoriul ne arată ieară-și mahalaua și anume un strat mai de jos de cît cel din „Noaptea furtunoasă.“ În „D'ale carnavalului“ autoriul ride mai mult de cuvinte caraghioaze, de fraze pocite, de bătăi, etc... lucruri cari de bună samă nu ne pot arăta caracterul sufletesc al persoanelor. Mîntuind toată colecția de cuvinte pocite culese din mahală, autoriul făurește de la sine cuvinte caraghioaze ori schimosește cuvinte bine cunoscute de mahalagii. Așa Mița zice, „fidea“ în loc de „fidela“ deși ori-ce mahalagiță știe bine ce vrea să zică „fidea.“ Alături cu cuvintele pocite merg tirade întregi, tirade ce nu pot fi în gura celor ce le spun în comedia D-lui Caragiali și făcute anume ca să-și bată joc de frazele democratice și pentru a mai afla materie de ris, pentru că, după cum am zis, fizionomia exterioară a ie-roilor nu dă toemai mult material de ris, ieară de cea năuntrică autoriul nu-și bate capul. Mița Baston, cocotă, care nu știe să rostească un cuvînt străin, care scrie lui „Nae“ bîrbieriu: „Vin'o să-ı tragem un chef,“ care cere „mis-maș, mai mult miș de cît mars,“ această Mița rostește tirade ca următoarele: „Ai uitat că sunt fică din por și că sunt violentă, că în vinele mele curge sîngele

„martirilor de la 11 Februarie (formidabil), ai uitat că sunt Ploeșteancă?“ orî: „Dumnezeule! jur pe ce mi-a rămas mai scump, jur pe statua libertății din Ploești“ orî: „O să mă dea la jurați... și se va iertă multe, căci mult „ai iubit; mi se va iertă mult pentru că jurații sunt din „popor, nu sunt tiranî, n'au obiceiul să condamne.“ Cum se potrivește aceste tirade cu tipul Miței Baston? Dar Mița nu poate fi reală, iese contrazicerea personificată. În scena întâea vine cu stecluța de vitriol (ca în Paris) pentru a amenința pe amantul său; lucrul s'ar înțelege dacă cel puțin l'ar fi iubit, dar autoriul ne arată că Mița numai se făcea că-l iubește. În ast-feliu de împrejurări ce îmboldire, căci patima lipsește, a făcut pe Mița să arunce cu vitriol în fața presupusului Nae și încă în mijlocul balului? Mița persoana de căpetenie din piesă, iese tipul cel mai nereușit din toate cîte a zugrăvit Dl. Caragiali.

Didina iese alt tip, despre care D-nii Stemi și Niger ne zic că iese un „tip și caracter bine reușit de cocotă ordinară.“ Păcat numai că nu ne spun ce anume iese tipic în Didina. Cînd oare ni se arată tipul și caracterul acesteî Didine? În actul al doilea cînd cere o bere, orî cînd se bate cu Mița strigînd: „Ieși o smintită, o deșuchetă, „o nebună! și am să-ți trag palme!“? Injurăturile și bătăile neîntrerupte din „D'ale carnavalului“ încîntă așa de mult pe D-nii Stemi și Niger în cît plinî de foc strigă: „Cîte părți reale și pline de putere nu ar fi suprimat un „altul; chestiunea iese înse d'a iese din farsă!...“

Găgăuța catindatul de la percepție și Mache Răzachescu, zis Crăcănel, sînt singurele persoane, cari ne aduc aminte de zugrăvirea cea plină de talent și de spirit, deși prea exterioară, întrebuintată în altă piese. Celelate tipuri sînt greșite și exagerate chiar în privința caracterului exterior.

Intriga, ca și tot cuprinsul, iese mult mai încurcată în „D'ale carnavalului“ de cît în celelalte comedii ale autoriului. În adevăr să vedem.

Nae bărbierul pierde un bilet de dragoste de la a-

manta sa Mița. la altă amantă. Didina, care ie ibovnică de pungă a lui Pampon. Pampon găsește biletul și fiind că împreună cu acesta află și un bilet de abonament la frizeria lui Nae, se duce la Nae să-i ceară deslășurii. Dacă Pampon găsea pe Nae a casă, s'ar fi limpezit lucrul, dar atunci comedia s'ar fi sfârșit chiar de la început, de aceea Pampon nu găsește pe Nae, ci pe calfă, pe Iordachi, cari începe să-i spună că au scos din circulație biletele din cari Pampon a găsit unul, și-i însiră istoria falsificărilor făptuite de un șpiteriū. Pampon începe să bănuască pe șpiteriū și se răpede afară ca să-l bată (Pampon, pe cît se pare, pătimeste de ideea nestrămutată de a bate în dreapta și în stînga...) orî cum zice, „să-i dea o curățenie.... să-i rupă șalele!“ Negăsind pe șpiteriū, se întoarce înapoi la bărbierie, dar pe Nae tot nu-l găsește (lucru cum am spus foarte de nevoie pentru autoriū, fiind că ast-feliū s'ar lămuri chestiea și comedia s'ar mîntui tocmăi de la început), ci pe Mița. Ni tam, ni sam începe a-i spune și ieī chestiea cu traducerea (în loc de trădarea) și Mița află ast-feliū că biletul scris de dînsa lui Nae, a fost pierdut în odae la Didina și prin urmare că Nae l'a fost pierdut în odae la Didina și prin urmare că Nae o „traduce“ cu Didina. Mița spune lui Pampon cum staū lucrurile fără a-i spune înse și cine ie bibicul“ (așă-i zisesese Mița lui Nae în biletul pierdut), lucru de asemenea foarte de nevoie pentru autoriū deși nu tocmăi cu puțință nici real. Pampon și Mița jură să-și răzbune în potrive „bibicului“, care ie pricina trădărei pentru amîndoi. Lucru ciudat înse, Pampon jură să-și răzbune în tovărășie cu Mița în potrive „bibicului“ și nici n'o întrebă măcar cine anume ie acel „bibic“. Lucrul nu-i cu puțință, dar îi trebue d-lui Caragiali, căci alt-feliū Pampon n'avea prilej să tragă bătăi oamenilor nevinovați, luându-i drept bibicul. În actul al doilea, Pampon merge la bal mascat, chiebat de Mița care' înștiințază că Didina va fi la bal cu bibicul. Se înțelege că și la cal Pampon tot nu știe cine-i bibicul. Bal mascat cu schimbări de costume

ieste o temă foarte întrebuintată de scriitorii Franceji în farse și în vodeviluri; încurcătura din pricină că unul nu cunoaște pe altul care și-a schimbat costumul iscă feliu de feliu de fapte comice cari fac pe privitori să ridă. Această modă veche franțuzască a luat'o și autoriul nostru. La bal se încep încurcăturile, neînțelegerile, fiind că toți își schimbă costumele. Didina, de oare ce catindatul o pofteste să joace conțina oarbă și-i vorbește de pamponul de la cușmă (Didina îi îmbrăcă în polonez) pe care-l pierduse, crede că-i vorba de amantul ieii cel vechi căruia pe lingă Pampon îi mai zicea și conțina cu cinei fanți. Crăcănel spune catindatului că nenea Iancu (adecă Iancu Pampon) ieste la bal, catindatul crezînd că-i vorba de nenea Iancu, frate-su, cel de la Ploești, își schimbă costumul ca doar nu l'ar cunoaște nene-su. Mița schimbă costumul de frica lui Crăcănel. Dar schimbările nu-s așa de simple; încurcătura vine de acolò că Mița se îmbracă în costumul polonez cu care fusese de la început Didina, Iordachi iea costumul turcesc pe care l'a lepădat Nae, Nae se îmbracă cu costumul catindatului și catindatul cu al lui Nae. Din toate acestea urmează: că Pampon chelfănează pe Crăcănel; că Mița vrea să chiorască cu vitriol pe Iordachi, gîndind că-i Nae; că Pampon și Crăcănel îmflă pe Iordachi crezînd că-i bibicul; în sfîrșit Pampon și Crăcănel trag o bătae zdravănă catindatului luîndu-l tot drept bibicul și în sfîrșit Mița cearcă să-l chiorască tot pe catindat dîndu-i cu vitriol în ochi (nu-i vorba spițeriu fusese de treabă și dăduse Miței cerneală în loc de vitriol, alt-feliu înse n'ar fi fost comedie, ci dramă), tot luîndu-l drept bibicul. Dacă vom mai spune că actul al doilea se mintue fără ca Pampon să aple de la Mița cine-i bibicul pe care-l bate mereu și pe care Mița îl chiorește, apoi ne vom face idee despre toată încurcătura în care si dracul s'ar fi buimăcit ori n'ar fi scăpat cu coada teafără. Vorbind despre această babilonie din actul al II-lea, d-nii Stemi și Niger zic: „Actul al II-lea. Acțiunea se desfășură înaintea, puternic, real, neforțat..“ Se vede că tot

acest act i-a făcut să zică : „Până astă-zî nu cunoaştem „încă piese de trei ori patru acte, care să fie răzămate „pe temelii mai puternice.“ Să nu cunoască iese cu puţinţă, dar cine-î trăgea de limbă să mărturisască ?

Intriga în „D'ale Carnavalului“ ie atît de încurcată în cît autoriul nu mai îndrăzneşte s'o discurre pe scenă, cum a făcut în „Noaptea furtunoasă“, ci o discureă între culise. Nae vine de la poliție cu Pampon și zice că s'aû înțeles, că i-a lămurit toată încurcătura acolò.

Deçi Mița Baston iese un tip fals, spune tirade pe cari nu putea să le știe, numai pentru ca să dea autoriului prilej de a-și bate joc de fraze democratice (tot de aceea îi zice Didinei — nihilistă, iar Miței, — republicană din Ploestî). În Didina nu vedem nimic caracteristic, tipic, și încă și mai puțin în Nae. Pampon îmblă ca un turbat și începe cu bătae îndată ce aude cuvîntul „bibic“ (Poate ride publicul, dar Pampon numai tip de mahala nu-i) Numai catindatul și Crăcănel mai sînt la înălțimea tipurilor din celelalte două comedii. Intriga nu-i simplă ; acțiunea ie vie, dar o mulțime de scene, de fraze și de bătăi sînt puse numai cu scop de a face să ridă publicul neștiutoriû. În total afară de catindat și de Crăcănel și afară de unele scene cum ie cea di'ntăiû între cadindat și Iordachi, — comedia ie mai pre jos de cît celelalte ale D-lui Caragiali, mai pre jos de talentul lui..

* * *

Să arătăm acuma în scurt, cele spuse. Dl. Caragiali iese întăiul scriitoriû dramatic realist și mai ales cel di'ntăiû care a adus pe scenă mahalaua, factor însemnat în viața noastră socială cu începere mai cu samă de la 1848. Acesta ie meritul și curajul autoriului. Caragiali în „Noaptea furtunoasă“ a ridicat un colț a vălului ce ascundea viața mahalalei, în „Scrisoarea pierdută“ ne-a dat o icoană credincioasă din viața noastră politică. În amîndouă comedii a dovedit că are spirit de observație și măestrie în zugrăvirea tipurilor, pe cît ie mai ales vorbă de exteriorul lor. Dar alături cu aceste însușiri bune,

are și două neajunsuri foarte grele pentru un scriitoriu. Întăiū nu analizază adînc sufletul persoanelor și se mulțamește numai cu forma văzută : al doilea are idealul în trecut, iese conservatoriu. Neajunsul întăiū mărginește pe autoriū la zugrăvitul vorbelor, manierelor, exterioruluī tipurilor și decī are la îndămină puțin material și trebuie să se repete ori să făurească vorbe și sucituri de frază ce nu se află în realitate. Al doilea neajuns îi tot așa de mare, lipsa de ideal mare, în stare a pune pe autoriū deasupra cetătenilor celorlalți, îl face să treacă cu vederea un material nespus de bogat și face ca risul d-luī Caragiali să-și piardă mare parte din însemnătate. În „D'ale Carnavaluluī“ vedem în adevăr că neajunsurile citate au împins pe autoriū tocmai unde ziceam : îi lipsește seriozitatea în ris, se repetă, născocoște tirade ce nu pot fi în gura persoanelor ce le fac, făurește cuvinte de spirit, imitează farsele franceze întrebuițind baluri mascate cu schimbări de costume, cu bătăi și strîmbături pe scenă etc... și numai unele scene mai aduc aminte de comediile vechi și mai staū la aceea-și înălțime cu dinesele și corespund cu talentul autoriuluī „Noptei furtunoase“. Și tocmai de aceea, adecă fiind că sînt și în „D'ale Carnavaluluī“ scene bune, adăogim aice că de și „D'ale Carnavaluluī“ ie mai pe jos de celelalte comedii ale d-luī Caragiali, tot ie mai pe sus decīt dramele patriotice în cincī acte cu prolog și în versuri, în cari nu te taie capul de ce să te încrucești mai mult de lipsa de talent a autorilor ori de gustul neluminat al publiculuī care merge de ascultă asemenea cabazlicuri. Noi nu voim să ne uităm în viitoriū, nu vroim să ne facem prooroci, dar despărțindu-ne de cetitori rămănem cu nădejdea că vre-o lucrare nouă a d-luī Caragiali, mai pe sus de cīt cea din urmă, ne va face să mai avem de vorbit cu cetitoriī noștri.

PS. Am făgăduit să mai vorbim despre domniī Ste-mi și Niger. Cetitoriī aū putut vedea și până acuma ce minte pătrunzătoare aū acești domni, dar tot vom adăogi cîte-va cuvinte încă. Arătînd toate superioritățile co-

mediei „D'ale carnavalului“ criticii citați zic : „chestiunea „Ieră foarte dificilă : a aduce la teatru fapte adevărate ie „însutit măi greu de cît a aduce numai tipuri și cuvinte adevărate. Din acest punct de vedere, opera d-lui Caragiali ie vrednică de talentul și curagiul său“. Nu știu cine din firma socială „Stemi. & Niger“ s'a învrednicit a face astă frază : Stemi ? Niger ? ori amîndoi ? Adîncă critică ! Ce idee vă faceți de teatru (naturalist încă, dragă doamne) onorabililor ? Se pot oare aduce pe scenă tipuri reale cari să întrebuinteze cuvinte adevărate iar faptele să le fie de tot nepotrivite, și piesa să poată fi numită bună ? Atunci de ce nu s'ar admite și alte celea de pildă ca Titirică să tie discursuri ca Gambeta și să facă fapte ca Rinaldo-Rinaldini și totu-și piesa să se chieame naturalistă ?

Apoi chiar de ar fi fraza de măi sus cu vre un înțeles, tot spun bazaconii ne măi închipuite. „Ie însutit „măi greu a duce fapte adevărate pe scenă de cît tipuri „și cuvinte adevărate“—dar tocmai aceasta nu-î greu de loc și dacă ar fi numai atita greutate pentru scriitorii dramatici realiști, apoi toți băieții din prăvălii s'ar face autori dramatici-realiști și domni Stemi & Niger ar ajunge maestri. Pentru că, se poate lucru măi ușor de cît să meargă într'o bărbierie din mahala, cum spun criticii noștri că a făcut Dl. Caragiali, să vadă ce tapte adevărate face bărbierul, calfa, mușterei și apoi să le așternă pe hîrtie ? Dacă un scriitoriu va face așa, d-nii Stemi și Niger vor spune că opera ie vrednică de talentul autoriului ; dar d-lor uită că autoriul dăscălit ast-feliu va putea să ne aducă pe scenă poate și din acele fapte, naturale și adevărate, de cari i-î rușine omului să le săvîrșască în public și că atunci numai d-lor ar zice că „opera ie demnă de curagiul autoriului ;“ pe cînd scriitoriu ademenit de poveștele criticelor casei Stemi și Niger ar putea ciștiga cîte-va luni de închisoare pentru atentat la bunele moravuri.

Se înțelege că aceste zise ale noastre privesc pe d-nii

Stemi și Niger iear nu pe dl. Caragiali, care nu-i de felii vinovat de toate bazaconiile înșirate de cinstitele fețe pomenite mai sus. Nu, domnilor, nu copind toate faptele persoanelor, nu aducînd pe scenă toate faptele văzute, se fac opere dramatice realiste. Se înțelege că autoriul vroind a ne zugrăvi tipuri di'ntr'un strat social va trebui să studieze faptele ce săvîrșesc persoanele, cuvintele ce rostesc; dar din toată grămada de fapte autoriul va alege numai pe acele caracteristice pentru tipurile ce ne zugrăvește, din toate frazele ce rostesc ieară-și numai pe cele tipice și apoi va combina faptele adevărate și cuvintele adevărate așa ca să ne arăte lămurit fizionomia externă și caracterul năuntric, sufletesc, al ieroilor săi și cînd va face așa, ne va da tipuri adevărate, întregi, cari cuprind, prin urmare, și fapte și cuvinte adevărate. Dacă domni Stemi și Niger ar fi înțeles atîta lucru nu mai ziceau bazaconia că „a aduce pe scenă fapte adevărate le însuțit mai greu de cît a aduce tipuri și cuvinte adevărate“ și dacă nu înțeleg atîta apoi nici idee n'au de cele mai elementare regule și principii ale realismului în literatură și în teatru și, neînțelegînd, cum îndrăznesc să dea publicului și ziaristiceii lecții de realism?

I. Gherea.

VASILE CONTA

(Notiță biografică și literară).

Vasile Conta s'a născut la 15 Nov. 1846 în satul Ghindăoani din ținutul Neamțului.

Părinții săi ierau nevoieși. Tată-su iera preutul satului.

După ce sfîrși clasele primare în Tîrgul Neamțului fu primit ca bursieriu în liceul național din Iași. Înse remăind repetent, chiar în anul întâiu, pierdù internatul și urmă cursurile ca extern până în clasa a patra; cînd fie din pricina lipsei de mijloace, fie din neastîmpăr ori crezîndu-se chemat pentru teatru intră ca actoriu în trupa d-lui Lupescu și cutrieră țara în lung și în larg, jucînd cum apucă și fără a mai alege. Intrînd în teatru

iel nu avea de cît 14 ani, ieră încă copil, dar trupul său iera crescut ca al unui om de 20.

Dupa doi ani de zbucium, fiind dezgustat de teatru și de neajunsurile ce trebuia să întilnească ca actoriu ori prinzîndu-l dorința de a-și urmă studiile mai departe, Conta reveni în Iași trecu examenul clasei a patra și urmă cursul regulat până la bacalauriat, pe care-l trecu în 1869.

O societate privată, întemeiată de d-nii dr. Fătu și V. Pogor, întru ajutorarea tinerilor lipsiți de mijloace, îi oferi pe timp de patru ani o bursă pentru a urmă cursurile școalei comerciale din Anvers. Inse acolo iel se îndeletnici mai mult cu dreptul și literale.

După trei ani de zile, în vara anului 1872, se întoarce în țară și în toamna aceluia-și an fu numit profesor de drept civil la facultatea de drept din Iași.

Stăruința cu care lucrase în anii din urmă și urmările boalelor căpătate în vremea externatului său îi zdruncinase cu totul sănătatea. În toamna anului următoriu 1873 fu nevoit să plece în Italia.

Pe drum ~~Bavii~~ ~~menorocirea dela-și pierdeasa culj~~ în care ieră întăea-i scriere, o carte de drept, despre care nu s'a putut afla nemic și al căreia subiect nu ne ieste cunoscut.

Întorcîndu-se din Italia mai sănătos, prinse a se îndeletnici numai și numai cu filosofea, studiu, pe care nu-l parăsi decît în anul 1879 cînd fu ales deputat al colegiului al 3-lea din Iași și luă parte la lucrările acelei constituante.

În chestiunea împămîntenirei Evreilor iel fu protivnic guvernului, dar după dezlegarea acestiea trecu în partidul guvernamental și luă portofoliul ministeriului Cultelor și Instrucțiunei.

Ca ministru al Cultelor și al Instrucțiunei vroi să aducă schimbări radicale în organizația învățămîntului nostru, dar acestea nu veniră la socoteala celor interesați în cauză cari traseră în partea lor mulțimea proprietarilor și a celorlalți neștiutori întru acesteia. Proiectul căzî și Conta fu nevoit să se retragă din ministeriu.

Din ministeriu trecu ca membru la Curtea de Casație și Justiție, loc pe care-l ținu până la moarte.

Politica și amarurile iei, ^{*} ^{*} ^{*} îi zdruncinaseră din nou sănătatea, îi trezise boala ațipită și din nou fu nevoit să treacă iearna în Italia.

Inse de astă-dată, clima caldă remase fără priință și ofliga nu-i mai dadu răgăz și puțină vreme după întoarcerea sa în țară iel se săvirși din viață în București, în primăvara anului 1882 la 21 Aprilie, în vrîstă numai de 37 de ani.

Murind lăsa cu limbă de moarte să fie îngropat *civil*... Dorința care nu se luă în seamă de către mai marii țerei, cărora nu le venea la îndămină asemenea lucru.

Și preuțimea bucuroasă de asemenea izbîndă sfinți în numele Dumnezeuului creștinesc remășitele acestui ateu !

Ca scriitoriu, Conta și a publicat scrierile sale în revista ieșană „Convorbirile literare“.

Întăiea-i lucrare filosofică : *Teoria Fatalismului* (Conv. Litt. an. 9 1875).

Apoi în anii următori 1876 și 1877 : *Teoria Ondulațiunei Universale* (Conv. Litt. ani 10 și 11)

Iar în 1879 : *Incercări de Metafizică materialistă. Partea I. Introducerea istorică* (Conv. Litt. an. 14).

Convorbirile literare au mai publicat, în anul I No. 22, din 15 Ian. 1868 sub inițialele V. C. una din poeziele lui : *Vieața*. Afară de aceste Conta a lăsat manuscrisul ultimei sale scrieri. *Partea a II-a din Metafizică*. Iel ie neisprăvit și conține numai 5 din cele 7 capitole cari le avea de scris.

Manuscrisul se află în păstrare la d-nul Roseti-Tețeanu.

Tot la d-nul Roseti-Tețeanu se află și un exemplar din... *Teoria fatalismului* (versiune franceză), adnotat cu mîna sa, precum și-o sumă de note despărechete.

Iear la d-nul Liveanu sînt notele lui privitoare la știința dreptului.

Lucrarea sa de căpetenie și cu totul originală a ramas *Teoria Ondulațiunei Universale*.

Teoria Fatalismului și *Incercări de Metafizică, partea I-a* au fost traduse de iel însu-și în limba franceză și au atras luarea aminte a oamenilor de știința din străinătate.

Cele șapte poezii publicate în fruntea acestui număr sînt scrise cu mîna sa într'un caietel. Poezia intitulată *Vieața* ie singura care a fost publicată până acum.

Patru file din acest caiet sînt rupte, iele conțineau trei poezii, din care una singură a lăsat urme :

Ie o poezie de șese versuri, despărțită în două strofe, întăiea. de patru și a doua de două intitulată : *Suvenire*. Din iea ne-a ramas strofa întăiea care sună ast-feliu :

„În a mea viață tristă fură căte-va momente

„Ce la carul fericirei înjugate mă purtau

„Palpita inima'n mine de transport, de dulci turmente

„Ce pe albia speranței adormit mă leganau.“

Pe lîngă acestea D-na Conta, sora autorului, ne a spus o doi-

nă compusă la Cahul cu prilejul unei reprezentații dată de niște tineri de acolo și care s'a intercalat în una din piesele ce jucău. Iată-o :

S'apoi ei că frunza'i verde,
Vin'o puică 'n codrul verde,
Să-ți culeg pe sin o floare
Și să-ți dau o sărutare.

Vin'o puică că te așteaptă :
Și florile cu covorul
Și frunzile cu șopronul
Și inima cu poclonul.

Conta a scris aceste poezii fiind încă în școală, prin clasa a 5-a, cam pe la 17 ani,

Tot d-nu Conta ne-a spus că în vremea cît a fost actoriu iel scrisese o piesă, o dramă, care nu s'a jucat și a căreia manuscript s'a pierdut. Se știe numai că ieră contra călugărilor și că ieroul principal ieră un haiduc.

Pe la 1875 a tradus din franțuzește piesa d-lui Ad. Belot „*Miss-Multon*“ care a fost jucat pe scena teatrului național din Iași.

În caietul care conține poeziile publicate mai sus și în alt caiet mai măricel sînt cîte-va note rîzlete privitoare la ieconomia politică, la estetică, etc... iele vor apărea în unul din numerele viitoare ale acestei reviste.

Publicînd poezile lui V. Conta noi credem că am făcut mare bine atît autoriului cît și publicului cetitoriu, căci nu ie lucru de puțînă însemnătate a putea urmări deosebitele schimbări prin cari a trecut dezvoltarea gîndirei la un asemenea om.

Ba chiar din potrivă ie ce-vă foarte folositoriu de a cunoaște începuturile unui scriitoriu ajuns, pe sfînta dreptate, la vază și renume ; de a-i dovedi chemarea după întăiele scripte, vîzîndu-i gîndirile încă în fașă, deslușîndu-i simțirile necoapte și începutul cugetărei sale, înlîntuită prin lipsa de cunoștinți întru ale vieței, prin restrîerea celor știute.

Cetînd aceste poezii putem vedea că de tînar, Conta își îndreptă gîndul cătră vecinicile întrebări ale oamenilor cari viețuesc nu numai trupește. În *Viața*, în poezia ? și în ultimele strofe din *Timpul*, putem vedea, limpede și lamurit, felul gîndirilor și impresiunilor lui copilărești.

Conta copil ie lovit, jignit de nemicnicia ființei omenesti și cu toate acestea în jalea sa iel pare a zimbi de chinul său. Iel se uită la una ca aceasta ca la un ce fatal, care trebuie să se întimple musai și în potrivă cărui-ea slăbiciunea firei noastre nu poate nemic.

Baietândrul de 17 ani care a scris *Viața*, ? și versurile :

„Numai Timpu'n gelosie se frământă furios,
„Se încrunță, se repede, ca gândirea a sburat...

„Un mormint rămâne... Timpul peste dînsul
„Cu lene păsește... Se aude-un clopot,
„In Natură jalea și la Păstor plânsul,...
„Spaciul resună d'a timpului hohot.“

pășind spre deplina sa dezvoltare intelectuală trebuia să scrie : *Teoria Ondulațiunei Universale* ori ce-va în genul acesta.

Afara de acestea poeziile sale ne arată că dacă V. Conta ar fi urmat a se îndeletnici cu poeziea, ar fi ajuns de sigur bun poet.

Două din încercările sale: *Viața* și poeziea, pe care în lipsă de titlu am intitulat'o ? puteau fi iscalite în voie bună de însu-și Eminescu.

Poeziea :

„Nu vezi stînce ascuțită
„Cu abisul lingă ea
„Cum așteaptă să te 'nghită ?
„Unde-alergi inima mea ?“

atît de gingașă și pătrunzătoare în simplitatea iei, zugrăvește minunat de bine, starea sufletească a celui ce iubește dar care în aceala-și timp ceareă să-și stavilească pornirea dragostei sale.

Cel ce a scris aceste versuri avea tot ce-i trebuia ca să poată ajunge un poet iubit și laudat.

V. G. Morțun

TEORIA LUÎ RÖSLER

de

A. D. XENOPOL

Profesor de Istoria Romînilor la Universitatea din Iași

1884.

(urmare)

Tot de pe la începutul acestui veac, al XV-lea, mai avem cuvîntul *Besarab* de trei ori într'un document scris în Suceava la anul 1407. Dacă aceasta ieste forma cuvînt-

tului, atunci am avea dovadă că nici la Munteni nu trecuse *e* după labiale în *ă* în vremea aceea. *Kromer* care cetise documente din arhivele polone și anume d'între anii 1389 și 1411 numește Valahiea, *Bessarabia*. (Hîjdău Ist. Critică). Într'un act păstrat în Arch. municip. din Lemberg și scris la 1408 se cetește *muntis Bessarabia*. (Hîjdău). Într'un document de la 1395 cetim: *Vaivoda Besarabiae*. (Hîjdău). *Długosz*, născut la 1415, scrie *Bessarabiae* *Miechowski* tot așa, *Vladislav Jagello* la 1431 într'un răvaș ce trimite împăratului *Sigismund* întrebuintază forma *Bessarabiam*,

În sfîrșit într'o cronică veche contemporană cu faptele descrise se cetește sub anul 1259 cuvîntul *Bessarabenis*. (Hîjdău loc cit).

Dacă și acest din urmă text se raportează tot la Munteni atunci putem fi siguri că forma veche a cuvîntului a avut *e* după *b* și tot o dată vedem că prefacerea în *ă* nu s'a întîmplat de cit spre mijlocul veacului al XV-lea.

Forme cu *a* se găsească de asemenea tot începînd din veacul al XIII-lea dar noi ne luăm de pe documente moldovenești și muntenestî din veacul al XIV-lea și al XV-lea și admitem forma cu *e* ca mai veche și deci știm că în jumătatea I-a a veacului al XV-lea a avut loc trecerea lui *e* după labiale în *ă* și în Moldova și în Muntenia.

Într'un document de la 1460 scris în Suceava (Arh. Ist. pg. 171, T. II) găsim numele unui boieru scris *Fet Ion*, deci *Fet* în loc de *Făt*.

Totu-și cum am arătat la Jumătate prefacerea se întîlnește mai înainte de 1460, în jumătatea întăiea a veacului al XV-lea. Așa găsim într'un document de la 1453 scris în Suceava, la sfîrșitul căruia ieste o monogramă care trebuie cetită *Дороагта* adică *Logofătul*.

Cea mai veche urmă de prefacere la *e* neaccentuat după labiale în *ă* este de la 1435, iar pentru *e* accentuat de la 1453, cu toate acestea forma *Fet* ne întîmpină și la 1460; forma *logofet* o întîlnim până tîrziu dar, nu ne poate

folosi la ce-vă păstrarea lui *e*, căci influența formei slave o explică.

Cuvîntul *Fet* mai iese într'un document de la 1433, scris în Suceava, dar din nefericire Dl. Hîjdău n'a publicat textul slav ci numai traducerea și deși d-sa scrie *Fet* nu știu de a păstrat forma din original. Ne avînd la îndămină „Efemeridele soc. antié. Odesene“ nu putem cerceta cum ie scris: cu *e* ori cu *ě*.

Din cele spuse urmează că de bună samă în Moldova și în Munteniea (Besarab) dacă nu în toată Dacia Traiană, prefacerea lui *e* după labiale în *ă* iese începută în jumătatea întâia a veacului al XV-lea. Această deosebire între dialectele de pe la noi și între cel Macedonesc nu iese decî veche.

Deosebirea în privința prefacerii lui *a* în *e* (în *lege* p. *leage*, *neted* p. *neated* etc.) de asemenea nu există pe la jumătatea întâia a veacului al XV-lea, căci am dovedit cum această prefacere iese mai nouă de cît a lui *e* în *ă* și prin urmare se zicea *neatedu*, *leage* pe vremea cînd ieraу forme ca *jumetate*, *fetu*, etc. *)

Cum că prefacerile de la No. 2, 3, 4 s'aũ întîmplat pe cînd Romîni ieraу împreună, se vede de pe faptul că legile prefacerilor sînt acelea-și și vechimea relativă de asemenea. Ar fi ciudat lucru de crezut că ieĩ acolo și noi aice am fost atinși de acelea-și schimbări în organele vorbirii și anume în acela-și șir. Apoi faptul nu-ĩ izolat, așa iese cu toate prefacerile fonetice comune amînduror dialectelor.— Dacă n'ar fi viețuit împreună Romîni de aice cu cei din Macedonia de ce nu s'ar fi întîmplat la dînșii prefacerea lui *e* în *ea* înainte de a lui *e-n* în *in*, așa ca să se fi zis: *pleana* nu *plină*, *veană* nu *vină*? Ori de ce la noi nu s'ar fi întîmplat prefacerea lui *e* în *ă* după labiale, înainte de a lui *e* în *ea*, așa ca să avem *fătă*, *măsă* și nu *fată*, *masă* etc. din *feată*, *measă*...?

6) **E accentuat orî** *ba*, s'a prefăcut în *ă* după **s, ș, ț, z, j**.

*) Despre această chestie a timpului prefacerii lui *a* în *e* vom vorbi mai pe larg cînd vom face recenziune unei lucrări a d-lui Tik'in.

Prefacerea se cunoaște atît în Dacia Traiană cît și în Macedonia, dar acolo ca și aici nu iese generală, ci în unele graiuri o vedem, în altele nu. În Dacia Traiană au venit Romîni și înainte de a se fi început în patria veche această prefacere și după aceea. În dialectul ce ni s'a păstrat în manuscriptul de la Voroneț, prefacerea iese aproape de tot necunoscută, chiar conjuncția să o găsim de regulă sub forma *se*.

Prefacerea nu iese se vede cunoscută nici în dialectul obișnuit în Moldova în tot veacul al XV-lea, de vreme ce găsim: *Secară* în multe documente de la Ștefan cel mare (Arh. Ist. t. 1, 1, 156, anul 1490 și 1491, Suceava) *Cățelean* (Arh. Ist. t. 1, 1, 102, an. 1453, Suceava), *Șerbici* derivat de la *Șerb* (servus) (Arh. Ist. t. 1, 1, 123, anul 1442), *Oțel* (Arh. Ist. t. 1, 1, 154, an. 1456). Tot ast-feliu găsim și pe la jumătatea întâia a veacului al XVI-lea. De pe la jumătatea a doua se cunosc înse și forme cu *e* prefăcut în *ă* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j* sau după unele din aceste consoane. În „Cuventele den bătrâni” tom. I, găsim într'o notiță de la 1571, Galați, *cz* афаз în loc de *se află*, *cz* анкз în loc de *se aibă*, (se conj.), *cz* ва афла în loc de *se va află*, ДЗМНЕЗЗС, *cz* поменѣскз p. *Dumnezău*, etc... Într'un zapis din jud. Tecuciu, anul 1577, găsim: *cz*и (să-i p. se-i) *cz* се (p. se se) În alt zapis din jud. Bacău, din anul 1581, găsim: *зчн* (*zăci*), *cz* (să p. se).

În toate documentele acestea iese lupta între două dialecte (cel cu *e* prefăcut în *ă* după *s*, *ș* etc. și celalalt), pe cînd în documentele din veacul al XV-lea și din jumătatea întâia a veacului al XVI-lea în Moldova dialectul cu *e* neschimbat pare tot atît de puternic și de curat ca și în graiul din manuscriptul de la Voroneț.

În Muntenia la începutul veacului al XVI-lea domnește tot dialectul cu *e* păstrat, dovadă glosele publicate de dl. Hîjdău în „Cuventele den bătrâni” tom. I, pg. 237—258. Pentru întâia oară se arată această prefacere la anul 1593 într'un document din București (pg. 258) în forma Цзрмспелє în loc de cea veche *țermurele*. În celelalte

documente găsim *Vițelului* (1556), *Seliște* (1560), *Fetiței* (1563). Dar într'un text biblic după dl. Hîjdău, din Oltenia, cu data 1560 găsim: *cz* (conj.), *țara* (din *țeara* prin *țăara*), *сзлбатице* (p. selbatece), *сърбаторь* (p. *serbători*), de mai multe ori. Într'un document de la 1573 (*Vilcea*) găsim numai conjuncția *se* prefăcută în *să*, alte forme cu prefacere nu. Într'un document din distr. Mușcelului din anii 1583-1585 găsim, *însă* (în loc de *inse*), conj. *să* (p. se). În documentul publicat la pag. 56-58, din anul 1591, Tîrgul-Jiu, nu se află alte cuvinte cu prefacerea de care vorbim aici de cît conjuncția *să* (din *se*). Decî în unele din aceste documente aflăm dialectul cu *e* neprefăcut aproape curat, în altele formele cu *e* prefăcut sînt destul de multe. Formele *însă* și *să* (conj.) le aflăm și într'un zapis din jud. Dimbovița la 1595. În alt zapis din jud. Prahova, 1596, găsim nu numai conj. scrisă *să*, dar și pronumele personal și chiar cînd urmează după *olaltă*: *să să crează*, *să să știe*, *să va alege*, etc. înse *Dumnezeu*. Cel puțin conjuncția *să* o găsim în documente din acest veac de la R. Vilcei și din Mehedinți.

În Transilvania în toate tipăriturile din veacul al XVI-lea prefacerea lui *e* în *ă* după aceste consoane, se arată și tot în luptă cu dialectul cu *e* păstrat

Așă dară iese fapt dovedit că în Dacia Traiană a fost un dialect cu *e* păstrat după *s* și că acesta a avut luptă cu celălalt. În Moldova acuma în limba poporului prefacerea lui *e* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*, iese aplicată cu cea mai mare strășnicie, în limba literară nu se primește înse schimbarea aceasta.

Cea mai veche urmă de această prefacere o găsim într'un document de la 1424 în Muntenia (Arh. ist. 1, 1, 19) și anume în cuvîntul *țarină* care presupune forma *țară* și decî *țeară*, *țăară*, *țară*; dar chiar alătura cu această formă avem *cireșelul* și nu *cireșălul*, dar în aceasta din urmă *e* după *ș*, iese neaccentuat.

Cum că dialectul acesta a avut mare însemnătate se vede de pe înriurirea ce a avut asupra întregii limbî ro-

mîne. Vorbim de fenomenul ce ne înfătoșază înmulțitele în *i* de la substantivele femeestî cînd aveau *a* accentuat. Se știe că în loc de *barbî*, *jumătăți*, *adunări*, *cași* (plural de la *casă*), etc. se zice la toți Romîni: *bărbî*, *jumătăți*, *adunări*, *căși*, etc.

Această înlocuire s'a întîmplat sub înriurirea unor forme produse prin prefacerea lui *e* în *ă* după *s*, *ș*, *t*, *z*, *j*.

Iată cum s'a petrecut fenomenul.

Din *țeară*, *țeri*; *seară*, *seri*; *țeapă*, *țepi* s'a făcut *țără* (prin *țără*), *țări*; *sară* (prin *săară*), *sări*; *țapă* (*țăapă*), *țăpi*. Așă dară vedem subst. femeestî cu *a* acc. la singurit și la înmulțit cu forme sfîrșite în *i* și cu *ă* în locul lui *a* de la singurit; după această analogie *barbă* are pentru plural *bărbî* în loc de *barbî*; *sapă*, *săpi* în loc de *sapi*, etc.

Puținele substantive citate mai sus n'ar fi fost de ajuns pentru a duce după dînsese toate substantivele femeestî cu *a* accentuat la singurit. În limba romîna sînt înse mulțime de substantive femeestî formate de la verbe de conjugarea a IV-a și sfîrșite în *eală*, plur. *eli*: di'ntre acestea cele ce aveau înainte de *e*, consoanele *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*, au suferit prefacerea lui *e* în *ă* și apoi au ajuns la finalele *ală* sing. și *ăli* la înmulțit. Iată exemple: *amețală*, *amețăli*; *umezală*, *umezăli*; *pricopsală*, *pricopsăli*; *greșală*, *greșăli*; *mînjală*, *mînjăli*, etc.

Di'ntru'ntăiū s'a întins analogia la subst. femeestî în *ă* după ce acest chip de *a* face înmulțitul a fost luat ca un caracter pentru substantivele femeestî, s'a întins și la cele de la *a* treia.

După cele spuse, și ținînd samă de faptul că acest obiceiū îl au substantivele femeestî cu *a* accentuat atît la noi în Dacia cît și în Macedonia, sîntem siliți a admite că prefacerea a început di'ncolo de Dunărea și că tot acolo s'a îndeplinit fenomenul de analogie pomenit și că după aceasta au plecat grupe de Romîni și au adus în Dacia Traiană un dialect cu prefacerea lui *e* în *ă* după *s*, *ș*, *t*, *z*, *j*, și cu particularitatea descrisă la pluralele femeestî. Acest dialect s'a întins pretutindena în Dacia Traiană și a în-

ceput lupta cu dialectul mai vechiū adus aice de grupe desprinse din patria veche înainte de prefacerea lui *e* după *s*, etc. în *ă*. Lupta a fost grea și numai în Moldova și în părțile ieī vechi dialectul a învins cu desăvîrșire pece-lălalt, care, cum am văzut, ieră atît de puternic în veacul al XV-lea și al XVI-lea la început. Aiurea dialectul cel vechiū a fost foarte tare înriurit de cel nou înse n'a pu-tut fi înlocuit, ba încă în limba literară domnește tot iel. A primit înse pluralele analogice în *ă...ă* la sub. fem. și chiar prefacerea grupei *ea* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, în *a* cînd în silaba următoare iera *ă*: *sară*, *țară*, etc.

Cum că cele spuse aice sînt adevărate se vede și de pe dialectul din manuscriptul de la Voroneț. în acesta nu găsım forme ca *adunări*, *bărbī*, *cășī*, *părți*, ci numai *adu-nari*, *barbī*, *cașī*, *partī*... Tot din dialectul fără prefacerea lui *e* în *ă* după *s*, etc. sînt formele ca *falcī*, *barbī*, etc. ce se întîlnesc în texturī din veacul al XVI-lea orī și al XVII-lea în Moldova, în Ardeal, etc. chiar forma *vacī* remasă pănă în ziua de a-zī face parte din dialectul cel vechiū.

Despre timpul cînd vor fi venit Romīniī cu dialectul fără prefacerea lui *e* în *ă* după *s* etc. am vorbit în urmă, a au venit tot după o mie.

Iștialaltī, cei cu prefacerea, trebuie să fie sosiți mai în urmă. Între plecarea celorlaltī și între a acestora au avut loc cîte-va prefaceri fonetice însemnate și a nume prefacerea lui *e* în *ă* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j* și fenomenul de analogie de la înmulțitele femeestī, decī cel puțin o sută orī două de anī trebuie să fi trecut, poate înse și mai mult. Cuvîntul *țarină* ne arată că pe la începutul veacu-lui al XV-lea ajunseseră asemenea grupe cel puțin în Mînteniea.

Din cele spuse urmează fără doar și poate că timp de sute de anī au tot venit aice grupe de Romīni de peste Dunărea aducînd mode nouă cari intrau în lupte cu cele vechi păstrate aice orī cu cele iscodite sau pricinuite prin locuīle acestea.

E s'a mai prefăcut în *ă* și după *r*. La Moldovenī

cît și la Munteni nu s'a făcut prefacerea tocmai regulat orî cel puțin pînă acuma nu se cunoaște bine partea ce aû luat analogiile la întinderea prefacerii orî la mărginirea ieî.

Așâ găsim formele *hiară* (fie-care) *cară* (care), *topoară* (topoară), *izvoară* (izvoare), etc în cari vedem pe *e* de la sfîrșitul cuvintelor prefăcut în *ă*; la alte finale înse, la adiective etc, găsim *e* păstrat (la Munteni) orî prefăcut înse în *i* nu în *ă*. Așâ Moldovenii zic: *mari* (p. mare), *cheri* (p. piere), *peri* (pere fructe), *meri* (p. mere), etc: iar Muntenii: *mare*, *piere*, *pere*, *mere* etc... Dar nu-î nici o minune, dacă prefacerea nu s'a întins la finale cari se păstrează sub înriurirea altor cuvinte în cari nu se află asemenea consoană; cum că prefacerea cătă să se întindă și la finale vedem de pe exemplele de mai sus.

Pentru *e* din lăuntru cuvîntului prefacerea iese destul de întinsă, totu-și exemple ca *crăp* (crep) alături cu *cred* (nici o dată *crăd*), *frec*, *trec*, *greu* etc ne arată că trebuie să fie la mijloc luptă de forme dialectale, dacă nu cum-va influința accentului,

În texturile vechi, adecă pînă prin veacul al XVI-lea găsim forme cu prefacere alături cu de cele fără prefacere, aceea-și luptă o vedem și la Romîniî din Macedonia. Urmează deci că din patria veche a Romînilor aû plecat grupuri fără prefacerea pomenită și mai apoi au venit și de cele cu prefacere și că între amîndouă felurile de grai, s'a încins luptă îndelungată. În limba literară nu se primește prefacerea lui *e* în *ă* după *r*.

I în unele dialecte n'a suferit altă prefacere de cît o scurtare și anume cînd iera neaccentuat, final și n'avea înaintea două consoane d'între cari cea vecină *l* orî *r*. Așâ: din *domni* s'a făcut *domni*; din *lupi*, *lupi*; din *cerbi* *cerbi*; înse *socri*, *aflî*, *sufli*, *acri*, etc aû ramas cu *i* întreg. *I* după vocale s'a unit cu dinsele în diftong: *bo-i*, *boi*; *albăstri-i*, *albăstrii*, etc.

După Miklosich la Romîniî din Macedonia s'a scurtat numai după o singură consoană, ba încă foarte tare

iel citează forme ca *ficior-li* pentru *ficiori-li*. Noi credem înse că tot se aude și aice un *i* foarte scurt și ne luăm după „Ascăparea ali Dince“ scrisă în dialectul de la Crușova.

I s'a prefăcut la unii Romîni în *i* și anume după *r* și după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*. Această prefacere nu ie făcută o dată, nici după aceea-și lege. Prefacerea după *r* se pare mai veche de cît după celelalte consoane înșirate mai sus. Apoi pentru prefacerea după acestea ieste cel puțin în Moldova o lege foarte aspru urmată: *I după s, ș t, z, j se preface în i*. Nu se face deosebire de ieste acest *i* accentuat ori ba: *dzic, țin, țigan, dzile, păzi, găsi, singur, sită, și, păși, tușind, ascuțiră, pățisi (e), slujă, jilav, etc.*

După *r* prefacerea ieste mult mai încurcată. Așa nu se aplică nici la toți *i* accentuați, nici la toți cei neaccentuați, nici la cei din cuvinte latine numai, nici la cei din cele slave. Trebuie să presupunem lucrări de ale analogiilor și luptă de dialecte.

Prefacerea ieste cunoscută și în Macedonia, deci trebuie să fi venit Romîni într'a coace din patria veche și innainte și după această prefacere. Tot așa ieste și cu prefacerea după *s, ș, t, z, j*. Găsim urmele ieii până în veacul al XVI-lea în manuscripte și tipărituri, cea mai veche urmă cunoscută de noi ieste de la 1546, într'un document slav de la Tîrgoviștea (Arht. Ist. 1. 1. 49) în care cetim *Căpăținenii* în loc de *Căpăținenii*.

Ajungem la vocala *o*.

1). Cea mai veche prefacere ieste a lui *o* deschis și accentuat în *uo*. Prefacerea ieste cunoscută în toate limbile romanice ori cel puțin a foat cunoscută mai de demult. Romîni înse n'aŭ păstrat până a-zî prefacerea aceasta, ci grupa *uo* s'a redus cu timpul iear la *o*. Așa din *suoru* s'a făcut *soră*, etc. Tot așa ieste și la Romîni Macedoneni, deci aŭ fost la un loc cu cei de la Nordul Dunărei până după prefacerea grupei *uo* în *o*. Lambrior presupune că forma *soor* ce se întilnește într'un document din veacul al XVI-lea publicat de Dl. Hîjdău în „Cuvente

den bătrâni“ ar fi mijlocie între *suoru* și *soru*. Lucrul se poate și în asemenea caz, trebuie să fi venit și Romîni de aceia la cari trecerea grupei *uo* în *o* nu se întîmplase încă, ci se oprise la *oo*.

2). Altă prefacere veche a lui *o* iese *prefacerea lui o corespunzătorii lui u scurt clasic în u*.

Întăiu de toate se știe că încă din latina populară se zicea: *lopo*, *loto*, *croce* etc. în loc de *lupum*, *lutum*, *cūcem*, etc. Aceste forme au fost la toți Romîni. Astăzi înse la toți Romîni cea mai mare parte din aceste cuvinte au *u* în loc de *o*. Tot așa iese la Romîni din Macedonia ca și la noi.

În limba literară (și în dialectul Moldovenesc) găsim înse următoarele cuvinte cu *o* de acest-feliu păstrat. Le dăm după „Cartea de cetire“ a lui Lambrior: *nor*, *noră* (nŭrum); *cot* (cŭbitum); *a* în *încotro* (ŭbi); *roib* (rŭbeum); *scot* (excŭtio); *ploaie* (plŭviam); *roșiŭ* (rŭsseum); *toamnă* (auctŭmnum); *moare* (mŭriam); *covru* (cŭbulum); *strîmptoare* (strictŭram), *hotru* (adŭltrum).

Nu putem înțelege de ce în aceste cuvinte s'a păstrat *o* (coresp. lui *ŭ*) pe cînd în toate celelalte s'a prefăcut în *u* fără a admite că a fost într'o vreme un dialect românesc care a păstrat pe acest *o* pe cînd alt dialect îl prefăcea în *u*. Aceste două dialecte s'au luptat și cel cu *u* în loc de *o* a învins, dar a primit cuvintele de mai sus din dialectul biruit.

Fiind că la Macedonenii stau lucrurile, putem zice, ca și la noi, trebuie să admitem că lupta între dialecte s'a întîmplat di'ncolò de Dunărea și prin urmare că au venit di'neoace grupe cu graiuri în care se află fenomenul ca și astăzi.

Nu zicem înse că n'au venit întracoace și înaintea de prefacerea lui *o* în *u*, prin urmare cu dialectul fără prefacerea lui *o* în *u*. Din potrivă unele texturi din veacul al XVI-lea par a ne fi păstrat forme di'ntr'un dialect cu *o* unde avem acuma și noi și Macedonenii *u*: *sofletu* în loc de *sufletu* etc. (vezi „Cuvinte den bătrâni“ tom. II în scrierile lui popa Grigorie).

Pe de altă parte în cuvintele Macedonene publicate de Miklosich găsim *roșiă* și *rușiă* (deși Miklosich crede că trebuie de cetit *rus*, noi ne ținem de *ruș* fiind că ie scris cu *oo*).

În unele cuvinte *o* coresp. lui *ă* se află acuma înfătoșate nu prin *o*, ci prin *u*, în urma unor lucrări de analogie. Așă în loc de *jor*, *jorî*, *joară* (cari se mai aud, de pildă. prin Transilvania) se zice *jur*, *jurî*, *jură* prin înriurire, formelor cu *u* făcută din *o* neaccentuat în *jurăm*, *jurați* etc. Tot ast-feliu s'a întâmplat cu *roameg* din *romeg* (*rūmigo*). Tot la formele cu *o* p. *ă* numărăm pe următoarele *doi* (dūo), *so*, *to* (p sūm, tūm).

Se pare că lupta între dialectele acestea a avut ca urmare și înlocuirea unor *o* de altă natură prin *u*. Găsim la Macedonenî și la noi asemenea fenomen: *corte* (mr. și dr. coresp. lui *curtem*, *cohortem* latin), *rugă* (mr. și dr. din coresp. lui *rogo*, *rogare* latin), *uși* și *ușă* (mr. și dr. din *ostiam* formă populară). Numai la Macedonenî aflăm: *plupu* p *plop*, *tutu* p. *tot* orî *tăt* (dar au și *tot*, cel puțin pe unele locuri). Numai la noi, aflăm: *cură* din *colat*, (*apaură*), *cute* dar iese și *coate*, *spuză* (*spodiam*), *mură* (*mora* plur de la *morum*). Alte exemple citate de Miklosich se pot explica prin analogii.

3). Prefacerea lui *o* accertuat în *u* se întâmplă cînd te urmat de *n*, *mp*, *mb*. Așă, de pildă; din *bono* avem *bun*; din *tono*, *tun*; din *sono*, *sun*; din *ponte*, *punte*; din *fronte*, *frunte*; din *fronză*, *frunză*; etc.

Prefacerea se cunoaște la noi cît și la Macedonenî. În privința vechimei îei, dacă ne luăm pe *kimpalngu* de la 1013, trebuie să o admitem că mai nouă de cît veacul al XI-lea și totu-și prefacerea iese comună Macedonenilor și nouă. Cum că prefacerea iese mai nouă se mai vede și de pe niște cuvinte, pe cît se pare românești, scrise de Constantin Porfirogenitul *τοῦ ἰγγεο* și *βονα αουοε*; deci *bona* inse *inger*, căci altă ce-vă nu poate fi *τοῦ ἰγγεο* de cît *tu inger* ((Const. Porfirog. pag. 386 vol I-ii)*.

Di ;acest loc urmează că prefacerea lui *a* în *i* iese gata în veacul al treilea.

În texturile din veacul al XVI-lea găsim înse cuvinte cu *o* accentuat urmat de *n* păstrat, se înțelege ca rămășițe din graiul unor grupe de Romîni cari au venit într'acoace fără a fi avut prefacerea aceasta. Dialectul lor a pierit înse în luptă. În scrierile lui popa Grigorie de la Măhaciū (Cuv. din bătrăni tom. II) aflăm *pore* (adecă *pone* nu *pune*), *sponre* (adecă *spon* nu *spune*), *atonce* (adecă *atunce*),... etc. Și fapt și mai de căpetenie în aceste forme nici *o* nu ie prefăcut în *oa*, cum se și cuvine pentru un dialect ce nu cunoștea prefacerea lui *o* în *u*.

4) **O accentuat s'a prefăcut în oa cînd în silaba următoare se află ä sau e.** Prefacerea iese cunoscută atît la noi cît și în Macedonia. Dar cunoaștem exemple din veacul al XVI-lea etc. cari ne arată că iewau pe la noi și Romîni ce nu o cunoșteau, de pildă scrierile lui popa Grigorie de la Măhaciū (loc. cit.) și altele. Ar fi de prisos să mai citez.

5). **O accentuat de la sfîrșitul cuvintelor s'a prefăcut în ä.** Așă a fost la *lăudă* pentru *laudō*, *său* p. *so+u*, *tău* p. *to+u*, *ră* p. *vo(s)*, *nă* p. *no(s)*. *lă* p. *lo(s)* etc.

Lambrior a crezut că prefacerea acestui *o* din elementele latine s'a întimplat după primirea multor cuvinte ungurești ca *Bacō*, *hatalō*, etc. Noi, deși de *o* cam dată am primit ideea aceasta, acuma știm că prefacerile nu au avut loc *o* dată. În adevăr în *Bacău* avem pe *o* accentuat trecut în *ă*, iewar pe *a* neaccentuat îl găsim neatins și știm că prefacerea lui *a* neacc. în *ă* iese foarte veche.

Cît privește prefacerea în elementele latine, fenomenul iese mai vechi de cît despărțirea Romînilor de la olaltă. Nu se cunosc Romîni cari să nu fie cu această prefacere.

6). **O neaccentuat s'a prefăcut în u.** Prefacerea iese cunoscută și aici și în Macedonia. Cunoaștem înse din veacul al XVI-lea exemple cu *o* păstrat. Prefacerea pare a fi avut loc înaintea de 1013, dovadă *Kimpalongu* nu *Kimpalongo*.

Prefacerile 3, 4, 5, 6, sînt mai nouă de cît intrarea

de cuvinte slave în limbă, prefacerea 1 iese mai veche, iar 2 și 5 par de asemenea mai nouă de cît venirea Slavilor.

Vechimea relativă a prefacerilor și legile după cari se fac sînt acelea-și, deci și de aice iese tot aceea-și închiere, că Romîniî au venit de peste Dunărea în felurite timpuri aducînd prefacerile ce se întîmplaseră în patrie. La o nu putem cită decît o schimbare care să fie începută în Dacia lui Traian. Am văzut că apoape așa iese și cu schimbările studiate până aice. Nu vedem cum s'ar putea împacă teza D-lui Xenopol cu asemenea fapte.

1) *U s'a scurtat de tot după o singură consoană. Fenomenul s'a petrecut la toți Romîniî. Cunoaștem înse texturi din veacul al XVI-lea de la noi și de la Macedonenî din cele nouă cu u păstrat în întregime. Prin urmare se pare că prefacerea nu iese comună, orî cel puțin ie comună numai între Macedonenî și cei din urmă veniți la noi.*

2) *U s'a scurtat de tot și după două consoane, dacă consoana ce-l precedă nu ieră l orî r și cealaltă o mută. De pildă dăm: domn, cerb, înse acru, socru, etc.*

La Macedonenî nu s'a pierdut u după două consoane. Avem deci cel puțin în această privință o prefacere specială nouă, întîmplată aice. Din veacurile din urmă ne-au remas și de aice texturi cu u întreg.

Despre *ă* și *î* am vorbit la *a*.

(Va urma)

Ioan Nădejde.

C O P I L Ă !

Și cîrmuită de-al tău dor
De ți-ai urzit vre-un viitor
Zburdalnic ca mintea-ți de fată
Cum mi l'ai spus și altă dată ;

Dî'ntr'insul șterge al mieu' nume
Și nu'ncercă pe astă lume

Să legi ce-i dezlegat din fire :
Gîndirea mea eu-a ta iubire.

Da, ne-am iubit fiind copii
Purtați de visuri mii și mii :
Ieu am tot mers fără popas,
Tu.... tot copilă ai ramas.

Am fost nebun de-am socotit
Că mă vei face fericit,
Dar tu nebun'ai fi și-acum
De-ai crede că ie foc și'n scrum ;

Căci cum închid într'un secriu
Pe-acel ce nu mai iese viū,
Ieu în trecutu-mi am închis
Al amintirei tale vis ;

În cît străin de tot și' rece
Pe lîngă raclă-ți ieu ași trece ;
De tot străin și rece-ași sta
Pe tine'n iea de te-ași vedea.

O, du-te, căci în altă parte
S'a pus gîndirea-ți să te poarte ;
În locul mieu găsi-vei mii,
Căci lumea-i plină de copii.

D. A. Teodor.

DUREREA MEA

Urmărit'am corbul jalnic prin pustiu cu omăt,
Munților cu fruntea albă dorul inimei s'arăt ;
Inima, izvor de lacrimi să mi-o 'nghețe gerul greu,
Să-și descarce munții geru 'n golul sufletului mieu...

Pribegii prin munți de stîncă, prin prăpăstiile morței
Să-mi sfărîm de stînci durerea, să sdrobesc urgia sorței ;
Si'n ungheriul mîinții mele am cătat puteri să curme
Lupta inimei cu gîndul, nemicînd ale tei urme.

Hrană viermilor din groapa trăsnetul închine-mă !
Căci și gerul se mfierbîntă la pojar din inemă :
Iear durerea mi-i mai tare decît cremenea din stîncă.
Doară moartea să-i mai poată șterge urma cea adîncă !

T. Galino.

Nepotriviri între Evaugheliști.

(sfîrșit).

Din cele spuse pînă aici a putut vedea cetitorul cît de puțină încredere se cuvine să avem în adunăturile de legende ciudate și nepotrivite între dînsele, numite evan-gheii și puse în sama duhului sfînt. Zicem că cetitorul a putut vedea, dar să nu greșască cine-vă și să-și închi-pue că sîntem așa de naivi în cît ne așteptăm să lumi-năm pe toți. Știm foarte bine că mulți sînt acei cari „urechi au și nu aud, ochi au și nu văd,“ fanaticismul i-a orbit pînă la atîta în cît orî ce muncă față cu încăpăți-narea acestora le pierdută ; știm, și de aceea nu pentru a-semenea fanatici scriem, ci pentru oamenii cu minte să-nătoasă, doritori de a crede numai în adevăr și gata a se lepădă de închipuirile ce li s'au sădit în minte încă din cea mai fragedă copilărie.

Creștinismul care se ridică amenințătoriu în țara no-astră, trebuie supus la cercetare aspră ca să se vadă lim-pede pe ce temelii putrede se razimă și să se încredințeze lumea că zbuciumările-i sînt cu desăvîrșire de prisos. Mor-tul de la groapă nu se întoarce, creștinismul a murit de loviturile ce a primit de la știință

Ca dovadă mai puternică aducem următoarea. În „Contemporanul“ s'au scris multe studii în potri-va spiritualismului, teismului, mozaismului și creștinismului ; pînă acuma înse la toate zisele noastre nu ni s'a adus responsuri serioase, ci numai ocări și afurisenii ba încă și amenințări cu prigonirea. Acuma în urmă, se vede că tot în loc de respons, am cetit prin ziare că se vor face două școli în care „Ortodoxica“ va luă copii necunosca-

tori de bine și de reu și le va falsifica judecata ast-feliu în cât să-i scoată creștinii buni!

Ar fi ușor să facă din copii creșcuți ast-feliu și mincători de oameni, n'au de cât să le spue că așa iese frumos și bine; dar oare ar aduce ast-feliu dovadă că iese bine să mîncăm și noi carne de om. Apărătorii creștinismului, ai religiei și ai altor moșteniri din trecut ar trebui să vie să lupte la lumina zilei cu noi, pot cere de vor și sprijinul duhului sfînt, în loc de a se îndeletnici cu spionatul, cu falsificatul vorbele unora și-ale altora. Vrednicii urmași ai lui Hristos și ai apostolilor, dacă cer ajutoriul statului pentru a-și ținea în picioare religia! N'avem ce zice.

Acuma înainte de a încheea cu nepotrivirile între evangheliști mai culegem cîte ce-vă din observațiile lui Patrice Laroque pe care l'am avut neconținut de călăuz în horhaurile evanghelice.

Ispitirea de către diavol. Se știe cum spun evangheliștii că diavolul a venit de a ispitit pe Isus în pustie. Cum se face înse că diavolul să nu fi știut că Isus iera fiul lui D-zeu, și mai mult cum suferă Isus ca diavolul să-l pîngărească ducîndu-l pe sus ba pe un munte înalt, ba pe acoperișul templului? Ce felu de munte iera aceala de pe care se vedeau toate împărățiile lumii? Ieră dacă nu-i vorba de arătat împărățiile așa ca să le vadă Isus, ci numai de o lecție de geografie, atunci ce nevoie iera să se suie pe munte, lecția de geografie putea să o dea diavolul ori unde? Ce înșamnă vorbele lui Marcu (cap. 1, v. 13) că Isus a fost *împreună cu dobitoacele*, mai ales cînd acest evanghelist despre ispită nu spune nemică mai pe larg?

Morală evanghelică. Neconținut ne împuiează urechile cu morala evanghelică. Ba chiar D niî de la „Revista teologică“ în deplină înțelegere cu ministrul cultelor, au făcut tărăboi pentru că Dl. Meisner, profesor de pedagogie la școala normală Vasile Lupu, a spus la congresul profesoral din lunele trecute că *nu trebuie să se învețe morala, ca știință*

în școli. Nu s'au mulțămît înse cu tărăboiul numai, dar au citat așa de frumos din zisele D-lui Meisner în cît cei slabi de duh ar fi putut crede că Dl Meisner spune lumii că vrea să scoată din școală oameni immoralî și desfrînați! le bine deci să vedem ce zice Isus.

Ceea ce ție nu-ți place, nici altuia nu face. Oare dacă domnie-le lor ar fi făcut ceea ce a făcut Dl. Meisner, le-ar fi plăcut să le fi făcut lor alții așa? Mă tem că nu, prin urmare ce felii de creștini sînt și Domniile Lor? Pe urmă un pezevenchiu ce-vă ar trage cam șugubețe închieri din asemenea regulă morală, mai ales complectată cum urmează: „*Iear ceea ce ați voi să vă faceți vouă oamenii, faceți și voi lor.*”

Dar despre următoarele: *Dacă te lovește cine-va pe obrazul drept întoarce-î lui și cel stîng; Dacă vrea cine-va să se jndece cu tine și să-ți iea tunică dă-î lui și haina; Dacă te silește cine-va să faci o mie de pari, mai fă o mie, etc.*

Frumoase lucruri! Așa felii de deprinderi ați dori să aibă oamenii? De ce nu dați pildă singuri?

A doua venire a lui Isus. După Matei, cap. v. 28, și cap. 24, v. 34; Marcu, cap. 8, v. 39, și cap. 13 v. 30; și Luca, cap. 9, v. 27, și cap. 21, v. 32 Isus procește, foarte lămurit, că va veni în curînd pe pămînt, ca să statornicească domniea lui Dumnezeu. Spune nu numai că cei în viață pe vremea propeveduirii sale nu vor apucă a muri cu toții, dar chiar că di'ntre cei ce-l ascultau unii nu vor muri înaintea de a fi văzut împărăția cerinului. Evanghelistul Ioan nu spune nemică despre ast-felii de prorocie. lucru ciudat de vreme de Marcu la cap. 13, zice că Ioan a auzit această prevestire a lui Hristos; mai mult, di'ntre evangheliști numai Ioan fusese, după Marcu de față, și cînd colò toți scriu și Ioan tace!

Prorocia neîmplinindu-se, nu puține nădăvuri avură de suferit creștinii de la păgîni. Unii di'ntre credincioși așteptau a doua venire pe la mijlocul veacului al doilea, alții chiar pe la începutul veacului al IV-lea. Lactanțiu spunea cu deplină încredere că Hristos trebuie să vie numai de cît cel mult peste 200 de ani de la vremea cînd

scriea iel. Unii se hotărîseră se aștepte anul 1000. Zădarnică așteptare, sîntem la 1885 și stelele n'au căzut și omenirea ast' păcătoasă tot trăește. Nu ne-ar putea oare spune domnii de la „Revista Teologică“ dacă nu s'a primit vre o veste ce-vă de la sfîntul duh ca să știm pe cînd va avea loc vestita reprezentație neîncetat prorocită și tot neîncetat amînată

Pentru ce vorbea Isus mulțimei în parabole. În Marcu cap 4, v. 11 și 12, și Luca, cap. 8, v. 10, Isus, pe care ucenicii întrebă pentru ce vorbește mulțimei în parabole, răspunde că lor le-a fost dat a cunoaște taina împărăției lui D-zeu, dar că pentru ceilalți, din afară, totul trebuie să se petreacă în parabole. Această deosebire îi destul de necuviincioasă prin sine însu-și; dar și mai urît iese că, după evangheliști, Isus a zis că *mulțimea vede fără să vadă și ascultă fără să înțeleagă*. Marcu adaugă de la dînsul că Isus vorbea în parabole: *de teamă să nu cumva să se pocăiască și să se le fie iertate păcatele!* Ce ziceți creștinilor de principiile învățaților de la „Revista teologică“? Se vede că și D-lor calcă în urmele învățătorului de vreme ce nu căutați să scrieți articule prin cari să ne aduceți la credință cea adevărată, ci făuriți împletituri de fraze pogane și schiloade, de ți-i mai mare mila, și apoi le împrăstieți în lume. Dar frică că vă va înțelege cine-vă și se va pocăi nu veți fi avînd, știind bine că nu ie chip să vă înțeleagă alții cînd batîr singuri nu vă înțelegeți.

Isus a avut frați și surori. Creștinii țîn, nu pricep pentru ce, să creadă că Mariea a ramas fecioară înainte cit și după nașterea lui Isus. Cum putea înse se fie Isus om desevrîșit, după cerința dogmelor, dacă nu s'ar fi zemeșlit și născut ca toți oamenii? Apoi ce însemnare au următoarele vorbe ale Nazaretenilor citate de Matei cap. 15, v. 55 și 56: „Nu-i iel fiul muncitorului? Pe mă-sa „n'o chiema Mariea, și pe frații lui Iacob, Iosif, Simon și „Iuda? Și surorile lui nu-s toate în mijlocul nostru?“ Tot așa zice și după Marcu, cap. 6, v. 3: „Nu-i muncitorul, „fiul Mariei și fratele lui Iacob, Iosif, Iuda și Simon? Și

„surorile lui nu-s în mijlocul nostru?“ Cum îndrăznesc deci creștinii a scorni că mama lui Isus l'a zemislit fără a cunoaște bărbat, ba chiar că tot fecioară a ramas și după naștere ?

A. T. U.

PS. In numerele viitoare voiü arată după *Patrice Laroque* greșelele și nepotrivirile vechiului testament. Prin critica evangheliilor am lucrat pentru creștinii numai, prin a bibliei voiü face bine și creștinilor și Evreilor.

„De prin lume adunate și la lume ieară-și date.“

„Lumina pentru toți“ ieste numele unei reviste ce a început a ieși în București în cursul lunei lui Iunie. Dl. „Eniu Bălțeanu“ își intitulează opera „revista ilustrată de enciclopedie și de pedagogie pentru luminarea poporului.“ În prospect cetim că D-sa are de gând să formeze „caractere mari și oneste“, ne spune că va serie „într'o limbă curat românească și înțeleasă de toți“ despre toate științele. Ne mai spune că va scoate *cărțițele* eftene pentru popor și că va căută să înființeze conferințe populare și cursuri dominicale pentru adulți și sezători de sară etc. Revista va vorbi despre *Pedagogie* și *Metodologie*, *Enciclopedic*, *Galerie ilustrată*, *Românismul*, *Literatură*, *Științe*, *Arte*, *Religie*, *Bibliografie*, *Dări de samă*.

Se înțelege că față cu asemenea program avem dreptul de a vedea dacă faptele corespund cu vorbele; căci a făgădui sarea și marea ieste ușor, iear a îndeplini mult mai greu.

Innainte de toate să vedem ce felii de limbă serie Dl. Eniu Bălțeanu. *Consultată*, *iniția*, *cestiune*, *precisă*, *indulgența*, *defectele*, *espresii*, *sensul*, *dirige*, *destinată*, *stabilă*, *banale*, *exaltându'i ilusiile*, *precipitându'l în desiluzie*, *deja*, *deferite înclinări*, *dificultăți*, *divisate*, *private* (lipsite), *superficial*, *posibilă*, *confuse*, *isolare*, *grave*, *maturitate*, *distruse*, *învoaltă*, *profunde*, *devotament*, *grosieră*, *replicăii*, *prodigioasă*, *distracția*, *elatea*, *resoluțiunea*, *agitată*, *imediat*, *favorizeze*, *suferinți*, *muma mare*, *distreze*, *oferind*, *persoane feminine*, *abondantă*, *innumăr*, *corig*, *erori*, *înim*, *comis eroare* (într'o lecție de lucruri), *arbitrare*, *sacrificiū*, *preferirea*, *mediocru*, *protectore*, etc.

Bine, D-le Bălțeanu, să lăsăm gluma la o parte, „limbă curat românească și înțeleasă de toți“ se chicamă aceasta ? Ieată cum v'ați ținut făgăduela până acuma, să mai vedem și în alte

privinți. Să nu se creadă înse că numai cuvintele sînt lovite cu leuca, se află și construcții tot așa de hazlii și de românești ca și cuvintele. Să cităm cîte-v mai gogonate, peste cari am dat cetind numărul: „nu fac de cît sa'î vatămă“ (pag. 8) în loc de „nu pot...“; „Cine dar ar putea *tăgădui* că grădinarul *n'are nici* o influență asupra plantelor...“ (pag. 13) (Vrea să zică Dl. fost revizor școlar nu știe nici întrebuintarea negațiilor în românește, de vreme ce spune tocmai di'mpotrivă de cum vroea să scrie); „...s'a comparat la rîndul său *persoanei însărcinate* cu educația...“ (pag. 18). (Frumos, nici atîta nu știți, D-le revizor, că se zice *persoanei însărcinate*?) Apoi ce vrea să zică „este de o mare cruzime“? Cîte greșeli în 5 cuvinte! Mare nu trebuia pus înaintea de substantiv, a-po o țeste de prisos, pe urmă construcția cu *de* te imitație franțuzască. De ce n'ar fi zis mai bine: „...este foarte crud“? „Mai puternic a omori“ (pag. 14); „*de* o inteligență superioară *aceleia* a mulțimii“ (pag. 15); „*Ajunși* la mine 'i arătați cartea numită:“ (pag. 15); (ce felu de construcție va mai fi fiind și aceasta? De cînd se întrebuintază la noi participiul absolut?);

„E *făcea* bucuria, veselia și distracția întregii familii...“ (! (pag. 16) și „Inteligența și memoria copilei *făceau* admirația tuturor persoanelor...“ (pag. 16) (Verbul *a face* poate oare, avea în românește asemenea construcție?). „Ba É călători și l: Englitera.“ (Aice ai nemerit'o, Domnule Bălțeanu, nu-i chip de tăgăduit. Ne-ai dezarmat! Se înțelege, numai cei ce nu știu românește cred că trebuie de pus *în, prin*; cei ce au înțeles înse până la fund limba noastră zic: „Am călătorit *la* Rusia,“ unii zic și *na* Rusia; dar aceia is prea din cale afară...). La pag. 19 ai scris: „din cauza sanătății sale *sdruncinate*“ (De ce nu „sdruncinate?“). La pag. 23 găsim o născocire a D-lui Eniu Bălțeanu, născocire foarte nostimă, D-sa s'a săturat de verbul *a număra* și a fabricat unul nou a *inumăra*...Tot îi bine, Curaj!

Dl. Bălțeanu ar fi lasat în revista D sale o lipsă nemăsurat de mare, dacă n'ar fi încoronat'o cu greșeli temeinice de știință. La pag. 32 începe un articol intitulat „Studiul naturii“ prelucrat pentru popor de Eniu Bălțeanu. Să nu vă treacă prin minte, D-lor cetitori, că-i lucru de glumă, nu: acest articol face parte din „Biblioteca populară“ și mai tîrziu are să facă parte și di'ntr'o „Enciclopedie“ care va fi în formă de dicționarîu.

Să cercetăm deci ce știință are omul care se încumătează a ne făgădui să ridice lumea din țitini.

Începem cu o citație: „Nepôte, ți se pare că noi ne aflăm în „mijlocul unui cere, marginit de toate părțile cu bolta cerească și „tu crezi că lumea se sfîrșește acolo, la acele margini. Ei bine, „află nepôte, că pămîntul nu se sfîrșește acolo, căci or-cât te-ai „duce tot n'ai să dai de marginea lui. Dar, dacă ți se pare că „ceriul se razămă de pămînt cauza ie că vedrea nu poate

„pătrunde mai departe. Și pentru ca să te încredințezi de acest „adever, n'ai de cît să privești un herete sau altă pasere care se „duce în sus. Mai întâiu o vezi din ce în ce mai mică, apoi îți „pere cu totul din vedere. Acesta ți-arată că ochiul omului poate „să vadă numai până la oare-care depărtare. Depărtarea pînă unde „vederea omului se poată întinde, în cărți, se numește *orizontul vederii*. Ast-fel cercul acesta inchipuit în mijlocul căruia ne aflăm „noi acum nu este de cît orizontul vederii, adecă marginile pînă „unde vederea omului se poate întinde atît împrejur cît și în sus.“

Ce spune Dl. Bălteanu și prin urmare ce are de gînd să spuie poporului ?

Din cele spuse de D-sa urmează că dacă în loc de a ne uita cu ochii goi, am întrebuița vre-o ocheană, am vedea mult mai departe și prin urmare cercul în mijlocul căruia ne pare că ne aflăm ar fi mult mai mare. Cu toate acestea ieste lucru elementar de tot că acea linie de la care încolo nu mai vedem nemică din suprafața pămîntului ieste pricinuită cu totul de altă ce-vă de cît de slăbiciunea vederii noastre. Pe marea nu vei vedea mai departe de 13 kilometri din jur împrejur măcar să aduci ocheanele cele mai năstrușnice. Pe urmă ce caută orizontul cînd ie vorba de cît putem vedea în sus? Pentru Dl. Bălteanu fenomenul de care vorbim s'ar petrece întocmai și pe o suprafață cu desăvîrșire plană, căci D-sa ne spune că orizontul ieste cercul mărginit prin circumferința ce unește punctele pînă la cari pătrunde vederea noastră. Dl. Bălteanu habar n'are că vederea noastră nu poate pătrunde mai departe din pricină că pămîntul ieste rotund ca o sferă, nici nu înțelege că circumferința de care vorbește ieste formată prin punctele unde razele vederii sint tangente cu suprafața sferică a pămîntului. După Dl. Bălteanu ar urmă că de pe vîrfurile unui munte să nu vedem mai departe de cît din mijlocul unui șes ori de pe o corabie depărtată de termuri, căci dacă depărtarea circumferinței atîrnă de puterea vederii noastre atunci de pe vîrfurile unui munte firește că nu vom vedea mai departe de cît din șes. Îmi închipuiu zăpăceala D-lui Bălteanu cînd s'ar uita cu ocheana pe marea și s'ar încredința că nu vede mai departe de cît cu ochii goi. Nu zicem ca D-sa n'are voie a a nu ști asemenea lucruri, dar îl încredințăm că dacă ar cădea pe mina unui profesoă de științele naturale de la clasa întăiea gimnazială, îl încredințăm zic că mai mult de nota unul (în lipsă de zero) n'ar capătă și că ar stîrni între elevi așa veselie, în cît vestitul ris al zeilor din Olimp ar remănea cu desăvîrșire nevinovat.

În privința telescoapelor are autorul nostru multe idei greșite, nu mai departe de cît la pag. 33 cetim „De abia pusei înse ochiul la „capul de jos al tubului și mă retrăsei speriat, căci stelele îmi pă- „rură de o mărimă grósnică și gata să cadă peste mine.“ Și mai încolo : „Tot uitându-mă mereu mă obișnuii și nu mai avui nici

„o frică de stelele cele mari.“ D'apoi bine, D-le Baltene, se vede că D-ta n'ai cetit chiar de feliu ! Se poate oare să fie cine-vă om cult și să nu știe că stelele se văd în telescoape și în lunete încă mai micî de cît cu ochii goi, adecă numai ca niște puncte luminoase ? Dacă v'ați fi uitat vre o dată la stele prin telescop ori prin lunete n'ați fi scris năzdrăvaniile de mai sus. Pe urmă nu ieră numai de cît nevoie să fi văzut stelele în telescoape, ieră de ajuns să fi cetit măcar o singură cosmografie înainte de a vă apuca de luminat lumea.

La fața 34 cetim : „Indreptînd telescopul încóce și încolo pe „cer, descoperii niște lucruri albicioase, ici și colo, cari *păreau* tot „ca calea lactee și unchiu meū îmi esplică că aceste mari pete albe „se numesc *nebuloase* și că ele ar fi formate tot de stelute.“ Așă dar Dl. Bălțeanu nu știe că sînt *nebuloase* alcătuite din nouri găzoși și de feliu din stele.

La pag. 38 cetim : „Tot observînd mereu cerul, băgai de samă „că unele stele se mișcau din loc și după ce cutrierau un oare-care „spațiu al cerului, se întorceau tot în locul lor după acelaș timp „de călătorie“ Cît despre aceasta, iertați-ne, D-le Bălțeanu, dar nu spuneti adevărat. Pentru a deosebi plantele de stele putea unchiul de care se vorbește în scrierea Dv. să întrebuinteze cu totul alte mijloace, de pilda putea să arate nepotului că stelele văzute prin lunetă se arată ca niște *puncte* luminoase, pe cînd planetele se văd în formă de *discuri* cu lumină slabă. Pentru ca să înțeleagă cine-vă cum își schimbă planetele locul printre stele, trebuie să între adine în cosmografie, se însemne pe hărți cerești locul planetei observate. să discuree ce ieste real în aceste mișcări și ce pricinui de mișcarea pămîntului etc. Despre cele două planete mai apropiete de soare de cît pămîntul, putem arată că sînt cînd mai la proape cînd mai departe de soare și prin urmare că se învîrtesc în jurul lui. Putea deci autoriul să spue că planetele (adecă acele corpuri cerești cari se arată sub formă de discuri, cînd ne uităm la dînsele prin telescoape) se mișcă printre stele și nu-și îngreuea conștiința cu un neadevăr.

La fața 33 mai cetim : „Unchiul îmi spuse că una din aceste „se numește luceafărul de sară, și alta luceafărul de dimineață.“ Bravo, D-le Bălțeanu, dar știți oare că onorabilul unchiu nu ieră tocmai tare în cosmografie, de vreme ce nu știea că planta Venus se arată și ca luceafăr de sară și ea luceafăr de dimineață ? Ieată la ce duce lipsa de cunoștinți : faci pe copii să creadă lucruri neadevărate în loc să te pui singur pe învățat ca să te luminezi. Și Dl. Bălțeanu a fost revizor școlar ! Halal de țară ! Și după ce însu-și D-sa are numai o *spoicală* de cosmografie se apucă de zice la pag. 34 : „...ba încă unii oameni cari au învățat puțină carte „adecă numai o spoelă se tem că pămîntul nostru are să se cioc-

„nească cu cometa și că o să ardem toți de vii cu pământ cu tot. „Dar or-cine s'ar gândi cît de puțin asupra lucrurilor n'ar avea de „ce să se teamă.“ De ce nu și-a amintit autorul nostru de vorbele evangheliei: „Vezi gunoii din ochiul fratelui tău și birna „din ochiul tău nu o vezi.“ Chiar și în bucata citată prea liniștit se arată și prea gluma i se pare întîlnirea unei comete cu pămîntul. Dacă masa cometelor ieste mică (deși a unora ie destul de respectabila), dar gazurile ce se află într'nsele fiind arzătoare ori rele pentru resuflare, întîlnirea ar putea să ne facă nu puțină supărare.

Lăsăm pentru astă dată de-o parte părerile ciudate ce are Dl. fost revizor în multe alte privinți și sfișim, dar în treacăt amintim că în lecția despră floare am văzut o greșală, anume la pag. 26 colona a doua unde spune că virful tecei mici și verzi din floarea salcîmului se chiamă *pistil*, pe cînd în adevăr se chiamă *stil*, iar pistil ieste teaca întregă.

Daună-zi am vorbit de Dl. *Belortu*, director la o școală din Roman și am arătat lipsă desăvirșita de cultură ce are, acuma din fericire ne-a căzut în gabă un fost revizor școlar și actual director de pensionat. Credem că Dl. ministru Sturza, uitînd pentru cit-va cercetarea opiniilor mai mult ori mai puțin socialiste ale profesorilor din județul Ilfov, se va îngriji de țescherelele ce poate îmfațoșă Dl. Eniu Bălțeanu și poate și de gradul de știință ce dovedește prin lucrările-i publicate în „Lumina pentru toți“ (Se vede că-și păstrează monopolul întunerecului numai pentru D-sa și pentru ai D-sale.)

Mordax.

Ieste sau nu Dumnezeu? *

(Urmare)

Camille Flammarion își arată în scurt mersul demonstrației ce a dat pentru existența lui Dumnezeu. Pentru a face pe cetitori să judece mai cu ușurință răspunsul nostru publicăm aici încheerea lui Flammarion.

„Să arătăm pe scurt argumentația noastră. — Am dovedit mai întăiî hotărînd nodul problemei că studiu de căpetenie are de scop să ne facă a deosebituterea del

*) Vezi No. 1, 2, 3, 4, 5... an. IV „Cont.“

materie, și a află dacă în natură materia iese stăpîna puterii orî din potrivă dacă puterea domnește asupra materiei. Afirmările materialilștilor ni s'aŭ părut chiar de la început cu desăvîrsire fără temeiu și numai curate petiții de principiu (solfisme) ușoare de demăscat.

„Cercetarea noastră în privința rolului puterii în natură a început prin panorama măririlor cerești. Am văzut că în întinderea fără margini a spațiului, lumile se cîrmuesc de lege, de o lege matematică, și că armonia mișcărilor cerești, rodnicia astrelor, păstrarea ființelor viețuitoare pe planete, viața și frumuseța în univers... se datoresc îndeplinirii acestei legi. Materia inertă ne pîrîndu-ni-se în stare a înțelege și a aplică calculul infinitizmal, am tras încheiere că regula numerică a organizației astronomice se datorește unui spirit, mai pe sus fără îndoială decît al astronomilor cari aŭ descoperit formula acestor legi. Argumentele ce aduc în potriva noastră și-aŭ ruinat singure copilăriile lor.

„Cercetînd legile ce cîrmuesc combinațiile chimice, rolul geometriei și algebrei în fenomenele atomelor, puterile ce stăpînesc fenomenele lumii neorganice și regulează călătoriile atomelor, armonia ce aflăm în vibrațiile luminei ca și în ale sunetului, și întăiea trezire a puterii organice în lumea plantelor, am dovedit că pe pămînt ca și în ceriŭ o inteligență necunoscută regulează aleătuirea lumii, iese mărețiea și frumuseța acestiea.

„Acestei hotărîri a teoriei adevărate despre raporturile între putere și materie i-am pus ca epigraf vorba veche a Pitagorenilor : Numerele cîrmuesc lumea.

„Apoi pătrunzînd în împărățiea vieței, ne lovi mai întăiŭ unitatea în care toate ființele sînt cuprinse. Substanța ființelor ne-a părut că nu iese a lor ci că trece neîncetat de la una la alta, aierul fiind mijlocitoriul organizației vitale a planetei noastre. Resuflarea și hrănirea ne-aŭ arătat solidaritatea ce leagă plantele cu animalele. Trupul omului ni s'a arătat prefăcîndu-se neîncetat. Fenomenul circulației materiei a dovedit că trebuie

să fie numai de cît în fie-care ființă o putere lăuntrică care iese vieața, numai ast-feliu se înțelege permanența organismelor. Această putere organică nu poate să se împărtășească de cît prin generație. Arătînd cele de pe urmă euceriri ale chimiei organice am văzut că și acestea ne întăresc în ideea ce ne-am făcut despre putere cînd am cercetat rezultatele fiziologiei.

„Apoi trecînd di'ncolò de vieața de acuma, la începutul ființelor vii pe pămînt, spiritualismul ni s'a arătat din ce în ce mai trebuitoriu și mai adevărat. Am pus față în față presupunerea veche materialistă a facerei lumii cu cea nouă, și am aflat că nu se deosebesc una de alta și că sînt neîndestulătoare. Tot această cercetare ne-a dus la generațiile spontanee, problemă încă nedeslegată. Punctul de căpetenie al întrebărei a fost să vedim că dacă s'ar organiza materia însă-și fără de amestec străin, teologia naturală n'are de temut, și că puterea diriguitoare iese numai de cît de nevoie chiar și atunci. Am mai văzut, peste acestea, că nu înși-și învățații cei de frunte pun teoriile lor în potriva lui D-zeu, ei niște ucenici neîncercați: Vom crede că speciile se nasc prin schimbare din altele ori că sînt făcute fie-care în deosebii;—legea tot domnește. Și cît despre om am văzut că locul lui deosebit în natură îl datorește mai puțin caracterelor anatomice de cît puterii de a cugetă privită în însușirea iei de a înaintă și de a raționă.

„Acestei cercetări despre vieața pămîntească i-am pus ca epigraf următoarea zicere de frunte a lui Aristotel: Sufletul face și organizează trupul vietuitoriū.

„Dar mai ales în om am aflat lămurit că puterea iese fără îndoială stăpîna materiei. Cercetînd crieri am nemicit închipuirea înșelătoare ce-și fac metafizicii cari desprețuesc laboratorul și diseecția și cred că țin natura într'o difiniție; am arătat ce raport este între crieri și între cugetare, și am spus că alcătuirea crierilor, forma mărimea și greutatea lor nu sînt fără nici o înriurare asupra sufletului. Atunci din fiziologie a ieșit ade-

vărul înriurirei sufletului asupra crierilor. Presupunerile ce se fac pentru a asămăluî cugetarea cu o secrețiune a materiei crierilor ori cu o mișcare de nervi, s'a arătat cu slăbăciunile lor. Am văzut că sufletul trebuie să existe, cercetînd pînă și nebunia. Geniul a fost pentru noi cea mai înaltă manifestare a însușirii de a cugeta.

„Personalitatea omenească s'a arătat mai apoi în toată puterea ieî. Am văzut ca ființăm în adevăr și nu sîntem numai o însușire schimbătoare a substanței crierilor. Sufletul ne-a arătat cu tărie unitatea și personalitatea ce-l caracterizază. Nepotrivirea între această unitate și între multiplicitatea mișcărilor particulelor materiei nervoase: și mai ales nepotrivirea între identitatea permanentă a sufletului și între schimbarea neodihnită a particulelor ce alcătuiesc crieriî, a nemicit presupunerea materialistă. În deșert s'a apărut: am dovedit că toate explicațiile ce le scoate înaintea sînt nemică față cu faptele însemnate de conștiința noastră, ne afirmă.

„În sfîrșit pentru e nemicî pără în temelie pretenția ciudată și tristă a celor ce spun că materia cîrmuește pe om, am discutat întemeindu-ne pe fapte și pe pilde, dacă iese ori nu adevărat că vroința și individualitatea ar fi numai niște închipuiri, dacă iese adevărat că judecata și știința atîrnă de la hrană. Exemple istorice de vroinți puternice și de caractere tari, de curaj, de statornicie, de virtute aû zdrobit cele din urmă împotriviri ale materialismului contemporan, și aû arătat că însușirile intelectuale și morale nu fac parte din chimie, și că spiritul locuește într'o lume deosebită de a materiei, mai pe sus de turburările și mișcărilor trecătoare ale lumii fizice. Sufletul nostru n'a îngăduit ca demnitatea omenească, libertatea, principiile sfînte despre bine, frumos și drept să fie îngropate în haosul presupunerii materialiste.

„Acestei declarații a drepturilor sufletuî i-am pus ca moto: Sufletul iese forma trupuluî, și o cuprinde în act și în putință.

„În a patra parte am tras urmările firești din cele

spuse și le-am complectat prin ideile noastre asupra menirei lucrurilor și ființelor. Am cîntărit greșala și caraghiozlicul celor ce cred că toate aū fost făcute pentru om și greșala celor cari nu primesc nici un plan în natură. Legile organizatoare ale vieței, alcătuirea minunată a organelor și a simțurilor ne-aū dovedit că iese o pricină inteligentă a întemeierii vieței pe pămînt. Presupunerea că ființele vii s'aū format prin lucrarea unei puteri instinctive universale, presupunerea că speciile se transformă, departe de a nemici idea despre D-zeū creatoriul, lasă neatinsă înțelepciunea și puterea lui ! Și ast-feliū planul naturii se dădu la iveală prin alcătuirea ființelor viețuitoare.

„Planul naturii s'a arătat și mai lămurit prin faptele instinctului la animale, și creația ni s'a arătat săvârșită cu măreție prin legi cari o fac să dureze.

„Dar în timp ce D-zeū ni se arată cu mai multă tărie, problema generală a menirei lumii ni s'a arătat mai întinsă și mai înfricoșată, nemicnicia noastră față cu dînsa s'a dat pe față, și ast-feliū firește scrierea noastră ne-a adus la locul de unde am plecat : să arătăm greșala ateismului și a superstiției religioase.

„Cercetarea cauzalității a avut ca epigraf titlul scrierei fizicului și filosofului vestit Oersted : *Spiritul în natură*.

„Puterea spirituală ce trăește în esența lucrurilor și cîrmuește lumea în părțile nemărginit de mici s'a arătat ast-feliū pe rînd în lumea stelelor, în lumea neorganică, în lumea plantelor, în lumea ființelor însuflețite și în lumea gîndirii. Credem că observatoriul einstit a căruia mînte nu-i turburată prin nici un sistem, va fi înțeles în această înșirare a celor mai nouă rezultate ale științei contemporane, afirmarea neîncetată că puterea domnește asupra materiei. Sintem cu desăvârșire încredințați că D-zeū i s'a îmfațoșat mai mare și mai curat de cît ori-ce chip simbolic și dogmatic, și că lumea, realizarea tainică a unei singure cugetări, i s'a arătat mai nemărginită și mai frumoasă. Universul s'a desvoltat în rea-

litatea-î, ca darea pe față a unei singure idei, a unui singur plan, a unei singure voinți. De ar putea această priveliște a vieții veșnice a naturii în D-zeu, să îndepărteze din suflete greșelele ce samănă materialismul în toate părțile, și să ne întărească mințile în iubirea curată pentru adevăr. De s'ar pătrunde spiritele noastre din ce în ce mai mult de frumuseța ce se arată în natură, și să se sfințească în bine, înțelegînd mai adînc lucrarea dumnezească, făcîndu-și idee mai dreaptă despre venirea spiritului nostru; cunoscînd locul nostru pe pămînt față cu totalitatea lucrurilor, știind în sfîrșit, că mărirea noastră stă în a ne înălța neconținut prin cîștigarea averilor nepieritoare ale lumii inteligențelor!“

Acuma după ce am pus înaintea cetitorilor chiar închierea lui C. Flammarion, socot că nu ne vor învinovăți că ascundem dovezile puternice ce s'ar crede că acest autoriu aduce.

Să cercetăm deci spusele acestui apărătoriu al lui D-zeu. Pentru scurtare înse, dacă la unele din dovezile lui vom fi respuns în altă parte, acumă vom trimete acolò.

Toată înlănțuirea de dovezi se întemeează la dl. Flammarion pe presupunerea că *puterea iese ce-va deosebit de materie*. Această credință o primește autoriul nostru fără să-și dea osteneală să o dovedească cum-vă. O dată ce-și dă voie a admite că pe lângă materie iese ce-vă neînțeleles numit putere, apoi foarte firește urmează să creadă și în ființa unui spirit deosebit de materie pentru a-și explica fenomenele psihice și mai pe urmă și într'un d-zeu care să cîrmuească puterile celelalte.

Asupra acestui punct că în adevăr știința ne dovedește cum că puterea nici nu există am vorbit de multe ori și anume în „Ce știm despre lume?“ în anul I-iu al „Contemporanului“, în critica „Introducerei în Metafizică“ a lui V. Conta, în articolul „Ieste spiritul ce-vă deosebit de materie?“ în anul al III-lea și în sfîrșit chiar în articolul de față, ce-vă mai în urmă. Prin urmare ar fi de prisos să repet aice cele spuse.

O dată ce nu iese putere, firește că n'are de unde să domnească peste materie și toate cele spuse de dl. Flammarion rămân numai bucăți de literatură, une-ori foarte artistic serise. Fizica contemporană nu îngăduie de felii presupunerea că puterea ar fi ce-vă deosebit de materie; trebuie să fie cine-vă filosof, și încă lipsit de cunoștinți în ale fizicei, pentru a nu vedea cum toate fenomenele se reduc la materie în mișcare în spațiu și cum închipuirea că sînt felurite ori numai una singură iese o remășiță din modul de a judecă al selbategilor.

A doua greșală a lui Flammarion iese chipul ciudat cum înțelege legea. Mi se pare lucru de tot ușor de priceput că legile fizice, chemiei, astronomiei, etc., nu sînt altă ce-vă de cît formularea chipului cum se petrec fenomenele în privința legăturii între dîneze, tăriei etc.. Așa, de pildă, observînd că toți corpii se pot împărți în particule foarte mici, zic *corpuri sînt divizibili*. Ieste aice vre-o lege care stăpânește materia? Dacă cercetez cum cad corpii și aflu că *spațiile străbătute de un corp în cădere sînt proporționale cu pătratul timpului întrebuintat*; ce iese aice altă ce-vă de cît constatarea că lucrurile se petrec în cutare ori cutare chip? Metafizicii inse aș găsit că legea cirmuește fenomenele, aș personificat legea, aș făcut di'ntr'însa o putere mai pe sus de materie și la urma urmei aș ajuns să zică despre Dumnezeu că iese *legea legilor*. Nu s'au mulțumit cu atîta au personificat și *numerele* și ne spun că numerele stăpănesc lumea!

Sîntem în drept a întrebă pe dl. Flammarion sașu pe alții cari se unesc în idei cu d-sa: De ce nu presupun că legile urmează din proprietățile neștrămutate ale materiei? Mai ales avem acest drept cînd știm că aceasta iese părerea ce urmează firește din cercetările științifice moderne.

(Va urma).

I. Nădejde.

Credințele religioase la Romîni.

Orî-ce credință, orî-ce religie, nu îe, cum s'ar crede la întâiea gîndire, o fantazie, o aiurare sau o șarlătanie a unuia orî a cîtor-va oameni. Orî ce religie are o evoluție a cărei rădăcinî se pot urmări pînă peste sute de generații, și adesea îe rodul simțirilor, nevoilor, și gîndirilor acestora. Pentru a avea o idee dreaptă despre formarea religiilor, știința sociologică a cercetat credințele și obiceiurile selbatecilor de a-zî, cercetare cu atîta mai folositoare cu cît aceștiea nu staū la acela-și nivel intelecual, cum am văzut din articolele d-rului Letourneau. Așă de ex. Australienii orî Bojesmanii de abiea sînt cu mintea mai pe sus de animale, pe cînd Eschimoșii orî Taitenii sînt cu mult mai înnaintați de cît cei di'ntăiū și ne arată o stare mijlocie între selbatecii primitivi și între civilizații de a-zî. A mai ajutat la limpezirea acestei chestii și arheologia, căci cercetarea mormintelor din feliurite epoce cît și desgropările idolilor și a altor lucruri ne arată credințele unor popoare ce aū trăit cu sute de miî ani înnainte, credinți cari samănă cu ale selbatecilor de a-zî. Pe aceste două căi se poate vede începutul și mersul religiunilor ce au stăpănit și stăpănesc încă omeniea. După cum paleontologia slujește la complectarea anatomiei comparate și pentru a arată evoluția formelor animale și vegetale, tot ast-feliū arheologia împreună cu credințele selbatecilor de a-zî ne dă evoluția religiilor și credințelor.

Dezvoltarea credințelor religioase a fost ce-vă neînlăturat pentru mintea omenească, dar nu îe mai puțin drept că acestea au înjugat și înjugă încă omeniea și că dacă la început au fost semn de propășire și de covîrșire intelectuală asupra celorlalte animale, acuma, sînt numai o nenorocire și în mîna șarlatanilor o armă puternică pentru a ținea poporul neluminat înjugat veșnic la carul nevoiei și al robiei. Pentru a putea combate credințele și superstițiile religioase trebuie să le cunoaștem noi însi-ne.

și ast-feliu vom avea idee despre starea sufletească a poporului.

În lucru anevoios a spune cum s'a iscat la om simțul religiei, dar din observările citate mai sus tot se poate formă o idee aproape sigură.

H. Spencer dovedește că animalele pot deosebi ceea ce iese viu de ceea ce nu iese, și cu atât mai mult omul trebuie să fi putut face această deosebire. Numai mai târziu, când fantazia a început a-î fi mai puternică, când a început omul a avea cunoștință de lucruri de cari nu-și putea da samă, adică nu le putea explica, numai atunci a fost tirat a-și formă niște explicații închipuite cu totul protivnice realității, dar cari lui i se păreau reale. Și iată cum : Visurile în mare parte au fost izvorul tuturor reuțărilor. Selbatecul după o zi plină de chin în care nu găsește nimic de vînat, adoarme ; în vis vede vînaturi nenumărate, le prinde, se desfată și se ospătează, dar la trezire nimic nu-î în jurul lui ; ba mai mult, foamea ie mai puternică de cît înainte. Cu toate acestea care trebuie să fie nedumerirea lui cînd știe că a mîncat vînat ? Acela-și lucru se întîmplă și la copii, cînd visază cofeturi sau jucării și îndată ce se trezesc încep a bojbăi și a plînge că nușcine le-a luat bunătățile. Selbatecul visază că a fost la vînat cu arcul ori la pascuit cu undița și cînd se deșteaptă femeea ori cei ce sînt pe lîngă dînsul îi spun că nu a fost nicăeri ; dar iel știe că a fost, că a văzut toate acele lucruri, că arcul său toporul a fost cu iel, toate acestea trebuie să și le explice într'un feliu. Aceste lucruri îl împing a crede că are în sine încă pe un altul care vede lucrurile ce i se arată în vis și își zice : „Cînd sînt treaz *dublul* stă în mine, iar cînd adorm pleacă. Tot ast-feliu și arcul și toporul și vînatul au în ie-le cite un *dublu*, care le poate părăsi.“ Umbra pe care o au atât ființele vii cît și celelalte lucruri, îl întărește și mai mult în această explicație și cu atîta mai mult cu cît umbra noaptea părăsește lucrurile.

Multe fapte dovedesc că umbrele au jucat rol

însemnat în însuflețirea lucrurilor din fire. Astăzi încă, poporul crede că dacă unui om i se va măsură umbra și dacă măsura va fi pusă în zidiu, omul va muri. Vra să zică umbra ie luată drept suflet.

Alt fapt, copii cred că umbra ie vie; adese îi vezi infurieți în potrive umbrei, strigînd să fugă, daŭ cu picioarele în ȧea și o alungă să nu vie după dîniŭ, ori dacă mîncînd ori bînd privese umbra strigă să nu bea ori să nu mînce și ȧea.

Observările făcute asupra evoluției minții copilului pot aduce pînă la un punct lămuriri asupra evoluției minții omenești; după cum observările embriologiei aduc lămuriri asupra evoluției ființelor.

Și așa ideea că fie-care lucru are ce-vă asemănătoriu cu *dublul* omului încetul cu încetul se hotărește, se limpezește în mintea selbatecului și cu chipul acesta se naște ideea de spirit, de duh; și ȧeată-l pe selbatec cum însuflețește natura întreagă. Această însuflețire a tuturor lucrurilor din fire se chiamă *animism*.

Ne vom încercă să căutăm ce urme din această perioadă găsim la Romîni; căci știut ȧe că de și religiea nu stă locului și, deși încet, tot se schimbă, lasă ȧnse în dărăpt mulțime de urme. Poporul primește credinți nouă, dar leapădă foarte cu anevoc pe cele vechi. Ca urme de animism la Romîni putem cită mai ȧntăiŭ povestea Sf Vineri.

Ie cam așa: O femeie a fierț cămeși ȧnspre Vineri. Intr'un ȧrziŭ vede că vine o babă ȧmbrăcată în alb și ȧmprobodită cu ștergariŭ alb: ȧeră sf. Miercuri. Cum ȧntră, zise femeiei să ȧntoarne toate lucrurile din casă cu susul în jos, căci alt-feliŭ are să fie reŭ, că de va veni sf. Vineri o fierbe de vie. Femeea a răsturnat toate lucrurile afară de opaet pe care l'a uitat. Pe la miez de noapte veni sf. Vineri și ceru să-i deschidă ușa, femeea nu voi, atunci ȧea ȧncepă a chieama toate lucrurile pe nume: „Saŭ cociorvă și-mi deschide“, „Nu pot că-s răsturnată,“ „Saŭ ceaun de-mi deschide“, „Nu pot că-s

întors" și așa chiemă toate lucrurile ne rînd și toate res-
punseră că sînt întoarse. La urmă chiemă pe opaș să-
deschidă, acesta singur rămăsese neîntors, dar cînd sări
se resturnă de pe prichiciul hornului și se strică. A-
tunci Sf. Vineri zise: „De-ai făcut din capul tău, bun
cap ai avut; dar de te-a învățat cine-vă, bine ți-a priit.“

De aice se vede, cred, foarte lămurit credința popo-
rului că lucrurile sînt însuflețite de vreme ce la chie-
marea unui spirit mai puternic pot îmbla și vorbi. Altă dova-
că la poporul Român sînt urme de animism, ieste datul
de pomană. Căci nime nu crede că va găsi mîncările
hainele sau luminările ce le dă de pomană, ci duhul a-
cestora. Cît li-i de înrădăcinată credința te convingi auzind
cu ce foc îi spun: „Tot luminare să-ți dai de pomană.“ etc.
Cu ce mulțămire nu-ți spune unul care a făcut un pod,
orî o fîntînă, că le face să le aibă pe ceea lume, firește nu
chiar pe acestea ci numai duhul lor.

Mai ales în poeziile populare găsim exemple din cari
se vede că poporul crede sau a crezut lucrurile însufle-
țite. Putem zice cu siguranță că mai degrabă le crede
de cît nu; căci alt-feliu nu se pot explică o mulțime de
alte fapte. Ieată cite-va culegeri de cîntece populare.

MAICA BĂTRÎNĂ. *)

Dunăre, Dunăre
Drum fără pulbere
Și fără de hăugaș
Trup mult drăgalaș
De-ai fi vorbitoare
Și îndatoritoare
Ieu că te-ași ruga
Și te-ași întreba
De-un Drăhîu al meu
Ce l'am perdut ieu

.
.

Dunărea privea

Și așa grăea
Măicuță bătrîna,
Cu briul de lînă
De lînă seină
De păr de cămila,
Și de l'am văzut
Nu l'am cunoscut
Dar tu să te duci
În colô s'apuci
La sora mea ceață
Ce acum se înalță
Că ie mai mare
Mai înneacătoare
Și 'ntunecătoare
Poate l'a văzut

*) Trebuie să fi fost dragă sau populară dragă și dl. Burada a auzit drăhîu.

Și l'a cunoscut

Cea ceată
Negureată
Din Gură 'i grăea
Și așa zicea :
Măicută bătrîna
etc.

De aice se vede limpede că Dunărea ie crezută în-
suflețită și chiar că poate grăi decî, un pas cătră antro-
pomorfism, chiar și negura ie însuflețită și încă mai pu-
ternică de cît Dunărea.

BRADUL ȘI TEIUL *

Două lemne mi se certă
Ne încetat sfadă-și cătă
Teiul

Și Bradul.

Bradul la Teiū că privea
Și din gură așa 'i grăea :

Teiule, Teiule,
Buturugosule,
Tu frunzosule,
Măi mare sînt ieū
Peste capul tăū

Teiul la Brad privea
Din gură așa grăea :
Bradule, Bradule,
Tu, înaltule
Nodurosule

STEJARUL ȘI CORNUL **

Frate, frate de stejar !
Lasă-mă să taiū un par
Să-mi fac osie la car,
Frățieare Romînaș,
Voios parul parul da-ți-l'ası

Cornule ce nu te 'ndoi
De-o creangă să te despoiu
Să-mi fac prăjină de boi
Frățieare Romînaș
Creangă lungă da-ți 'o ași

*) Burada călătorii în Dobrogea.

*) V. Alexandri, poezii populare.

Din poeziile citate se vede cum copacii sînt crezuți însuflețiți. Deși acuma această credință nu ie așa de întemeiată, sigur înse că a fost mai de demult, de vreme ce găsim asemenea urme.

În povești se spune că zmaul cînd vine a casă azvîrle buzduganul de departe, acesta deschide poarta și se pune singur în cuiu. Se mai zice că ie păcat de lăsat spinii în gard, căci vîntul bătînd se lovește și se vaită. Vedem însuflețirea fenomenelor atmosferice. De asemenea lelele sînt niște vînturi însuflețite cari pot luă oameni. Curcubăul încă ie însuflețit de vreme ce poporul crede că se pleacă și bea apă.

Animismul, deși sub formă inconscientă, ie încă puternic la poeți. Iei vorbesc cu toate elementele firei; pe toate le înțeleg, sau mai bine poetul însușește sentimentul său firei întregi. Nu-i mai puțin adevărat înse că poetul înfrumusețînd acest animism inconscient cu fantazia-i bogată ne face să simțim împreună cu dînsul, și adese noi, oamenii iubitori de realitate, plîngem sau rîdem împreună cu poetul care poate așa de minunat însufleți firea. Fantazia cu care îmbrobode firea întregă ne învăluie și pe noi, căpătăm cum am zice, *fantazia prin molipsire*. Și așa pentru un moment uităm realitatea și ne ducem cu dînsul în lumea fantaziei. Să privim cîteva poezii de ale lui Eminescu :

C E T E L E G E N I C O D R U L E ?

Ce te legeni codrule
Fără ploae fără vînt
Cu crengile la pămînt ?
De ce nu m'ăși legăna
Decă trece vremea mea.
Ziua scade, noaptea crește
Si frunzișul mi-l rărește.
Bate vîntul frunza 'ndungă
Cîntăreții mi-i alungă,
Bate vîntul di'ntr'o parte
Iarna-i ici, vara-i departe
Si de ce să nu mă plec,

Dacă paserile trec !
Peste vîrf de ramurile
Trec în stoluri rîndurile
Ducînd gîndurile mele
Și norocul mieu cu iele.
Și se due pe rînd pe rînd
Zarea lumii 'ntunecînd.
Și se due ca clipele
Scuturînd aripele
Și mă lasă pustiit
Vestejit și amorit
Și cu doru-mi singurel
De mă 'ngîn na mai cu iel !

Poetul descrie așa de minunat tînguirea codrului în cît uităm neînsuflețirea acestuia și mintea ne ie învăluită de jalea ce codrul pare că simte văzîndu-se desbrăcat de podoaba-î, părăsit de toți și zbuciumîndu-se numai cu dorul.

REVEDERE

Codrule, codruțule,
Ce mai faci draguțule ?
Că de cînd nu ne-am văzut
Multă vreme a trecut,
Și de cînd m'am depărtat
Multă lume am îmblat
Ia ieș fac ce fac de mult :
Iearna viscolul ascult
Crengile rupîndu-le,
Apele astupîndu-le
Troenind cărările
Și gonind cîntările.
Și mai fac ce fac de mult
Vara doina mi-o ascult :
Pe cărarea spre izvor
Ce le-am dat'o tuturor,
Umplîndu-și cofeile
Mi-or cîntă femeile.

Codrule cu riuri line.
Vremea trece vremea vine,
Tu din tînar precum iești
Tot mereu întîneresti.
Ce mi-i vremea cînd de veacuri
Stele-mi scîntee pe lacuri.
Că de-i vremea rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunza-mi sună,
Și de-i vremea bună, rea,
Mie-mi curge Dunărea.
Numai omu-i schimbătoriu
Pe pămînt rătăcitoriu,
Iear noi locului ne ținem
Cum am fost așa remînem :
Marea și cu riurile
Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele,

Și cu această poezie poetul ne farmăcă, uitam realitatea și pătrunși de jale privim vieța-ne scurtă și mereu schimbătoare, față cu natura veșnică, care deși nu stă locului tot înse schimbarea ieși față cu a noastră e nesimțită. Simțim soarta noastră ticăloasă față cu fală măreață a codrului.

*„Nu mai omu-i schimbătoriu pe pămînt rătăcitoriu ;
iar noi locului ne ținem cum am fost așa remînem :*

Și cum putea omul să nu-și închipue natura însuflețită, îndată ce avu mai multă minte și fantazie de cît celelalte animale ? Închipuți-vi-l față cu natura furioasă. Privind ceriul care din senin și vesel se preface în negru și furios ; vîntul mină nourii cu furie, parcă se fugăresc între ieși ; fulgerele împestrîțază ceriul din toate părțile, săgeți luminoase îi trec pe di'nnaaintea ochilor, bubuituri

grozave îi ieau auzul ; copacii se bat învrăjbiți unul cu altul ori creangă cu creangă, unii sînt răstogoliți la pămînt. Apa cade în șiroaie, șerpuiind pe pămînt. Și în fața unui asemenea tablou omul așa de mic, așa de nemernic putea să nu-și închipue elementele însuflețite, puternice și furioase ?!

(Va urma)

Sofea Nădejde.

Kr. Nyrop:—M. Gaster. Literatura populară română.

În ultimul număr al revistei trimestriale "*Romania*" consacrată studiului limbilor și literaturilor romane cetim următoarea critică pe care o traducem în întregime :

În Olanda, Germania, Suedia și Danemarca s'a scris de multă vreme istoria amănunțită ale literaturilor populare. Mone (1838), de Gövres (1807), de Baekström (1845-48) și Nyerup (1816).

Asupra țărilor romane nu ieră până mai dăunazi decit cartea lui Ch. Nisard (1854, a 2-a ed., 1864), dar ieată că România ne dă două scrieri prin care putem studia în chipul cel mai complet treptata dezvoltare a literaturii române. În vorba de scrierea d-lui Hîjdău : *Cărțile poporane ale Romînilor în secolul al XVI* și de sus citata carte a d-lui Gaster.—Aste două scrieri fac mare cinste agerimei și erudițiunei autorilor lor și sînt dovadă de dezvoltarea vieții științifice în tînărul regat. Mulțamită ostenelelor ilustrului Titu Maiorescu, lumea începe a se lepăda de gîrgăunii latinismului și a se îndeletnici cu știința fără gînduri ascunse.

Dl. Hîjdău a publicat o bogata culegere de scripte populare din veacu al XVI-lea și al XVII-lea și le a însoțit cu comentarii filologice și literare ; în fruntea acestei frumoase publicații ieste o : *Ochire asupra cărților poporane*, însemnată din mai multe puncte de vedere, dar vroind a vorbi altă dată despre întreaga lucrare a d-lui Hîjdău îl voi lasa de o parte și mă voi îndeletnici, de astă dată, numai cu cartea d-nului Gaster.—În o scriere de mare interes, trătînd un subiect cu totul nou și scrisă cu cea mai mare băgare de samă. Autorul desfășură înaintea noastră întreaga literatură a poporului și ne dă pentru fie-care text, ca să zic așa, istoricul, arătîndu-ne originea și șirul traducerelor prin cari a trecut înaintea de a se talmăci în românește. Sarcina nu ieră u-

șoară, căci autoriul a trebuit să răsfoiască cu de-amanuntul literatura slavă și grecească pentru a găsi originalele de pe cari s'aun tradus în românește; și multe din texturile romine sînt numai manuscrise, ceea ce a întîrzieat și stavilit cercetările sale. Cu toate acestea dl. Gaster a învins toate greutățile și a știut să-și arate adîncele-i cercetări, fără a obosi cetitorul cu bogata-i eruditie, ascunsă cu modestie în note. (1)

Dl. Gaster și-a împărțit subiectul în trei părți: literatura estetică (romantică), literatura etică și literatura religioasă. În partea întâia romanele și zvoanele; în a doua fabulele, proverbele și gicitorile; și în a treia legendele, minunile, cîntecele de stea și cărțile de farmeci. Această clasificatie care de sigur nu ie nici mai bună, nici mai rea decît multe altele, iese ușoară de înțeles și practică. Și alta ce putem cere unei clasificatii artificiale.

Literatura estetică:—*Alexandria*. (p. 7—31): legenda lui Alexandru ie mai veche și mai respîdită din cărțile poporane romine; iară cunoscută prin veacul al XVII și pare a fi tradusă din vr'un text slav, care se trage din Pseudo—Callisthenes. Vorbînd de Gog și Magog (p. 30) autoriul ne trimete la Winer; mai înainte de toate trebuia să luăm în samă cercetările d-lui A. Graf din cartea sa *Roma nella litteratura del medio evo* (II, 507—63).—*Varlaam și Ioasar* (p. 32—53) se găsește în mai multe traducții, toate de pe originale slave.—*Syndiva*. (p. 54—77) din potrivă a fost tradus din grecește, dar toate observațiile autoriului (p. 63) asupra raportului reproducțiilor europene între dînsese, în mare parte sînt cu totul greșite. Iată ce spune dl. Gaster: „Baza tuturor reproducțiilor europene este traducțiunea cea evreească de pe „la anul 1250. Din aceasta a făcut un monah, Dom Iehan, una „latinească, și Hebers o traducțiune franceză sub titlul „Dolopathos“ „(secolul XIV). Din o altă traducțiune franceză s'aun făcut cele „alte reproducțiuni. (romanele „les Sept Sages“...), etc.” Cîte afirmări atîtea greșeli, ne pare rău că dl. Gaster nu a cunoscut articolul d-lui G. Paris (*Romania* II, 481—503).—*Bertoldo* (p. 78—91) își arată prin însuși numele său origina-i italiană, dar dl. Gaster crede că seacăstă lucrare nu a venit de a dreptul în România ci a trecut prin o traducție greacă populară. Cetești cu mare plăcere acest capitol, diferitele chestii privitoare la legenda lui Solomon și Morolf sînt foarte bine arătate. La p. 89 ie vorba [și la paginile 83, 110] de povestea fetei care trebuie să se

(1) Cu toate acestea autoriul vorbind de sine în precuvintare nu pică de loc în păcatul modestiei și zice (p. VII): „Modul nostru de a considera și „studia literatura populară, se deosebește într'un mod fundamental de toate cercetările analoage făcute în alte limbi.“ Și cu toate acestea dl. Gaster a urmat și iel metoda tuturor celor cari se îndeletnicesc astăzi cu aceleași studii. (*Nyrop*)

înfățișeze nici îmbracată nici dezbrăcătă, nici pe jos, nici călare, etc : pe lângă indicațiile bibliografice ale d-lui Gaster asupra poveștilor cari se asemănă cu aceasta, s'ar putea adăugi încă multe altele : voiți aminti numai pe : Cerquand, *Contes Basques* No. 73 ; Bondsen, *Svenska folksagor*, No. 71 ; Asbjornsen, II No. 8 ; *Revue des langues romanes*, III, 402 și *Romania*, X, 27. Același lucru îl mai găsim în Sagase ca săvârșit de celebrul Viking Regnar Lodbrog și de Kraka—*Halima*. (p. 92, 103), adunătură de povești scoase unele din *O mie și una de Noapți*, altele din o mie și una de zile și traduse pe la sfârșitul veacului trecut din limba greacă populară. Dl. Gaster amintește tot o dată de altă colecție de povești publicată în 1881 sub titlu : „*O mie și una de zile*“ dar care nu are a face, întru nimic, cu Halimaua. Din cele trei povești ce cuprinde această colecție, numai una ie de interes mai general, ie traducerea poveștii lui *Bovo d'Antona*. (1) Ar fi de dorit ca vr'un învățat să urmeze și să completeze frumoasele cercetări ale d-lui Pio Rajna, studiind în parte trecerea poemului lui Beuve d'Haustone și înțiruirea ce a avut asupra literaturilor din veacul de mijloc. Ie unul din cele mai frumoase subiecte. Trebuie să se cerceteze pe de-o parte *Sir Bevis* și *Bevens Saga* (2) și din altă parte versiunile italiene și formele orientale cu cari sînt în legătură, povestea rusească care pare luată de pe un original gree (3) apoi povestea evrească care datează de pe la 1501, și ie origina probabilă a versiunii românești.— *Archir* și *Anadam* (p. 104—113) ie traducția unei cărți populare slave, se trage din una din poveștile cuprinse în *O mie și una de nopți* (ed. Habicht, XIII, 86).— *Ghenoveva* (p. 114—25) ie tradusă de-a dreptul din franceză și nu ie de mare interes : ne-ar fi ușor să cităm mai multe greșeli mici din introducția explicativă a autorului. In ceea ce privește povestea amintită la p. 125 *Fata fără mîini*, trebuie să ținem samă de notele d-lui E. Cosquin [*Romania*, X, 550) și Prato [*ib*, XIII, 156) : comp. Baeckström, III, 108. — *Iliodor* (p. 126—8) ie traducerea „*Aetiopicelor*“ și nu există decît în manuscris.— *Filerot* și *Autusa* (p. 129—31) ie reproducerea romanului gree *Érotocritos* al lui Vincenzo Cornaro.— *Dracul și femeea* (p. 132—37), nu ie alta decît Belphegor al lui Machiavel.— *Floarea Darurilor* (p. 139—59) traducerea unei culegeri grecești : „*Ἀνθος τῶν χαρτιῶν*“ tipărită în Veneția la 1675, ie o amestecătură de maxime, legende, povești etc, scoase în mare parte, din *Physiolo-*

(1) Din toate romanele cavaleresti ale veacului de mijloc numai două au străbătut în România ; *Beuve d'Haustone* și *Ugeru Danezul*, și încă traducerea celui din urmă ie nouă de tot (1848) ; com. Gaster p. 146.

(2) Publicată de dl. Cederschild în *Tornisögur Surlandha*.

(3) Comp. Rajna. *I Realdi Francia*, I, 114—218 ; *Romania*, II, 359 ; Nyrop *Den Oldfranske Helteedigtning*, 215 ; Rambaud, *la Russie épique*, 429—433.

gus și din *Gesta Romanorum*. Ne prinde oare cum mierarea văzind că dl. Gaster vorbește în acest capitol de traducțiuni cu totul moderne a romanelor franceze și spaniole: Marmontel, Florian-Lazarillo Tormes, cari nu au ce căuta aci. Din potrivă sîntem în-cîntați de a cunoaște pe Anton Pann și deosebitele sale cărți populare. Dl. Gaster ne vestește că va publica în curînd asupra acestui autoriu un studiu special în care va examina cu de-amănuntul toate chestiile privitoare la Povestea vorbeii. (1) și a celorlalte scrieri. De o cam dată se mărginește a ne arăta două din poveștile lui: „*Planul Simigului*“ care corespunde cu „la Perrette“ a lui la Fontaine și „*Feciorul moștenitor*“ care nu ie altă de cît o variantă a judecății lui Solomon. (1) Capitolul se sfîrșește prin cite-vă observații foarte drepte asupra *Șezetorii la Tură-znoava* citată la p. 158 ie o variantă a unui subiect cunoscut (fi-națul tuns, femeea înneacă; la Fontaine, *Fable*, III. 16) asupra căruia am dat lamuriri în *Svenska landsmälan* (II, CV). *Tilu Buh-Oglîndă* (p. 160-163) ie traducția lui „Till—Eulenspiegel.—*Nastratin Hoge*a (p. 164—70), *Eulenspiegelul* ture, ale căruia năzdră-vanii Anton Pann le-a cules. În acest capitol și în cel următoriu *Cornicea Satelor* (p. 170—176), dl. Gaster ne vorbește despre znoa-vele românești (2) din care multe au acela-și ierou Dedu-Ivan; făp-tură caraghioază, demn tovarăș al indianului *Paramartha* și înlo-cuit une-ori cu un țigan; căci în literatură că și în viața zilnică, țiganii rîmîn vecinic păciliți, și au în România aceea-și faimă de istetime ca *Martegii* în Prøvansa, *Suabii* în Germania și *Molboerii* în Danemarka (3) Am fi dorit să ni se dee deslușiri mai întinse asu-pra acestei literaturi plină de interes și o culegere mai complectă de prin colecțiile grea de găsit de cei cari nu locuiesc în Romă-niea. (4) Asupra acestui subiect rîmîn de facut mulțime de cer-cetări pline de interes și mai cu samă asupra țiganilor și a rolului lor în *folk-lorul* românesc și nu trebuie să ne mărginim ea di.

(1) asupra acestei însămănturi a cuvîntului *Vorbă* vezi obser-vațiile lui Slavici, *Die Rumaenen in Ungarn*, etc Wien 1881; p. 147.

(1) Vezi păstrînd observațiile d-lui E. Picot din editarea cărței „*Mis-tère du Viel Testament*“ IV. CXIV.

(2) Voiu aminti în treacăt că No. 11 din *Cornicea* se găsește în Bon-deson *Svenska Folksagor*, No. 46; Grundtvig *Danske Folkeeventyr* (Kbhon 1883, p. 76; vezi Asbjörn-sen. I, 26, Hagen, *Gesammtabentener*, No. XXX, și *Romania* X. II (*i tordi*) No. 21 din aceia-și colecție corespunde cu Grimm, K. M., No 7; Straparoli VII, 3; Monnier, *Contes populaires en Italie*, p. 236 Sacchetti; *Schimpf und Ernst* 614.

(3) Cea mai bună colecție ie a d-lui Ispirescu, *Znoave sau povești po-pulare adunate din gura poporului*, ediția a 2-a. București, 1879.

(4) Vezi *Romania*, IX. 139; Gaidoz și Sebillot, *Blason populaire de la France*, p. VI, ss.

Gaster numai la povești ; asemenea trebuie să cercetăm proverbele (1) și literatura țiganilor scrisă în limba lor. (2).

Partea a doua a cărții se îndeletnicește cu literatura morală : *fabule* (p. 181—196), *proverbe* [p. 197—223], *ghicitori* (p. 224—50). Dl. Gaster a scris *con unore* această parte a *falk-lorubú* ; cugetările lui sînt drepte și bine spuse și observațiile tot atît de felicitate pe cît și de instructive. Și nu am de făcut de cît puține observații. P. 184, nu mai ie ertat nimănui în ziua de a-zi a vorbi de epopee de animale, în veacul de mijloc, cum face autorul vorbind despre *Reineke Fuchs*.—P. 192, dl. Gaster vorbește de fabula cu membrele și stomahul, asupra căreia trebuie luate în samă observațiile arătate în *Revue critique* [1.893, I. 39] (3). P. 207 ie vorba de faimosul *Cilibi Moise*, vestit filosof popular, ale căruia zicători sînt cunoscute în toată țara, în treacăt voi atrage luarea aminte asupra ediției foarte bune ee a seos dl. Schwartzfeld, după tipărirea cărții d-lui Gaster (4) și sfîrșind cu literatura morală voi spune că gasim sumedenie de lucrări bune capitol și cu deosebire trebuie sa luăm în samă tot ce spune autorul asupra deosebitelor izvoare ale proverbelor și asupra formării lor.

Partea a treia. Literatura religioasă. Această parte ie cea mai întinsă a scrierii (mai bine de 300 de pagini) și în același timp cea mai nouă și mai plină de interes. Dl. Gaster cercetează mai întâi înniruirea legendelor creștine și a literaturii Bogomililor (1) asupra literaturii populare, apoi adauge niște observații foarte întemeiate asupra credințelor păgine remase în creștinism. (2). Pe urmă ne arată în treacăt legenda lui Adam și Eva, a lemnului crucei, a lui Cain și Abel, a lui Melchisedec, a lui Abraham, a lui Moise și a lui Solomon și întinsa-i știință întru ale literaturii populare evreesti îl ajută pretutindenea să poată arăta originea legendelor și să tragă paralele cari, până acum scăpaseră din vederea învațaților din Europa occidentală. [3]. Cu toate

(1) Hîntescu, *Proverbele Românilor*. Sibiu, 1877, P. 186.

(2) Costinescu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*. București, 1878.

[3] V. și articolul d-lui Prato, publicat acum în urmă în : *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* IV, 25—40.

(4) *Practica și Apropourile lui Cilibi Moise, vestitul din țara românească, adunate și aranjate după materi și precedate de biografia lui Cilibi Moise* de dl. Swartzfeld, Craiova, 1883, și ca să complectăm indicațiile bibliografice ale autorului, voi cita o traducție nemțască a proverbelor românești : *Sprchwoerter des rumunischen Volkes. Gesammelt und uebersetzt von E. L. Vizoly*, Panesova, 1883.

(1). V. articolul d-lui L. Léger din *Roumanie contemporaine*, Paris, 1874, I. 233.55, și Hîjdău, *Cuvente den Bêtrâni*, II, 247. 55., și *passim*.

(2). V. Meyer, *Der Aberglaube des Mittelalters*, Basel, 1884, p. 113—132

(3) Acum în urmă dl. Gaster a ținut la Ateneul din București o conferință foarte de duh asupra acestei literaturi ; vezi *Atheneul Român Conferințe publice* 1883—1884, IV. *Apocrifele în Literatura Romînă*

acestea nu ie tot-deauna în curent cu lucrările publicate în timpul din urmă în Franția și aiurea. Ast-feliu cind ie vorba de legenda lui Șamir și de ierba fiarelor (p. 326) autoriul s'ar fi putut folosi de cartea lui F. L. Grundtvig, *Loesningstenen* (Copenhaga 1878), pentru femeea lui Solomon de articolele d-lui G. Paris și pentru „Solomon detronat“ de studiul comparativ al d-lui Varnhagen, *Ein indisches Maerchen* (Berlin, 1882), etc, etc. Capitolul urmatoriu vorbește despre legendele privitoare la dărîmarea Ierusalimului și la profetul Ieremiea (p. 340—48) și dă lămuriri de mare interes asupra somnului lui Avimeleh care tinu șapte-zeci de ani; această variantă a subiectului, foarte respindit, *cei șapte ador-miți*, nu iera cunoscută d-lui Koch care a studiat acum de curînd *Die Siebenschlaeferlegende* (Leipzig, 1883) într'an chip eum nu se poate mai complet. Mai sînt apoi apocrifele despre Hristos, Pilat, Sf. Pavel (349—61), Epistolia Maicei Domnului, conținînd pogorîrea în iead și vedenia, legenda Duminicii și a Vinerei și minunele sfîntului Sizoe (p. 361 — 405). Am avea prea multe de zis dacă am intra în amănunțimi: ne vom mulțami să spunem că toată această parte a cărții ie foarte instructivă și bogată în observații nouă. În paginile următoare vorbește de descîntece (p. 406—429) dîntre cari multe se trag, după cum arată autoriul, din apocrife. O mare parte din aceste descîntece sînt încă inedite, Academia Romîna a publicat acum în urmă o colecție mică dar plină de interes. (1) Răvașul cu *Sator Arepo* citat la p. 425 se găsește în adevăr prin toată Europa, dar dl. Gaster, pare că nu cunoaște interesantele studii ale d-lui Koehler (2) asupra acestui subiect. — *Minune'e Maicei Domnului.* — (p. 430—438) : din nenorocire autorul nu ne spune decît puține lucruri asupra acestor minuni, printre cari se află lucruri de mult cunoscute, ca legenda lui Teofil; am fi prea fericiți dacă dl. Gaster ar completa vre-o dată indicațiile sale asupra acestei prețioase colecții. Trecem în grabă peste articolele privitoare la *Vasile cel nou* (p. 439—444) și *Descoperirea Stîntei Lilurghii* [p. 445—458) ca să ajungem la cîntecele populare. [p. 459 — 489). Dl. Gaster lăsînd de-o parte, nu știm pentru ce, *doinele și horele* se ocupă numai de *cîntece de stea, co'inde și cîntece bătrînești*. Aceste din urmă a căror selbetea frumuseță o poți admiră în destul, sînt fără doar și poate partea cea mai interesantă din literatura populară a Romînilor, și cu toate acestea iele nu au fost studiate în de ajuns în

(1). *Mănunchiu din manuscrisele lui G. Săulescu. Raportul lui S. F. Marianu.* Analele academeii române, sec. II, tom VII. București, 1883.

(2). *V. Verhandlung der Berliner anthropolog. Gesellschaft.* 1880 p. 215, 276; 1881. 35, 85, 131, 162, 301. d. e. Koehler nu a cunoscut formele franceze. — Vezi Kristensen *Sagnog overtro fra Jylland* p. 382.

țara lor. Aū căutat în aste balade urmele zeităților romane și mai știu ieu ce ? dar și-aū bătut prea puțin capul să cerceteze, de pildă, adevărul texturilor. Cu toate acestea nu ie nevoie să ce-tești pagini din colecția d-lui Alexandri pentru ca să vezi că marele poet și-a permis îndreptări și „*imbunătățiri*“, cari s'ar admite poate din punctul de vedere poetic (și patriotic), dar care micsurează pentru învățați foarte mult valoarea colecției. Din fericire, nici dl. Marian, (1) nici dl. Pompiliu (2) nu aū urmat această cale și în colecțiile lor poți studia cu deplină încredere aceste neasemănate poezii cari pot rivaliza, în voie bună, cu romanele spaniole în originalitate, frumuseță și vigoare.

Ar fi de dorit ca vr'un tînăr român bine pregătit și care nu s'ar gîndi la „latinism“ să înceapă a culege ce mai rămîne prin popor din acee poezii bătrînești : dar nu ie vreme de pierdut ; căci *lăutarii* cei buni se impuținează. Dl. Teodorescu a spovăduit în gura morței pe unul din acești bătrîni trubaduri, care, înainte de a și da duhul i-a cîntat tot ce știea. Nu putem decît să ne bucurăm. Prea scurtele comunicații date de dl. Teodorescu asupra descoperirii sale sînt așa de interesante că-l rugăm din toată inima, să nu întîrzie publicația lor întregă. Cu ajutorul acestor texturi, cu cele ce va publica Academia romîna, sub îngrijirea d-lui Jarnik, și cu altele cari nădăduim că se vor mai strînge, se va putea începe studiul atît de atrăgătoriu al tuturor chestiilor privitoare la poezia epică populară a Romînilor, dezvoltarea acestei poezii, forma și limba iei, stilul și elementele ce o alcătuiesc, și a poeziilor legendare, luminînd în acela și timp înriurirea popoarelor învecinate. [2] Ar fi o lucrare demnă de Academia din București de a calauzi aceste cercetări, de a face exploatații regulate și metodice prin deosebite părți ale țerei, de a întruni o colecție ca a lui Svend Grundtvig, pentru publicarea texturilor adunate și de-a le întovărăși cu note istorice și filologice.

Dar să ne întoarcem la cartea d-lui Gaster. Ultimele pagini ce ne mai rămîn de cercetat conțin observații asupra *Irozilor* și a *Veclimelor*, un felu demisteriuri și asupra cărților de farmeci, a

(1). Poezii populare române. două vol. Cernăuți. 1873—1875.

(2). Balade populare romine. Iași, 1870.

(1). Dem. Teodorescu, *Petrea Cretulă Solcanu lăutarulă Brăulei*. Publ. în *Conferințele publice* ale Atheneului din București, 1884.

(2). Dl. Hjdău a început aceste cercetări prin un studiul asupra poeziei *Cucul și turturica*; autorul arată încă o dată întinsa-i erudiție, dar metoda sa nu ne pare destul de sigură și ne temem că rezultatele sale nu vor fi deosebit de întemeiate. Se știe că dl. Cratiunescu a publicat, acum vr'o zece ani, o carte asupra cîntecelor naționale ale Romînilor ; cartea ie scrisă bine, dar fără pretenții științifice.

cărților de prevestire și de noroc și cărților de medicină populară. Apoi vine cel din urmă capitol, asupra povestilor populare, în care autorul cercetează, mai cu seamă, originea și migrațiunea lor și în care apară cu multă maiestrie originală-i teorie, *că o mare parte din basmele actuale, dacă nu cea mai mare parte, s'au dezvoltat din novele și poezieri.* Teoria, cu toate că ie îndrăzneată, îmi pare bine întemeiată și mai că m'a convins; dar în *Romania* nu pot să mă întind mai mult asupra acestei chestii atât de încercate, trebuie să o las revistelor cari se îndeletnicesc mai special cu *Folklorul* 1).

Dr. Gaster a făcut foarte bine că a adăugat la sfârșitul cărții sale o tablă de materie amănunțită, un index al manuscriptelor întrebuintate și altul al cărților citate: acestea fac că ne putem folosi mult mai mult de carte, ne ușurează cercetările. Priîntre cărțile citate se află și *Crestomatia română* a d-lui Gaster; nadăjduim că aceasta lucrare, după ce am văzut-o noi înși-ne la București, foarte bine alecutuită va apărea în curînd. Cu aceste două publicații: *Crestomatia* și cartea pe care am examinat-o, tînarul și ne obositul învățat a ajutat foarte mult studiarea chestiunilor privitoare la Romîni 1).

Kr. Nyrop

B.C.U Cluj / Central University Library Cluj

Tot în acest număr al *Romaniei* la pagina 170 găsim dare de seamă de alte două publicații romîne:

Ioan Nădejde. *Gramatica limbii române.* Fonetica, etimologia, sintaxa și istoria limbii, pentru clasele liceale, după lucrările lui Diez, Cipariu, Hăjdău, Lambrior, etc. 1884, Iași. Popovici, în—8, II 240 p. Această lucrare a căreia titlu arată bine caracterul și scopul, ne pare vrednică de laudă; autorul arată deslușit și fără pretenții rezultatele la cari a ajuns până acuma filologia romînă. Dar autorul n'a putut să scape de ne-ajunsurile ce întîmpină pre vulgarizătorii, de lipsurile și contrațicerile cari sînt încă în mare cîtîme în cercetările și teoriile învățaților după cari a lucrat; dar cartea lui le va da la iveală și va înlesni îndepărtarea multora din ie. Partea istorică ie scrisă cu multă pricepe. Putem împuța autorului că a lasat de-oparte, mai de tot, elemen-

(1). Si cu aceasta voiî atrage luarea aminte a folkloriștilor asupra însemnatei serii publicată de dl. S. F. Marianu: *Ornitologia poporană romînă*. Tom I. H. Cernăuți, 1883.

(1). Într-această rectă dl. Nyrop arată că s'au trecut numeroase greșeli de tipar în scrierea d-lui Gaster. Inse aceasta nu ne face să ne mierăm, știm cîte greutăți și neajunsuri întîmpină cel ce tipărește ce-va în țara noastră.

tul slav din limba română. Un neajuns mai ușor, dar foarte su-
părăcios, ie lipsa tablelor : această gramatică nu are de loc.

Ed. Gruber. *Studiu asupra genului elementelor latine în românește* în comparație cu celelalte limbi romanice, Jassy tipogr. lucrătorilor asociați, 1884, în—8, 35 p. Acest studiu, care nu ie prea adincit, ne dă liste folositoare și ne arată încă odată, cât de multe fenomene diu limbele romanice se găseesc în latina populară. Autoriul nu a cunoscut lucrarea D-lui W. Meyer asupra neutrului, I-ar fi fost de folos.

Iear la pag. 171 vedm asemenea o recenziune de-
spre traducția franceză a Teoriei lui Roesler :

A. D. Xenopol. *Une enigme historique. Les Romains au Moyen-Age.* Paris, Leroux 1885, gr. in—8, 238. p. Autoriul acestei serieri, lucrată cu mare măiestrie, a adunat toate dovezile istorice și filologice pentru a sustinea teza, dragă Romînilor, stăruinței Latinilor în țara lor de la Traian până în zilele noastre. Cu toată știința și talentul său, dl. Xenopol nu credem că și-a ajuns la scop ; poate vom încerca a-i responde în unul din numerele viitoare

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ERATA LA No. 4 8 ȘI 9

La pag. 158 rînd. 8. spre noiianul în loc de spre noi anul.
" 330 " 16: Pielă întinsă, albă mare, în loc de.... albă, mare,
" " " 26 Pintre stele în loc de ... între stele.

CORRESPONDENȚA

D-lui **Y....** Iași. Textul poemei în proză s'a pierdut. Vă rugăm tre-
meteți-t diu nou.

D-lui **Eu...** Birlad. S-ar putea publică cu oare-cari îndreptări trimeteți
mai bine altă-cevă.

D-lui **Belortu.** Roman. Am priînit scrisoarea Dv. care nu cuprinde de
cît batjocuri și nu respunde de loc la învinuirile ce vi s'au adus, dovedeți că
zisele lui Mordax nu sint întemeiate și atunci publicăm chiar și ocările ce veți
bine voi a ne adresa.

Redacția

BIBLIOGRAFIE

Emil MAX. *Arta obstetricală* (fasc. I-a în — 8. II, 34 p.
pentru medicii și studenți. Iași Tipo-litografia H. Goldner, 1885.

Alex. I. ȘONȚU. *Poeme și maxime 1879—1885.*—1 vol. 93 p. în—12, București. Tipo-Lit. Dor. P. Cuceu. 1885.

G. G. NADEJDE. *Introducere în științele naturale și noțiuni de cosmoğrafie* prelucrate conform programei actuale pentru clasa I-a gimnazială. Ed. II-a. 1 vol. în—8, XII. 185 p. Iași. Prop. și edit. Dim. Daniel 1885.

Alex. ODOBESCU. (Bibl. naț. No. 2—3) *Basmu vânătoresc.* 1 broș.—16, portret, III,—64. Craiova. Ed. S. Samitea. 1885.

N. P. GURAN. *Principiul naționalităților.* conferință ținută la 29 Aprilie 1885—(Ateneul din Craiova).—1 broș. în—12, 43 p. Craiova Tipo-Lit. naț. R. Samitea. 1885.

N. BELDICEANU. *Antichitățile de la Cucuteni* schiță arheologică. 1 broș. în—12, 9 p. o gravură. Iași Tipo-Lit. H. Goldner 1885.

A. ROSETTI. *Scrieri din junete și din Exiliu.* Tom 2. Ed. II Tom. I (scrieri din junete) în—8, IV—208 p. București Tipografia „Romanul“ Carol Goebel. 1885.

Tom. II (scrieri din Exiliu Ed. II în—8, 223 p. București. Tipografia „Românul“ Carol Goebel. 1885.

Dim. MORȚUN. *Novete și legende* I. vol. în—8. 166 p. Iași Edit. și prop. Dim. Daniel. 1885.

Maria DATCULESCU. *Două Uri și o Dragoste*, comedie în un act. 1 vol. în—8. 46 p. Râmnicu Sarat. Tip. „Gazetei Săteanului“. 1884.

Emilia SKRZESZEWSKI. *Scene din viața Românilor în trecut și prezente.* Piesă în patru acte cu cîntece. 1 vol. în—8. V—97 p. Craiova Tipo-Lit. R. Samitea. 1886.

C. DISESCU. *Opiniunea publică*, conferință ținută la Ateneul Român. 1 broș. în—12... p. București. Ed. Ig. Haimann 1885.

N. XENOPOL. *Hatirul*, conferință ținută la Atheneul Român. 1 broș. în—12... p. București. Ed. Ig. Haimann, 1885.

M. GASTER. *Originea alfabetului și Ortografia Română* Conferință ținută la Atheneul Român. 1 broș. în—12... p. București Ed. Ig. Haimann. 1885

G. MARIANU, *Carmen Sylva*, conferință ținută la Atheneul Român. 1 broș., în—12... București. Ed. Ig. Haimann.

Doctor BUICLI *Isterie și Ipnolism*, conferință ținută la Atheneul Român 1 broș, în—12., 57 p. București. Ed. Haimann 1885.

